

communitas
foundation

ХРИСТИЯНСТВО КУЛТУРА

Издава фондация „Комунитас“
София, бул. „Патриарх Евтимий“ 22
тел. 02 9815670

Редакция

София 1000, бул. „Патриарх Евтимий“ № 22
Тел.: 02 981 0555
e-mail: hkultura@abv.bg

главен редактор:

проф. Момчил Методиев

редакционен екип:

Димитър Спасов
Тони Николов
Сандра Керелезова

оформление:

доц. Чавдар Гюзелев
Николай Киров

разпространение:

Стефан Банков

печат:

Печатница Digital Print Express.

През 2024 г. списание *Християнство и култура* излиза в 10 броя и се подготвя от два редакционни екипа.

Редакционният екип с главен редактор Момчил Методиев в състав Д. Спасов, Т. Николов и С. Керелезова подготвя шест броя и си поставя за цел да разглежда актуални и дискуссионни проблеми от областта на християнството и културата.

Редакционният екип с главен редактор проф. К. Янакиев в състав проф. Г. Капривев, проф. Ц. Бояджиев и Н. Трейман подготвя четири броя с академична насоченост.

Списанието е свободна дискуссионна територия. Не бива да се очаква, че публикуваните текстове се вписват в една единна (и единствено възможна) коректност. Материалите в списанието отразяват личните позиции на своите автори и независимо от възможните различия трябва да бъдат възприемани като покана за диалог.

Авторите изписват библейските имена съгласно традициите, възприети от вероизповеданията им, а теологическите термини от гръцки произход се изписват според възприетото от авторите и преводачите еразмово или византийско различие.

© „Християнство и култура“, 2024.

Непоръчани от редакцията ръкописи и материали не се връщат и съхраняват.

Всички права са запазени!

Цена 5 лева.

Интернет издание с пълн архив на списанието:

www.hkultura.com

ISSN 1311 – 9761

Броят е илюстриран със снимки на църковно изкуство от Равена, Италия. Фотограф: Мартин Митов. Първа корица: *Кръщение Христово*, мозайка от Баптистерия на арианите (краят на V – нач. на VI в.); втора корица: *Иисус Христос Добрият пастир*, мозайка на северния люнет, над входа на мавзолея на Гала Плацидия; четвърта корица: *Процесия на жените мъченици*, детайл – мозайка на северната стена на храма „Св. Аполинарий Нови“.

ХРИСТИЯНСТВО

година XXIII/2024/брой 4 (191)

съдържание

КУЛТУРА

Актуално	5
Руската църква не е свикнала да бъде свободна – с Андрей Зубов разговарят Момчил Методиев и Тони Николов	
Енигмата Русия	Андрей Зубов
В Постановлението на патриарх Кирил Бог буквално отсъства	Александър Солдатов
Християнство и култура	28
Въведение към Книга на Йов	Г. К. Честъртън
Наука и религия	Г. К. Честъртън
Съвременно богословие	41
Жива вода. Слово в Неделя на самарянката	митр. Антоний (Пламагеала)
Страданието и грехът според текстовете на древните и съвременни евхологии	о. Стоян Чиликов
Свидетели на вярата	61
Свети Максимилиан Колбе	Мария Виновска
Християнство и история	74
Една премълчавана житейска страница от биографията на Ловчански митр. Григорий – арест, присъда и затвор (1948–1952)	Дилян Николчев
Християнство и литература	86
Душа и матрица	Георги Тенев
Стих, преливащ във вечност	о. Ивайло Борисов
Тома от Аквино и играта на шах	о. Николай Петков
Нови книги	100
Откъс от <i>Преломената самота</i>	en. Ерик Варген

Абонирайте се за списание

ХРИСТИЯНСТВО КУЛТУРА

и вземете

10 книжки годишно с 50 % отстъпка

Абонамент за цяла година: **25 лв.**

Абонамент за половин година: **15 лв.**

Абонамент за един брой: **2,50 лв.**

Може да се абонирате:

във всички клонове на „Български пощи“ ЕАД

каталожен номер 1866

<http://www.bgpost.bg/>

през „Доби Прес“ ЕООД

<http://www.dobipress.bg/>

Андрей Зубов (род. 1952 г.) е руски историк, философ, църковен деец и общественик. Завършил е Московския държавен институт за международни отношения. От 1988 до 1994 г. преподава история на религията в Московската духовна академия. През следващите осем години оглавява катедрата по религиознознание във философско-богословския факултет на Руския православен институт „Св. Йоан Богослов“. Един от авторите на основополагащия документ на РПЦ „Основи на социалната концепция на Руската православна църква“, приет през 2000 г. През 2014 г. е уволнен от преподавателска дейност заради критиката си за анексията на Крим от Русия. Превръща се в един от най-непримиримите критици на режима на Вл. Путин, както и на колаборацията на РПЦ с официалната власт. Андрей Зубов е отговорен редактор на изданието *История на Русия. XX век*, създадено по инициатива на Ал. Солженицин и включващо авторски колектив от повече от четиридесет и пет учени от Русия и чужбина. Автор е на осем монографии и на близо триста научни и публицистични статии. Напуска Русия през 2022 г. и оттогава преподава в Университета в Бърно, Чехия.

РУСКАТА ЦЪРКВА НЕ Е СВИКНАЛА ДА БЪДЕ СВОБОДНА

С Андрей Зубов разговарят Момчил Методиев
и Тони Николов

Днес Русия сякаш живее само в миналото. Как като историк си обяснявате противоречивите исторически наративи на Владимир Путин и приемането на тези наративи от руското общество? Имам предвид например представянето на комунизма като нещо лошо заради репресиите срещу Руската православна църква, а в същото време – представянето на разпадането на Съветския съюз като „най-голямата геополитическа катастрофа на XX век“?

Не мисля, че руският народ живее само в миналото. Неслучайно Алексей Навални говореше за „прекрасната Русия на бъдещето“. И тези хора, които почетоха неговата памет, се събраха след убийството му, защото продължават да

желаят тази прекрасна Русия на бъдещето. Всички ние, руските политици от опозицията, не искаме миналото, а бъдещето. Изучаваме миналото, самият аз съм историк, но искаме бъдещето. И това бъдеще няма да бъде повторение на миналото, то ще бъде ново и различно бъдеще в условията на съвременния свят.

Наративът за миналото е предлаган от Путин, защото самият той живее в него. Самият той е безкрайно увлечен по този примитивен тип съветска история. Той би искал историята да бъде представена според представите на „Краткия курс по история на ВКП(б)“. Той превръща историята в идеология. Вероятно и той самият би признал някакви грешки, но този негов наратив е изцяло погрешен. На първо място, не толкова отдавна, когато преди 20 години бяха отворени архивите, успяхме да копираме и публикуваме безчислено количество документи. На второ място, написани бяха множество книги, в които историята се излага правдиво, и всеки може да прочете тези книги, дори не е нужно да се купуват, могат да се намерят в интернет. Имаме и множество лекции по руска история, както мои, така и на други колеги. Така че превръщането на историята в идеология вече не е възможно.

Затова мисля, че този опит на Путин е обречен на провал. Той може да лъже по повод на Катин например, но документите за тази трагедия са предадени още от времето на Горбачов и целият свят знае какво се е случило. Има и други примери за подобно поведение.

Как си обяснявате превръщането на Руската православна църква в централна идеологическа опора на руския режим? Днес Руската църква в лицето на патриарх Кирил изповядва открито националистическата доктрина за „руския свят“ и сякаш напълно е забравила своите претенции за универсалност. Как и кога се случи това?

Дори може да се каже кога точно се случва. На 4 септември 1943 г., когато Сталин привиква в своята резиденция тримата митрополити – митрополит Сергей Страгородски, митрополит Николай Ярушевич и митрополит Алексий Симански, и им казва, че е готов да възстанови Църквата. В този момент Църквата е преследвана и на практика всички митрополити, епископи и свещеници са в лагери, затвори или в земята. Сталин прави това не защото е станал вярващ, или защото Матрона Московска¹ го е убедила, както говорят някои чудаци, а защото е разбрал, че има нужда от Църквата като идеологическа опора. Тя му е нужна, за да може да консолидира обществото във време на война, а още отпреди войната, от преброяването от 6 януари 1937 г., той знае, че мнозинството от населението е вярващо. А във време на война, разбираемо, това религиозно чувство се усилва. Да се бориш с него в условията на война е невъзможно, безсмислено и опасно. Така се появява необходимостта да се възползва от него.

¹ Матрона Никонова (1881–1952), известна като Матрона Московска, е руска прорицателка и чудотворка, канонизирана от РПЦ през 1999 г. Б.р.

Така от останките от старата Църква, унищожена от Ленин и от самия него, той решава да създаде нова, контролирана от КГБ църква. Точно това и прави. След това на практика нито един епископ, нито един свещеник не е ръкоположен без одобрението на КГБ на местно или на централно равнище. Създадена е легална институция, какъвто е Съветът по въпросите на религията към Съвета на министрите на РСФСР, но това е само легално прикритие на V управление на НКВД, след това на КГБ. Така си остава и досега.

Когато внезапно Руската църква си представи, че може да бъде истински свободна, тогава нейните водачи се объркаха. А това стана по времето на Горбачов, тогава на историческата негова среща с патриарх Пимен, проведена на 29 април 1988 г., Горбачов обещава да даде всичко, което Църквата поиска. Тогава водачите на Църквата искат нещо, но са объркани. Руската църква не е свикнала да бъде свободна. От времето на сталинските репресии, от времето на имперския протекторат тя не е свикнала да бъде свободна, свикнала е да бъде зависима. Тя започва бавно да се освобождава от тази зависимост по време на Московския събор от 1917–18 г., но большевиките спират този процес.

Така че не може да се учудваме, че патриарх Кирил взема на въоръжение методите от миналото. Той е човек, поставен от КГБ, става заместник на митрополит Филарет Мински още по времето на съветската власт², когато на такава длъжност не назначават никого без разрешението на КГБ. И той изпълнява тази своя длъжност прилежно. И той си има своите амбиции, както всеки човек. Кирил говореше, че Путин е президент на Русия, докато той самият е лидер на целия „Руски свят“, който включва Украйна, Казахстан, руската емиграция, Беларус. Но Путин го постави на мястото, помнете случаите с часовниците, с имотите, тогава на Кирил му дадоха да разбере какво ще му се случи, ако тръгне срещу Путин. Той разбра и не тръгна срещу Путин. И така се върна към ситуацията, която не е създадена нито от него, нито от Путин, а от Сталин, когато от преследвана Църквата се превръща в подчинена.

Това не означава, че няма Църква, тя съществува, Православната църква в Русия съществува, както съществува и в България или Гърция. Много хора се изповядват, причастяват се и те не харесват нито Путин, нито дори Кирил, за тях е важно да бъдат Христови. И това е най-важното. Тази Църква не може да бъде унищожена. Предателствата на църковното началство не могат да отблъснат хората от Христос, не могат да ги накарат да предадат Христос. Има и смели свещеници, има дори и несъгласни с Кирил епископи, така че когато Путинският режим рухне, уверен съм, ще започне голямо обновление на Църквата и тогава този период, започнал през септември 1943 г., ще завърши. Ще има нов събор, този събор ще вземе решение за истинска свобода на Църквата, защото, за съжаление, Православната църква е много склонна да се подчинява на държавата. Това е валидно и за Католическата

² Митрополит Филарет Мински (1931–2021) – епископ на Руската православна църква, а след това и предстоятел на Беларуската православна църква. От 1981 до 1989 г. е ръководител на Отдела за външни отношения на РПЦ, а негов заместник е настоящият руски патриарх Кирил. Б.р.

църква, например по времето на Австрийската империя в епохата на нейния разцвет, във времето на Мария Терезия и на Йозеф II. Но за Православната църква това е почти норма. И е важно тази норма да бъде отхвърлена. Трудно е, но е необходимо.

Доколко показателен е случаят на о. Алексей Умински за духовната ситуация в Русия днес? Според мнението на редица наблюдатели през предходните десетилетия в Руската църква е било възможно изказването на различни мнения. Докато днес, както изглежда, това вече не е възможно...

Ако става дума за политически мнения, в това отношение наблюдаваме процес на преход от авторитаризъм към тоталитаризъм. В авторитарните системи индивидуалните мнения са допускани. У нас имаше свещеници, които подкрепяха Путин и доктрината за Руския свят, но имаше и свещеници, които въобще не подкрепяха подобно нещо. Но след 2014 г. и особено след 2022 г. това вече стана невъзможно. Отец Алексей Умински е известен, ярък, голям богослов, също и прекрасен свещеник, който има голямо паство, много хора, които му вярват и го следват, той е един от забележителните свещеници в Руската църква. И в този смисъл до последно остана верен на себе си, не се съгласи с видимата подкрепа, давана от Църквата на тази война. И тъй като не се съгласи, беше прогонен от своето свещеноначалие, склонило глава, и то с голямо удоволствие, пред призивите на властта за подкрепа за войната. Затова и о. Алексей Умински беше лишен в Русия от своя сан, макар и това да предизвика протести. След това Вселенският патриарх го възстанови в същия сан, даде му и място за служение. Разбира се, за Русия това е голяма загуба, но днес има интернет и всяко слово, произнесено в Париж, Берлин или София, може да бъде чуто или прочетено в Русия. Така че случаят на о. Алексей Умински е важен и показателен, но бих казал, че не е трагичен. Но този случай показва, че в Русия свободната църковна дейност е невъзможна. Възможно е мълчаливо да се свещенодейства, хората да бъдат водени към Христа, тихо и на ухо да се обяснява истината в църковния и политически живот. Така беше и в съветско време, така се случи и с мен, когато срещнах подобни духовници – тогава имаше много и известни свещеници като о. Георги Бреев, които ни говореха истината, даваха ни забранена литература. Благодарение на техния пример християните не следваха официалните църковни власти, а разбираха какво е истинското служение на Христа. Така ще бъде и сега. Единствената разлика с миналото е, че днес няма нужда да се прави самиздат, днес има Youtube.

Вие сте един от участниците в преговорите по обединението между Руската православна и Руската задгранична църква, което беше един от големите успехи на патриарх Кирил. Какви са днес настроенятия сред руската православна емиграция?

Това не беше успех на патриарх Кирил, а на патриарх Алексий (Ридигер). Обединението на Църквата се случи още по времето на Алексий, малко по-късно той почина. Какви са настроенятия в емиграцията? Това е много тъжна

тема. Емиграцията в голяма степен, включително и църковната, поддържа тази война, поддържа и Путин. Разбира се, емиграцията е свободна, всеки има свободата да избере позицията си, никой никого не преследва и не лишава от сан, защото те служат в свободни страни. Можем да дадем примера на Православната църква в Америка, църквата, създадена някога от о. Александър Шмеман, която твърдо се изказва срещу войната. В същото време Руската загранична църква или мълчи, или много предпазливо се изказва срещу войната. Има, наистина, единици, много малко свещеници в Руската загранична църква, които решително се изказват срещу войната. Те са водени от повелята на своето сърце. Може да се каже, че значителна част от руската емиграция, която живее в чужбина, не успява да отдели любовта към родината от любовта към режима. И попада в капана да харесва всеки режим, който съществува в родината. Сред вярващите хора има и такива, които смятат, че след като режимът не е богоборчески, след като той поддържа Църквата, след като Путин се кръсти, тогава всичко е наред и ние ще подкрепяме този режим. Тоест отсъствието на истинско християнско отношение към светските и църковните власти прави възможна привързаността на мнозина към путинския режим.

Днес Руската православна църква се опитва да внесе раздор в православния свят, като създава паралелни структури на Вселенската патриаршия. Колко далеч може да стигне този църковен империализъм?

В Африка този опит благополучно се провали. Той стана възможен заради руските пари, не на Църквата, а на КГБ. Мисля, че той ще се провали изцяло. Защото за вярващите хора всеки опит за разделяне на църквите е абсурден. Съществува руско гражданство, аз също съм гражданин на Русия, но не съм гражданин и не съм поданик на Руската православна църква. Тук, в Чехия, посещавам храма на Чешката православна църква и се чувствам много добре. В Гърция също би било така. Имаме единна Православна църква в целия свят, а юрисдикцията е само административна структура, която съществува за удобство и управление в съответните страни, без това да има отношение към гражданското положение на вярващите хора. Затова и всякакви претенции или призови – идвайте да се причастявате само в храмовете на Московската патриаршия – тези призови са абсурдни, неканонични. Опитът за този църковен империализъм от страна на патриарх Кирил от самото начало беше неуспешен и ще става още по-неуспешен, защото парите намаляват в хода на тази тежка и изтощителна война. Затова и възможностите на Църквата да подкупва хората ще стават все по-ограничени.

Какво е мястото на Руската църква в пропагандната машина на Путин и представлява ли този цезаропапистки модел заплаха за съдбата на руското православие?

Не мисля, че като цяло той е заплаха за съдбата на руското православие. Както казах, православните хора следват каноните на Вселенската православна християнска църква, те четат същия Символ на вярата, който се

чете и в София или Константинопол. В този смисъл това не засяга православните християни. Обикновените хора не участват в молебните за войната и други подобни. Ако Руският патриарх излезе с решение, че тези, които са против тази война, не могат да се причастяват или да приемат тайнствата на Църквата, тогава действително много хора биха се оказали в тежко положение. Но все пак се надявам, че такова безумие не е възможно, това би било тежко нарушение на каноните, до което дори болшевиките не са стигнали. Това би било резултат от цезаропапизма. Защото по време на съветската власт Църквата е смятана за враждебна институция, макар и да е контролирана от КГБ, все пак тя проповядва вярата в атеистична държава. А това сега не е така, Църквата не е враждебна институция, затова и може да се управлява още по-ефективно. Затова не изключвам да се стигне и до такъв натиск над съвестта на вярващите.

До неотдавна Българската православна църква беше приемана като особено близка до Руската църква, но сякаш това вече не е така, особено след „шпионския скандал“ с руското погворие в София. Къде се намира България в доктрината за „Руския свят“?

Трудно ми е да кажа, защото не съм сред хората, които формулират доктрината за „Руския свят“. Затова и не знам къде се намира България в техните представи, но ми се струва, че „Руският свят“ ù е много сърдит, защото България не изпълнява своите „братски задължения“.

Всъщност мисля нещо съвсем различно. Мисля, че Българската църква за нас е пример как трябва да бъде изграден църковният живот след комунизма. Знаем, че в България този процес не е лесен, но все пак се случва. Затова си мисля, че от вас можем да вземем пример, така че на бъдещия Руски поместен събор безусловно ще бъдат поканени свещеници, епископи и богослови от България, които да помогнат и на нас да намерим правилния път.

Андрей Зубов

ЕНИГМАТА РУСИЯ

Уважаеми колеги, благодарен съм за възможността да бъда тук, в университета „Масарик“ в Бърно, през тези бурни за моята страна времена. Поканата от вашия университет не само ми позволява да продължа работата си, което в Москва би било почти невъзможно, тя ми позволява също така да споделя истината за Русия с целия свят.

Тази истина е особено важно да бъде изказана тук, в Чехия, където хората традиционно имат приятелско отношение към руснаците. Затова и мнозина от тях се оказаха напълно неподготвени за ужасяващите действия, които бяха предприети от властта на Путин срещу Украйна и други страни. Надявам се този цикъл от лекции да хвърли светлина върху реалностите в съвременна Русия.

През следващите шест седмици ще изнасям по една лекция всяка сряда вечер. Целта ми е да разгледам причините за руската катастрофа през миналия век и да предложа своите размисли как последиците от нея могат да бъдат преодолени през XXI век. Уверен съм, че XX век не завърши в Русия нито с разпадането на Съветския съюз, нито дори с реформите от времето на Преустройството. По един или друг начин страната продължава да е потънала в миналото.

Първата ми лекция, озаглавена „Енигмата Русия“, търси отговор на въпроса какво всъщност е Русия. За много чужденци моята родина си остава загадка и енигма. Какво все пак е Русия?

Между 1991 и 2022 г. Русия успя да внуши представата за себе си като за нормална западна гържава, ала вече много малко нации по света се придържат към това мнение и продължават да приемат Русия за обикновена, макар и много голяма европейска гържава. Представата за нея сред демократичните гържави започна да се променя едва след ужасяващите събития от 24 февруари. Обществата в цяла Европа, Северна Америка, както и демократичните гържави от Азиатско-тихоокеанския регион, сред които Япония, Южна Корея, Република Китай (Тайван), Сингапур, Австралия и Нова Зеландия, бяха изненадани от това развитие.

Тогава внезапно Русия се оказа съвсем различна страна, в пълно противоречие с образа, поддържан от нея в продължение на десетилетия. Това отрезвяване предизвика и преценка на начина, по който демократичните нации следва да се отнасят към Русия в бъдеще.

Ясно си спомням последиците от разпадането на Съветския съюз през декември 1991 г., когато Франсис Фукуяма, известният американски философ и

мислител от хегелианската школа, публикува статия, а след това и книга, които носеха заглавието „Краят на историята“¹. Фукуяма настояваше, че историята, като битка между доброто и злото, вече е завършила и че това е моментът, след който либералната демокрация и човешките права вече са победили. Единствено в някои региони на Третия свят междучовешките и международните отношения щяха да продължат да бъдат ирационални и несправедливи.

По това време аз бях на четиридесет години, приблизително на същата възраст като д-р Фукуяма, и написах статия, в която обяснявах, че този негов възглед е погрешен. Макар разбирането на Хегел за историята да е красиво, то е твърде наивно и не взема под внимание човешката природа. В статията настоявах, че най-лошото тепърва предстои и че скоро ще се наложи да се конфронтираме с него. За да бъда честен, тогава не си представях, че най-лошото ще дойде тъкмо от Русия. Както и повечето мои образовани сънародници, и аз се надявах, че епохата на тоталитаризма и комунизма вече е отминала и че единственото нещо, което трябва да направим, е да изградим нова Русия.²

Бяхме изправени пред труден въпрос: какво точно трябва да направим? Не разбирахме напълно естеството и произхода на западната демокрация, нито как функционират модерните европейски икономики и икономиките на Първия свят. Дори експертите в тази област имаха само най-общо разбиране по тези проблеми. Затова и направихме много грешки, но не това ще бъде акцентът в моята лекция. Темата на моята лекция е по-скоро защо Русия избра да поеме по пътя на агресията и деспотизма, като унищожи демокрацията и започна да потъпква гражданските права.

Фукуяма, подобно на други учени, вярваше, че от демокрацията и либерализма не е възможно връщане назад към тоталитарното минало. Ала това все пак се случи, следователно тази възможност съществува. Под ръководството на президента Путин Русия пое тъкмо по този катастрофален път.

Много европейци са склонни да подценяват разликите между развитието на Русия и другите посткомунистически страни в Централна и Източна Европа. Често те допускат, че Полша, Чешката република, Естония или Литва са изживели същите процеси като Русия, ала това не е така. Русия и другите страни поеха по различни пътища, затова и резултатите, които наблюдаваме днес, са различни. Едва след заплашителната реч на Путин през 2007 г. малка група от по-разумни и здравомислещи политици осъзнаха, че нещо не е наред, че думите на руския президент са в разрез с допустимото политическо поведение в следвоенна Европа. Единствено политиците от крайната десница в Европа като Марин льо Пен не се притесняваха да използват същия език.

¹ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 1992). Вж. също: „The End of History?“, *The National Interest*, no 16 (Summer 1989).

² Европа и мир: Рубежи земи и предназначение цивилизации // *Континент* (Москва – Paris). 1995, №83. с. 249-270.

Необезпокояван, Путин започна да действа, а действията му говореха повече и от думите. През август 2008 г. Русия за пръв път прибегна до употреба на сила по своите граници – срещу Грузия – като окупира Южна Осетия и Абхазия. Макар и да съществуваше известно етническо напрежение между грузинци, абхазци и осетинци, беше възможно то да бъде разрешено без военна сила, с подкрепата на европейските структури, вероятно с участието на ОССЕ или ЕС. Ала нищо подобно не се случи. Русия превзе тези територии и създаде там военни бази. Европа беше шокирана, но отново реши да не се намесва с надеждата, че Путин ще спре дотам. Това беше голяма грешка. Шест години по-късно, в началото на 2014 г., Путин направи още една стъпка. Анексира Крим и започна война в Източна Украйна.

Най-накрая Европа се отнесе към тази промяна сериозно и на Москва бяха наложени санкции. Русия беше изключена от G-7, замразени бяха и контактите с НАТО. Ала независимо от това отношенията между Русия и Запада останаха до голяма степен непроменени. Едва на 24 февруари 2022 г. отношението на Европа към Русия претърпя пълен обрат. Присъствието днес на украински знамена и символи в цяла Европа е мъгъщо напомняне, че континентът най-накрая е взел страна и е обединил силите си с Украйна срещу агресията на Путин.

Защо и как стана възможен този обрат в Русия? Как един авторитарен режим успя да вземе властта след тридесет години демокрация, колкото и необичайна да беше тя? Защо не успяхме да предвидим промяната в намеренията на Путин? Това са сложни въпроси, които изискват по-задълбочен поглед.

В началото нека се спрем на някои често срещани обяснения. Има хора, които настояват, че Русия *винаги е била предразположена към тоталитарно управление*, винаги е била управлявана от авторитарни лидери, понякога с кратки интервали между тях. Други откриват обяснението за този обрат в *генетиката*, настоявайки, че руснаците са склонни към диващина, жестокост и империализъм поради уникалния си генетичен код. Трети възможен отговор е, че Русия е *азиатска държава* – макар и географски да е част от Европа, културно и ментално тя е по-близо до Азия. Това би обяснило защо в нея човешкият живот не струва почти нищо, а правата на човека са презрени. Мисля все пак, че тези три отговора са погрешни.

Нека започнем с първото обяснение. То се основава на определен философски мироглед, затова и е необходимо да обясним защо той е концептуално погрешен. В човешкия свят не съществува абсолютно предразположение. Макар и да можем да говорим за определени наклонности, всеки индивид и всяка нация притежават свободната воля да направят избор между доброто и злото, да разрушават или да съграждат. И всеки има в себе си моралния дълг да се противопостави на негативните импулси. Следователно всяко обяснение, което се основава на естествена предразположеност към зло, е фундаментално погрешно. Всяко човешко същество и всяка цивилизация притежават свободата на избора за своите действия.

Добре известен е случаят с Германия. През 1933 г. германците гласуват за нацистите и ги подкрепят до края на Втората световна война. И все пак систематичните и последователни усилия за генацификация след войната преобразиха техния начин на мислене и направиха възможна появата на днешната свободна и демократична германска държава. Това е убедително доказателство, че хората могат да се променят със силата на своята свободна воля и да се обърнат от зло към доброто. Германия не е изолиран случай, пример за това е и Япония, както и много други страни.

Нека сега насочим нашето внимание към друга група от възможни отговори, които настояват на съществуването на социален генотип. Изобщо не вярвам в съществуването на такова нещо. Гените са биологична реалност, а не социален феномен. Генотипът по необходимост е свързан с индивида, а всяка генетична грешка може да предизвика индивидуални здравословни проблеми, но не може да предопредели съдбата на цяла една нация. Следователно всяко позоваване на лоши или добри гени в социален, политически или исторически смисъл е безсмислено. Метафоричната употреба на термина също следва да бъде избягвана, защото употребата на понятието социален генотип води до расизъм. Подобни приказки за национално превъзходство са били широко разпространени през XVIII, XIX и дори в началото на XX век (да си спомним нацистите). Съживяването им би било недопустима грешка.

Същите аргументи са валидни и ако се обърнем към третото възможно обяснение, което се позовава на азиатския манталитет. Азия не е непременно регион на деспотизъм. Япония, Южна Корея, Тайван, Сингапур, Индия и дори Шри Ланка в много отношения са същински демократични държави.

Когато става дума за цивилизации, не е възможно да пренебрегнем основополагащия труд на Арнълд Тойнби. В своето *Изследване на историята* той говори за руската цивилизация като част от по-голямата европейска цивилизация. Отправната точка на Тойнби е минойската (или критската) цивилизация от третото и второто хилядолетие пр.н.е. До края на второто хилядолетие тя се разделя на два могъщи клона: римски и елински. Тъкмо от елинската цивилизация произлиза средновековната византийска цивилизация, която се разпространява сред православните държави на Балканите и християнските държави в Кавказ. Византийската цивилизация води, наред с всичко друго, и до раждането на руската цивилизация, която съществува и днес. На свой ред римската цивилизация води до раждането на средновековната европейска цивилизация, както и до уникалната цивилизация в далечния Запад на келтите на Британските острови, която се основава на същите антични основи. През различните исторически периоди те си взаимодействат активно. Следователно Русия принадлежи към семейството на европейските цивилизации, свидетелство за което са нейният език и история.³

³ Arnold J. Toynbee. *A Study of History*, (London: Oxford University Press, 1987).

Може да се направи заключението, че не съществуват неизбежни причини за руската катастрофа през XX век. Затова и трябва да изследваме историческите причини, направили я възможна. Очевидно е, че поведението на Русия днес се отличава от това на повечето европейски държави, и ние трябва да разберем защо. За да открием обяснението, трябва да се опитаме да направим синхронно сравнение между историческите процеси в Русия и тези в другите европейски държави.

За тази цел не е необходимо да се задълбочаваме твърде много в руската история, която обхваща около 1100 години. Ще започна от Московската държава, т.е. около XV век. Това е моментът, в който историческите траектории на Русия и Западна Европа започват да се разделят.

В Европа това е епохата на Ренесанса, период, който е доминиран от съзнателните усилия за възстановяване на връзката с древния гръко-римски свят и неговата предхристиянска култура. Възродени са класическите текстове, които се превръщат в задължително четиво за всеки, приеман за образован. Определителната черта на тази епоха е търсенето на историческите корени.

Последиците от това търсене могат да бъдат видени в произведенията на изобразителното изкуство, литературата и театъра. Драмите на Шекспир например черпят своите сюжети до голяма степен от древногръцката трагедия и творбите на Сенека. Възраждането на древните източници в епохата на Ренесанса е толкова значимо, че не е възможно да си представим съвременна Европа без него.

По същото време ситуацията в Русия е граматично различна. Преди средата на XV век Русия е част от Византийския свят, Византийската общност, както е наричана от княз Дмитри Оболенски, руският емигрант историк⁴. Във Византия връзката с античната традиция никога не е била прекъсвана, тъй като в Константинопол никога не е имало нещо подобно на тъмните векове в Европа.

Византийската традиция е поддържана жива в Русия чрез античните текстове, възприети от Византия, написани понякога на старославянски език. Ала в средата на XV век този културен обмен внезапно престава, сякаш стена се издига между Константинопол и Москва. Забележително е, че това се случва по същото време, в което е разрушена средновековната стена между Европа и Античността. Необходимо е също така да се отбележи, че тези събития се случват единствено в Московската държава, но не и в Киевска Рус, регионът, който по-късно се превръща в Украйна, който никога не губи своята връзка с Византия и Запада.

Разривът настъпва след решенията на Фераро-Флорентинския събор в Италия през 1439 г., завършил със сключването на уния между католическия

⁴ Dimitry Obolensky, *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe, 500-1453* (London: Cardinal, 1972).

и византийския свят. Тази уния никога не е приета от Москва. Няколко години по-късно Константинопол е превзет от османците, което е възприето в Русия като наказание за този опит за сближаване с Рим.

По това време Русия приема, че съхраняването на чистотата на православие е неин дълг и единствен правилен път. Както монахът Филотей от Псков, един от водещите църковни авторитети по това време, пише в своите писма до Василий III, *руският цар е единственият пазител на истинската православна вяра*. По тази причина Московската църква започва да търси отделяне от „разваления“ Константинопол и прокламира автокефалия през 1448 г. Ала независимостта води до внезапно спиране в нейното развитие, тя престава да се развива, лишена от контакта с великите древни християнски и предхристиянски традиции на Рим и Византия.

Така е сложен край на един дълготраен и красив културен обмен. В началото на XVI век със смъртта на Дионисий, един изключителен иконописец, сравним с Джото в своето майсторство, е сложен край на великата традиция на руската живопис. Сложен е край и на духовното движение на *нестяжателите*, вдъхновено от византийците. Това са монаси, съсредоточени първоначално около манастира на свети Сергий близо до Москва, които съзнателно се отказват от всички притежания и се посвещават на духовните идеали, следвайки Христовото учение в търсене на личното спасение. Техните общности са унищожени по време на управлението на Иван Грозни.

Във времето, когато Европа и дори Киев преживяват възраждане на връзката със света на Античността, Московската гържава поема в обратна посока, като напълно отхвърля приемствеността с тази традиция в средата на XV век.

По-късно, през XVI век, Русия започва да копира някои европейски практики, но какви само са тези практики! Това е епохата на деспотичните владетели в голяма част от Европа, феномен, който Макиавели едновременно описва и за чиято поява дори допринася. Тези владетели са фокусирани единствено върху запазването на властта на всяка цена, пренебрегвайки всякакви духовни или морални принципи. Личности като Хенри VIII в Англия, Козимо Медичи в Тоскана и Иван IV Грозни в Русия са емблематични за този нов тип владетел. Макар приликите между тях да са поразителни, обществата, които те управляват, са много различни.

Европейските общества през XV и XVI век са дълбоко повлияни от движението на Реформацията. Каквито и резерви да имаме към това движение, то е едно положително явление, преди всичко заради акцента, поставян от него върху употребата на националните езици. Преводът от Лутер на Библията на немски се приема за началото на съвременния немски език. Малко по-късно и крал Джеймс поръчва да бъде направен превод на английски, сетне много страни, включително и тези в Балтийския регион, последват този пример. Това е забележителен момент, защото обикновените хора започват да

четат и обсъждат библейските текстове със своите семейства и приятели, поставяйки под въпрос своите собствени вярвания и размишлявайки върху хуманистичните и морални идеи. По този начин християнските морални принципи здраво се възраждат в тяхното съзнание. Протестантската евангелска традиция и католическата вяра в Европа са в дълбоко противоречие през XVI век, но в същото време те са и в процес на дълбоко взаимно влияние. Това е особено валидно тук, в Моравия, където протестанти (лутерани, калвинисти, хусити) и католици живеят съвместно в продължение на векове. За всички тях личните морални принципи се превръщат във фундаментална ценност. Неслучайно недалеч оттук, в Хернхут, възниква движението на Моравските братя в началото на XVIII век. Това движение акцентира върху изучаването на Библията, личната вяра и моралните ценности.

Нищо подобно не се случва в Русия. Библията е била написана на славянски, старобългарски език, който не е бил напълно разбираем за носителите на руския език. Невъзможността да бъдат разбрани свещените текстове не помага за усвояването на техните философски и морални концепции. Неграмотността била толкова разпространена сред населението, че дори някои свещеници не могли да четат Писанието. За разлика от Европа, там няма обмен и взаимно обогатяване на идеи между католици, лутерани и калвинисти. Затова и по-голямата част от хората не развиват свои собствени морални ценности и съждения.

Изобретяването на печатарската преса от Гутенберг е друг важен фактор, допринесъл за разделянето между Западна Европа и Русия. Широкото разпространение на печатните книги води до повишаване на грамотността на Запад, по-специално сред евангелските общности. Обратно, печатните книги в Русия са ограничени предимно до църковните книги, без това да води до повишаване на общата образованост. Всъщност през XV и XVI век се наблюдава внезапен срив в равнището на грамотност, което е в контраст с положението през предходния век, когато значителна част от населението на Новгород е можело да чете и пише. Това е видно от множеството лични писма, написани на брезова кора (береста), оцелели и до наши дни.

Очевидно описаните различия не се дължат на някаква биологична аномалия, а по-скоро са резултат от съзнателния избор на руския народ, действащ по собствена свободна воля, поставил си за цел да акцентира върху автокефалията на своята Църква и да се дистанцира от Рим. Макар дори по онова време някои мъдри личности и духовни водачи да намират това за неразумна стъпка, решението е било взето и ние и до ден днешен берем горчивите плодове от него.

Следва да бъде отбелязано още нещо, това е специфичната система за поземлена собственост, която се развива в Русия. За разлика от Европа, в Русия съществуват само две форми на собственост върху земята: владенията на князете и владенията на гребните земевладелци. Монголското нашествие принуждава много хора да емигрират от Юга към Североизтока, където търсят убежище от номадските набези. Местните земевладелци им

предоставят земя във владение под условие. Единствените региони, в които продължава да преобладава гребната поземлена собственост, са Крайният север (Новгородската република), на северозапад (Псковската република), както и на територията на Беларус около Полоцк и Минск.

Тъй като голяма част от аристокрацията е унищожена по време на управлението на Иван IV Грозни, нейните владения са взети от гържавата. Това обяснява защо след Смутното време (в началото на XVII век) много малка част от земята остава в ръцете на аристокрацията, а още по-малка част остава във владение на селяните на север. Основната част от обработваемата земя остава собственост на Църквата и гържавата. В резултат *населението като цяло губи навика да притежава частна собственост*. Отговорното притежание на собствеността е рядко срещано сред селяните, които формират огромното мнозинство от руското население по това време.

В началото на XVII век на власт идва новата династия на Романови. През тази епоха Русия се опитва да възприеме европейските форми за организация на обществото. Царят управлява с помощта на парламента (Думата) и Свещения събор (Освященный собор), в който участват патриархът, епископите и игумените на манастирите. Задачата на Думата е да предлага закони, които да бъдат одобрявани от царя. Подобни, а може би дори по-малко демократични форми на поземлени съвети съществуват по това време и във Франция и приблизително по същото време и в Англия.

През 1649 г. специална сесия на парламента приема нов кодекс от закони, с които се въвежда нова социална концепция, наречена *тягло*, или „бреме“. Според този принцип всеки един в страната, включително царят, монасите, свещениците, епископите, селяните и воините имат свое собствено *тягло*. „Бремето“ на царя е да управлява гържавата, докато от аристокрацията се очаква да я защитава. „Бремето“ на духовенството е да се моли за нея, докато селяните трябва да се трудят за нея, а във време на война – и да се бият.

Русия не е богата страна и нейната хазна често се оказвала празна. Следователно, когато царят трябва да заплати на някого за неговия труд или служба, често той му плаща възнаграждение, като му дава цяло село заедно с неговите жители, които трябва да плащат част от своя доход на новия си господар, а останалото – на гържавата. Тази система позволява на хората да запазят собствената си свобода, ала те губят своята независимост. Те трябва да останат в селата си и да работят не само за собствената си прехрана, но също и за собствениците на земята или за гържавата. Дори аристокрацията няма право да промени своето местоживее без разрешение.

Подобни системи не са непознати и в други части на Европа по това време. Широкото разпространение на тази система в Русия може да бъде обяснено с огромния размер на страната и с неспособността на гържавата да събира пряко данъците в слабо населените региони. Тази форма на обществени отношения е неефективна, защото тя благоприятства непаричния обмен,

което прави невъзможна появата на динамиката, необходима за икономическото развитие на страната. За да разрешат тези проблеми, руските царе започват да търсят възможните решения.

В средата на XVII век цар Алексей (Алексей Михайлович) решава, че е настъпило времето за възстановяване на отношенията с православния свят, започвайки с Константинопол. Решението му е продиктувано от политическите развития: през 1648 г. казаците в Украйна се разбунтуват и търсят обединение с Московската държава, което в крайна сметка води до подписването на споразумението в Переяслав на Днепър през 1654 г. Това споразумение превръща левобрежна Украйна в автономна част от руското царство. Като се има предвид тясната връзка между Украинската православна църква и Константинопол, цар Алексей се опитва да се възползва от ситуацията, за да доближи своята държава до световните православни патриаршии.

През 1666–1667 г. в Москва се провежда църковен събор, на който присъстват трима патриарси, както и много епископи от земите на бившата Византийска империя. Те приемат декларация, с която признават, че взетите в миналото решения, с които е била възвестена автономията и духовната изключителност на Руската църква, са били погрешни, те са били „нашепнати в главите им от ветровете“, както се изразяват авторите на документа. На Събора те признават необходимостта Руската църква да бъде повторно интегрирана в световното православие.

Ала в историята и политиката често е също толкова голямо предизвикателство да сринеш една стена, колкото и да я издигнеш. В продължение на около 150 години от времето на самопровъзгласената автокефалия, в съчетание с неприязънта към католици и лутерани, поколения руснаци вече са били свикнали с идеята за уникалността на своята Църква. Затова и когато църковният събор през 1777 г. обявява, че този уникален руски път е бил „грешка на ума“, много руснаци не са съгласни и така се ражда движението на *старообрядците*.

Старообрядците отиват толкова далеч, че обявяват царя за антихрист, а официалната Църква – за църква на Сатаната. В стремежа си да защитят своите идеи те се опитват да се отделят от руското общество. От доктринална гледна точка възгледите им са погрешни, ала в същото време те са били искрени, макар и понякога наивни, в своето благочестие, а и като цяло са били много добри християни. Трагично, повече от 20 000 от тях са екзекутирани от държавата или се самоубиват, за да не попаднат в ръцете на царската администрация. В резултат на това през последната четвърт на XVII век руското общество губи голяма група благочестиви християни. Традицията на старообрядците продължава да бъде жива и днес.

Децата на цар Алексей допринасят значително за по-нататъшната реинтеграция на Русия в европейската и световната цивилизация. Неговият син Фьодор (1676–1682) и дъщеря му София (1682–1689), които се редуват на трона, взимат

решение да се откажат от принципа на *тяглото* и да възприемат по-напредничавата система на своето време – частната собственост върху земята и данъчно облагане. Планът им се състои в предоставяне на земята на селяните като частна собственост, събирането на данъци от тях и ползването на приходите за финансиране на армията и гържавната бюрокрация. Това са стандартните и модерни принципи на икономическа организация по това време.

Фьодор и София се опитват да подражават на реформите на Полша, но съзнават, че страна като Русия, с бедни почви и ограничени ресурси, не може едновременно да модернизира икономиката си и да води война. Затова и те решават да сключат „вечен мир“ с Полша. Според условията на мирния договор, подписан през 1686 г., Русия получава контрол над Киев. Много историци намират този период за най-доброто време за обикновените руснаци. Те се чувстват свободни и като цяло са доста проспериращи.

Ала всяка значителна и трайна промяна изисква време, а следващият цар, Петър Велики, полубрат на Фьодор и София (те имат различни майки), няма търпение да чака. Той решава да преобрази всичко наведнъж в европейски дух без никаква подготовка и без никаква икономическа логика. Подходът му е напълно различен от този на предшествениците му. Вместо да се опитва да помогне на хората да забогатеят и така да обогатят и гържавата чрез своите данъци, Петър иска да изгради голяма армия и флот тук и сега. За да постигне тази цел, той е готов да изтръгне възможно най-много пари от населението, без да се интересува от неговото благосъстояние. Целта му не е да се изравни с Европа по просперитет. Целта му е да се изравни с Европа по военна сила.

Реформите на Петър са ужасни в своята брутална простота. Цялото население, от селяните до аристокрацията, е сведено до някаква форма на крепостна зависимост. Цялата земя е обявена за гържавна собственост, а всички граждани са задължени да работят за гържавата. Принципът на *тяглото* е въведен отново и приложен всеобщо. Селяните губят собствеността върху земята и автономията си, а цялото им имущество става притежание на аристокрацията, чиято собственост на свой ред принадлежи на царя.

Макар и да водят много различен начин на живот, и аристокрацията, която възприема западните навици, налагани активно от Петър, и селяните, лишени от собственост и водещи традиционен начин на живот, в крайна сметка се оказват поробени от царя. Тази потисническа система е известна като крепостничество, а селяните са наричани крепостни. Съдбата им е близка до тази на древните римски *servi* (т.е. роби).

Правдиво е твърдението, че в началото на XVIII век Петър Велики възстановява в Русия робството. Селяните са лишени от своята земя, собственост и имущество и е било възможно да бъдат продадени по волята на своя господар. Не е нещо необичайно съпрузите да бъдат продавани отделно или децата да бъдат отнемани от родителите им. Земевладелците имат право да отстъпват своите селяни, със или без земята им, на всеки, когото сметнат

за подходящ, с одобрението на властите. Цялата земя технически е собственост на гържавата, но това се променя с въвеждането на нов закон от цар Петър III на 18 февруари 1762 г., който позволява частната собственост върху земята за аристокрацията.

Според известния руски историк Василий Ключевски на следващия ден Петър е трябвало да обяви нов закон, който да позволи право на собственост върху земята и на селяните. Ала това никога не се случва и селяните трябва да чакат още 99 години, преди крепостното право да бъде окончателно премахнато на 19 февруари 1861 г. В продължение на почти 150 години, започвайки с реформите на Петър от 1703 и 1711 г., огромното мнозинство от руското население (селяните съставляват 92–95% от него) е лишено от правото да притежава собственост. Това оказва дълбоко влияние върху руския манталитет.

Също като Русия и австрийската монархия преминава през период на абсолютизъм, но той се различава в две основни отношения. Първо, обикновените хора там имат право на собственост и това тяхно право е уважавано от гържавата. Не се допуска конфискация без съдебна заповед. Второ, абсолютистките владетели на Австрийската империя и Прусия *управляват без съгласието на народа, но в полза на народа*. Задължението на владетелите е да подобряват живота на своите поданици и да увеличават доходите им, без да ги лишават от гражданските им права. С оглед постигането на тази цел европейските монарси се стремят да повишат равнището на грамотност и дори въвеждат местно самоуправление. Макар през XVIII век в Централна Европа да настъпват много положителни промени, ситуацията в Русия остава много различна. Царят продължава да управлява *без народа, в интерес на самия себе си и на малка група от аристокрацията*.

Русия се превръща в гържава, която обслужва интереса на аристокрацията, а не на обикновените хора, което води често до избухването на конфликти между тези две групи. В резултат руската история е белязана от множество бунтове и вълнения като въстанието на Пугачов от 1773–1775 г.

Руските владетели не се интересуват от образованието на обикновените хора, особено на селячеството, което е гържано в пълна неграмотност. Дори и църковните служби се оказват неразбираеми за него, тъй като са отслужвани на старославянски. Макар и селяните да участват в богослуженията на Църквата, те не могат да разберат значението на повече от няколко гуми или химни. В резултат на това, макар и да са искрено вярващи, те не могат да постигнат дълбоко разбиране на вярата.

За разлика от тях, старообрядците полагат големи усилия да научат и да разберат старославянския и дори се опитват да четат книги. В техните общности се появява категорията от хора, наричани *начетници*, хора, които могат да четат не само за себе си, но и за цялата група от вярващи.

Когато започва периодът на Големите реформи в Русия през февруари 1861 г. с възкачването на трона на Александър II, мнозинството от обикновените хора са неграмотни, нямат собственост и нямат достъп до медицинска грижа. Това е резултат от лошо управление и сбъркани политици на предишните владетели. Макар и да има изключения като тези на София и Фьодор, дневният ред на останалите владетели не взема под внимание интересите на хората.

Все пак в заключение бих искал да отбележа, че макар ситуацията в Русия несъмнено да е била трудна и сложна, тя не е загължително уникална в сравнение с други европейски страни. Така например крепостничеството е отменено в Австрия през 1781 г., осемдесет години преди Русия. В Прусия, където е особено широко разпространено в славянските земи, то е забранено от барон Хайнрих фон Щайн през 1807 г., а в Унгария император Франц Йосиф слага край на крепостничеството през 1848 г.

Законът за забрана на робството е приет в Британската империя през 1833 г. Той влиза в сила постепенно до 1 август 1838 г., когато най-накрая е приложен и в Ямайка, и на други карибски острови. И разбира се, робството е забранено в Съединените щати през 1865 г., четири години след Русия. Така че промените в Русия не са толкова закъснели, но нивото на образование сред населението е по-ниско от това сред британските и американските роби.

Наред с това, още през март 1803 г. император Александър I разрешава на хора, които не са аристократи, правото на частна собственост върху земеделската земя. От това се възползват търговците и духовенството, които започват да упражняват това право, както и някои селяни, които успяват да откупят свободата си.

Големите реформи в Русия през 60-те години на XIX век до голяма степен представляват отражение на пътя, поет от повечето европейски държави през първата половина на века. Съществуват и разлики, но те не са фундаментални. Много страни по други континенти също са вдъхновени от европейския либерализъм, като Япония (реформите Мейдзи) или Османската империя (Танзиматските реформи). Още през XVIII век някои държави започват да подражават на републиканска Франция, а по-късно Англия и Съединените щати се превръщат в пример за подражание за голяма част от света. Русия също е била способна да избере пътя на останалите европейски държави, но в крайна сметка решава да поеме по различен път.

Превод от английски: Момчил Методиев

Александър Солгатов

В ПОСТАНОВЛЕНИЕТО НА ПАТРИАРХ КИРИЛ БОГ БУКВАЛНО ОТСЪСТВА

Главата на РПЦ легализира ново учение: ксенофобската идея за „руска цивилизация“ замени християнството. Остана да се завладеят колкото се може повече територии и да се „размножим“ до 600 милиона

Веднага след терористичния акт в „Крокус Сити Хол“ патриарх Кирил спешно свика в храма „Христос Спасител“ Световния руски народен събор. В приетия на събора документ е формулиран – ни повече, ни по-малко – новият смисъл на живота (без Бог), избличен е всеобщият сатанизъм на Запада, предложен е закон за „триединния руски народ“ и за преселването на руснаците от градовете в села и предградия. В лично качество патриархът освен това успя да влезе и в дискусия с Путин за руския национализъм...¹

„Свещената война“ и полемиката с Путин

Цитат от Постановлението:

„Специалната военна операция е Свещена война, в която Русия и нейният народ, защитавайки единното духовно пространство на Светата Рус, изпълняват мисията на „Удържачия“, който защитава света от настъплението на глобализма и победата на изпадналия в сатанизъм Запад. След завършването на СВО цялата територия на съвременна Украйна трябва да влезе в зоната на изключителното влияние на Русия“ – се казва в Постановлението на Световния руски народен събор „Настоящото и бъдещето на Руския свят“², прието на извънредния конгрес в храма „Христос Спасител“ на 27 март тази година.

Под документа стои подписът на председателстващия събора патриарх Кирил; в подкрепа на документа единодушно (както вече е прието в Русия) са гласували 488 делегати, включително и около 50 архиереи на РПЦ.

Описвайки особената природа на руския народ, която не притежава нито един друг народ на земята, патриархът добави вече лично от себе си: „И нека

¹ Статията се публикува с незначителни съкращения. Б.р.

² Пълният текст на преведения на български език документ е достъпен в портала Християнство.бг. Всички цитати на Постановлението в настоящата статия са дадени съгласно този превод. Б.пр.

никой не ни плаши с руския национализъм! Руски национализъм в природата не съществува, това всеки го знае“.

Проблемът е, че за това не знае Владимир Путин. В същия ден на среща с летици в град Торжок той нарече „деструктивни“ мислите за превъзходството на руския народ и се опита да осъди антиемигрантската истерия, раздухвана от пропагандата и РПЦ: „Трябва да се отнасяме към този проблем като възрастни хора, сериозно, не да размахваме ръце и да плещим глупости, а да мислим, когато изричаме всяка една дума“.

От трибуната на Събора патриархът изказа още една претенция към властта: оказва се, че Министерството на просвещението е разпоредило от 2025 г. да бъде премахнат от образователната програма предметът „Основи на духовно-нравствената култура на народите на Русия“. Това няма да бъде съвсем премахване, тъй като предметът ще бъде интегриран в курса „История на нашия край“ за учениците от пети до седми клас. Това е възмутило Кирил, който призова към „предотвратяване на подобен род волунтаризъм“. Той обвини министерството в подкопаване на „културното, духовното и дори политическото самосъзнание на нашия народ“. А какво се полага за подкопаване на политическото самосъзнание в условията на особено време?

Новият смисъл на живота и мисията на Русия

Нека се върнем към съборното Постановление – своеобразната политическа програма, която РПЦ и обединената около нея общественост предлагат на руския народ и на властите в Руската федерация. СВО като „свещена война“ е „нов етап в националноосвободителната борба на руския народ“. Световноисторическата мисия на Руската федерация като държава се свежда до „защитата на руския свят“, чиито граници са „значително по-широки от държавните граници както на сегашната Руска федерация, така и на голямата историческа Русия“.

Какви ти там граници! Руската цивилизация и великата руска култура са обявени от патриарха и участниците в събора за „висша ценност и *смисъл на живота*“.

Това е доста радикално преразглеждане на традиционното православно вероучение в посока на езическия национализъм.

Неотдавна (наистина, преди началото на СВО) излизащото с благословението на патриарха и под редакцията на сегашния прессекретар списание *Тома* съвсем другояче разглеждаше този въпрос: „Смисълът на живота на християнина е в приближаването към Бога и в съединяването с Него. Да се съединиш с Бога означава да преодолееш ненормалността и ограничението на земното битие и да станеш истински щастлив“³.

³ <https://foma.ru/v-chem-smysl-zhizni-s-tochki-zrenija-hristian.html>

Мисията на Русия е сведена до деструкция – макар и в „положителен смисъл“.

Цитат от Постановлението: „Историческата мисия [на Русия] се състои в това отново и отново да се провалят опитите за установяване на универсална хегемония в света – опитите за подчиняване на човечеството на едно зло начало“.

На Русия директно се приписва божествената функция да бъде „Удържачият“ световното зло, за което пише апостол Павел в своето Второ послание до солуняни.

Професорът от Санктпетербургската духовна академия архимандрит Януарий (Ивлиев), който започва своята научна кариера в годините на ректорството в академията на Кирил, обобщава православно тълкуване върху гумите на ап. Павел по следния начин: „Заг фигурата на „удържачия“ стои Самият Бог. Това е Бог и никой друг – господарят на времената и сроковете, на началото и края“. В същото послание (2 Сол. 2:3-4) апостол Павел пише и за този, който ще претендира за узурпиране на божествената власт: „Никой да ви не прелъсти по никой начин; защото оня ден не ще настъпи, докато първом не дойде отстъплението и се не открие човекът на греха, синът на погибелта, който се противи и се превъзнася над всичко, що се нарича Бог, или светиня, за да седне като бог в Божия храм, показвайки себе си, че е бог“.

Стремежът да бъде „отменен Апокалипсисът“, а „мисията на Русия“ да бъде противопоставена на пророчествата на Христос за Неговото второ пришествие, издава патриарха като носител на един секуларен политически мироглед, а не на християнска традиция, която очаква това пришествие.

Християнската Библия завършва със следните гуми: „Да, ига скоро! Амин, да, дойди, Господи Иисусе!“.

Но на Събора са му интересни само Русия и руският народ, а не някакви си „универсалии“.

Цитат от Постановлението: „Възсъединяването на руския народ трябва да се превърне в една от приоритетните задачи на руската външна политика. Русия трябва да се върне към съществуващата повече от три века доктрина за триединството на руския народ, според която руският народ се състои от великоруси, малоруси и белоруси, които са клонове (субетноси) на единия народ, а понятието „руснак“ обхваща всички източни славяни – потомци на историческа Русия... Триединството трябва да бъде включено в нормативния списък на руските духовни и морални ценности и да получи съответната правна защита“.

Но ако украинците (според настоящия език на РПЦ – „малорусите“) са неотделна част от руския народ, тогава с какво ще оправдаем военните действия и патоса на прокремълските Z-каналы, където с поощрението на властите наричат тези хора с какви ли не презрителни имена?

Същият този патриарх, епископатът и духовенството на РПЦ за две години не изрекоха нито едно официално съболезнование във връзка с гибелта на мирни представители, както сега се оказва, на „малоруската“ част от триединния руски народ. Някак си не се подрежда този пъзел...

Катастрофа, преселване и преразглеждане на науките

И вече съвсем ни обърква патетичното заявление на съборяните за това, че „страната ни преживява *демографска катастрофа*“.

Ако Русия удържа целия свят от злото, защо тогава не успява да удържи самата себе си? Говорейки за твърда забрана на абортите и за популяризиране на многодетството, Съборът, позовавайки се на Д. Менделеев, поставя задачата населението на РФ да достигне до 600 милиона. Някак неловко е в този контекст РПЦ да говори за превъзходството на монашеския (безбрачният) път, който е избрал за себе си както патриарх Кирил, така и десетките архиереи, дошли на Събора. Любопитно е да се отбележи, че „отмяната на монашеството“ е била една от опорните точки на революционната програма на „червената църква“ (обновленците), подкрепяни от ОГПУ през 20-те години на миналия век.

Друго условие за многодетството според Постановлението ще бъде бъдещото „масово преселване на жители на градовете в благоустроени крайградски селища“ (струва ми се, подобен експеримент провежда Пол Пот, след като идва на власт в Камбоджа).

Логично би било подобно преселване да се съпровожда с възраждането на още една традиционна ценност – крепостното право, което отменя либералният цар Александър II, очевидно оказал се под враждебно западно влияние.

Съборът засега не говори директно за това, но в средите на консервативното духовенство на РПЦ тази тема се обсъжда съвсем сериозно.⁴

Критикувайки по навик миграционната политика на властите, съборяните преминаха към разработването и въвеждането в преподаването на „нова социохуманитарна парадигма“. Планът им е толкова прост, че и болшевикуите биха могли да им завидят. След като Западът – това е сатанизъм, тогава Руската федерация е длъжна да извърши „пълен преразглеждане на целия масив от хуманитарни знания, общоприети теории и концепции въз основа на тяхното съотнасяне със системата от мирогледни идеи и морални ценности на руската цивилизация“.

Обземат ме смътни съмнения дали например Фройд, Кант, Айнщайн или Фукуяма ще съответстват на суверенния руски мироглед... Впрочем няма нужда да ходим толкова далече! Платон заедно с Аристотел и всякакви там отци на гръко-латинската патристика също едва ли ще му съответстват.

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=mXxWyR8kRyU>

(...)

НаВреме напуснал?

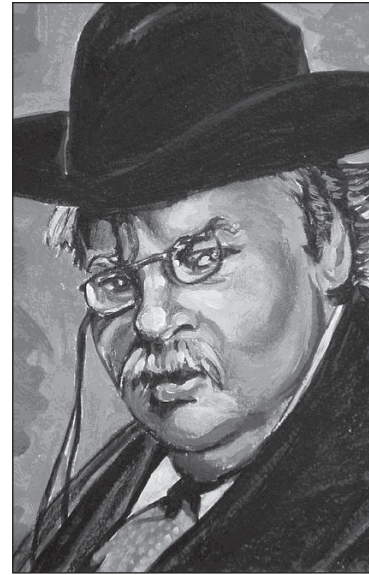
Малцина от участниците в Събора обърнаха внимание на едно загадъчно кадрово решение. Дългогодишният заместник-председател на Събора, т.е. заместникът на патриарха, православният олигарх Константин Малофеев, подаде оставка от високия си пост, като се аргументира с необходимостта да се съсредоточи върху дейността на отново създадената фондация „Цариград“. По-рано многочислените фондации и бизнес проекти, които оглавява Малофеев, не му пречиха да бъде лице на Световния руски народен събор.

Толкова демонстративно гистанциране от патриарха е дълбоко обмислено решение на довереника на митрополит Тихон (Шевкунов) и на бившия съратник на Евгений Пригожин по „доброволческото движение“ (Малофеев оглавяваше висшия съвет на Съюза на доброволците в Донбас и навремето подгържаше призивите за оставката на Шойгу). От края на миналата година в околпатриаршеските кръгове не стихват разговорите за близкия край на патриаршестването на Кирил и за това, че на образа на „патриарх в особено време“ повече съответства същият този Тихон, който, за разлика от Кирил, не е обременен със западнческо и икуменическо минало.

Знакът, който Малофеев изпраща към православната общественост на фона на опитите на патриарха да „радикализира дневния ред“, само подхранва подобни разговори.

Източник: *Независимая газета*, 29.03.2024 г.
Превод от руски: Димитър Спасов

През настоящата година се навършват 150 години от рождението на Гилбърт Кийт Честъртън (Gilbert Keith Chesterton, 1874–1936). Макар самият той да се определя като „безгрижен журналист“, Честъртън е изключително плодотворен писател, известен както с криминалните си романи с главен герой отец Браун, така и с религиозните си текстове и със своята публицистика. През живота си издава 69 книги, а поне още 10 са издадени посмъртно. Човек на силното мнение, Честъртън влиза в полемики с редица от своите съвременници, което не му пречи да поддържа приятелство с хора като Бърнард Шоу и Хърбърт Уелс. Политическите му убеждения се отличават с дълбоко недоверие към богатството и властта. Изповядва т.нар. „дистрибуционизъм“, който може да бъде обобщен най-добре от собствения му израз, че всеки трябва да има правото да притежава „три акра и една крава“.

Гилбърт Кийт Честъртън

ВЪВЕДЕНИЕ КЪМ КНИГА НА ЙОВ¹

Книга на Йов е сред тези старозаветни книги, които съдържат едновременно и философска, и историческа загадка. Във въведение като настоящото интересът ни е към философската загадка, така че в началото можем само да направим кратко общо пояснение или предупреждение, които следва да бъдат изказани относно историческия аспект. Споровете върху това кои части от този епос принадлежат към нейния първоначален замисъл и кои са интерполации от госта по-късни времена, бушуват отдавна. Учените се различават в мненията си – което е и работата на учените – но като цяло тенденцията в проучванията винаги е била в посока да се поддържа, че интерполираните части – в случай че изобщо ги има – били прологът и епilogът, и – възможно – речта на младия мъж, който се появява с извинение към края. Не претендирам да съм компетентен в разрешаването на подобни въпроси.

До каквото и решение обаче да би стигнал читателят по отношение на тях, има една основна истина, която следва да бъде помнена в тази връзка. Когато си имате работа с която и да било древна художествена творба, не си мислете, че има нещо лошо, ако тя е израснала постепенно. Книга на Йов може и да е израснала постепенно точно както и Уестминстърското абатство е израсло постепенно. Тези обаче, които са творили старата народна поезия,

¹ Chesterton, G. K. „Introduction“ – In: *The Book of Job with an Introduction by G. K. Chesterton*, London, 1907. Б.п.

също като другите, които са градили Уестминстърското абатство, не са придавали такава важност на действителната датировка и на действителния автор, които са творение на почти умопобъркания индивидуализъм на модерните времена. Можем да оставим настрана случая на Йов като такъв, който е усложнен от религиозни трудности, и да вземем всеки друг – да речем, случая с *Илиада*. Мнозина са поддържали характерната формула на модерния скептицизъм, че Омир не е бил писан от Омир, а от друга личност със същото име. По абсолютно същия начин мнозина са заявявали, че и Моисей не е бил Моисей, а друг човек, наречен Моисей. Това обаче, което наистина следва да се помни в случая с *Илиада*, е, че дори в нея да има интерполирани пасажи, това не е създало същото усещане за шок, което би се създало от подобни постъпки в нашите индивидуалистични времена. Създаването на племенния епос е било до известна степен разглеждано като дело на племето, също както и построяването на храма на племето. Вярвайте тогава, ако така искате, че прологът на Книга на Йов, епilogът ѝ и речта на Елиуй са все неща, вмъкнати, след като оригиналната творба е била съчинена. Само не мислете, че подобни прибавки имат онзи очевиден спорен характер, който би имало всяко вмъкване в една съвременна индивидуалистична книга. Не гледайте на прибавките така, както бихте гледали на глава от Джордж Мереди, за която се открили, че не е била писана от Джордж Мереди, или на половин сцена при Ибсен, за която сте разбрали, че е била ловко пхната от г-н Уилям Арчър. Помнете, че в това, което е вършил, този древен свят, който е сътворил тези древни поеми като *Илиада* и Книга на Йов, винаги е спазвал традицията. Един човек е можел да остави поема на сина си, който да я довърши така, както той би я довършил, също както друг човек би оставил на сина си своята земя – за да я жъне така, както той би я ожънал. Това, което е било наречено „колективният Омир“, може да е било факт, може и да не е било. *Илиада* може да е била написана от един автор. Може да е била писана и от стотина автори. Нека помним обаче, че при сто човека в онези времена е имало повече единство, отколкото сега го има при един човек. Един град тогава е бил като един човек. Сега един човек е като цял град, в който бушува гражданска война.

Без да навлизаме следователно във въпросите на единството – както то е разбирано от учените, по въпроса за научната загадка за единството на тази книга можем да кажем, че тя има единство в смисъла, в който всички велики традиционни творения имат своето единство; в смисъла, по който и Кентърбърийската катедрала има своето единство. И същото е в общи линии вярно и за другото, което аз нарекох философска загадка. Има един реален смисъл, по силата на който Книга на Йов стои встрани от повечето от книгите, включени в канона на Стария завет. Отново обаче – грешат онези, които настояват върху тоталното отсъствие на единство. Грешат онези, които поддържат, че Старият завет представлява просто една несвързана библиотека; че в него няма никаква съгласуваност или цел. Дали този резултат е бил достигнат по силата на някаква божествена духовна истина, или чрез една устойчива народна традиция, или просто чрез една находчива подборка в по-късни времена, книгите на Стария завет притежават твърде осезаемо единство. Да се опитаме да разберем Стария завет, без да осъзнаваме

тази основна идея, е точно толкова абсурдно, колкото би било да изучаваме някоя Шекспирова пиеса, без да съзнаваме философските намерения на нейния автор. То е все едно като някой да чете историята на Хамлет, принц на Дания, мислейки си през цялото време, че чете нещо, което има претенцията да бъде истинската история на един стар датски принц от пиратските времена. Такъв читател не би осъзнал изобщо, че от страна на поета колебливостта на Хамлет е преднамерена. Той просто би казал: „Колко време му трябва на Шекспировия герой да убие врага си?“. Така говорят заелите се с унищожаване на Библията, които дълбоко в себе си са, за нещастие, библиопоклонници. Те не разбират особеността и намерение на Стария завет; неговата главна идея, а именно идеята, че всички хора са само инструменти на една висша сила.

Тези например, които са недоволни от жестокостите и лукавствата сред съдиите и пророците на Израил, в главите си на практика имат представа, нямаща нищо общо с темата. Те са прекалено много християни. В предхристиянските писания разчитат чисто християнската идея за светците: идеята, че главен инструмент на Бога са особено добрите хора. Това е по-дълбока, по-гръзновена и по-интересна идея от староеврейската. Това е идеята, че в невинността има нещо дотолкова могъщо, че в края на краищата тя твори и претворява империи и целия свят. Старозаветната идея обаче в много по-голяма степен е била нещо, което може да бъде наречено идея на здравия разум – че силата е сила и че лукавството е лукавство, че светският успех е светски успех и че Йехова използва всички тези неща за Своята крайна цел по същия начин, както използва и природните сили и физическите елементи. Той използва силата на един герой така, както използва и тази на мамута, без каквото и да било особено уважение към мамута. Не мога да проумея как така толкова много плиткоумни скептици са прочели истории като тази за измамата на Яков, допускайки, че човекът, написал тази история (който и да е бил той), не е разбрал, че Яков е бил съвсем същият подлец като нас. Първобитното човешко чувство за чест не се е променило много повече от това. Само че тези плиткоумни скептици са, подобно на повечето от модерните скептици – християни. Те си въобразяват, че патриарсите трябва да бъдат смятани за образци; те си въобразяват, че Яков е бил издигнат като някакъв тип светец; и в случая не се учудвам, че са мъничко слисани. Това изобщо не е атмосферата на Стария завет. Героите на Стария завет не са синове Божи, а роби на Бога – огромни и ужасни роби, също като злите духове, които са били роби на Аладин.

Централната идея на огромната част от Стария завет може да бъде наречена идея за самотничеството на Бога. Бог не е просто единственият главен герой на Стария завет. Бог е, в собствен смисъл, единственият герой на Стария завет. В сравнение с яснотата на Неговото намерение, всички останали желаниа са груби и машинални, подобно на тези на животните; сравнени с реалността на Неговото съществуване, всички синове на плътта са сенки. Отново и отново звучи онова пронизващо „С кого се Той съветва“². „Аз

² Ис. 40:14. Б.п5р.

търпах жлеба Сам, и никой от народите не беше с Мене.³ Всички патриарси и пророци са само Негови инструменти, оръдия – защото Господ е „силен воин“.⁴ Той ползва Иисус Навин като топор или Моисей като отмерващ жезъл. За Него Самсон е само меч, а Исаяя тръба. От светците на християнството се очаква да бъдат като Бога, да бъдат – каквито те и са – като мънички Негови статуетки. От старозаветния герой не се очаква да бъде от същата природа като Бога повече, отколкото от триона или от чука се очаква да бъде със същия облик като гърводелеца. Ето го основния ключ и характеристика на еврейските писания като цяло. Действително, в тези писания има и безбройни примери за нещо като суров хумор, страстна емоция и силни напури – неща, които винаги ги има в голямата проза и поезия на древността. При все това основната им характеристика остава – усещането не просто, че Бог е по-силен от човека, не просто че Бог е по-непостижим от човека, но и че Той означава повече, че знае по-добре какво Сам върши, че – сравнени с Него – в нас има нещо от неясното, от неразумното, от скитничеството на дивите зверове, които загиват преждевременно. „Той е Оня, Който сега над кръга на земята, и живеещите по нея са като скакалци пред Него.“⁵ Можем да го кажем почти по този начин. Книгата е толкова съсредоточена върху настояването за личността на Бога, че тя едва ли не утвърждава една неличност на човека. Ако този гигантски космически разум не би заченал нещо, него все едно го няма, несигурно е и е пусто – човекът няма достатъчно издръжливост, с която да подсигури своята продължителност. „Ако Господ не съзида къщата, напразно ще се трудят строителите ѝ; ако Господ не опази града, напразно ще бди стражата.“⁶

Навсякъде другаде следователно Старият завет по положителен начин се ражда на заличаването на човека – в сравнение с божествената цел. Книга на Йов стои определено сама, защото Книга на Йов определено запитва: „Ама каква е целта на Бога? Дали тя си заслужава жертването на нашата, макар и нищожна човешкост? Разбира се, достатъчно лесно е да изличим собствените си дребни намерения заради воля, която е по-величава и е по-блага. Дали обаче тя е по-величава и по-блага? Нека Бог използва инструментите Си; нека Бог чути инструментите Си. Какво обаче прави Той и заради какво са счупени те?“. Точно поради този въпрос следва да се заловим със загадката на Книга на Йов като с философска загадка.

Същинската значимост на Книга на Йов не би била изразена адекватно дори ако кажем, че това е най-интересната от древните книги. За Книга на Йов можем да кажем по-скоро, че тя е най-интересната от съвременните книги. Разбира се, нито една от двете фрази не изчерпва изцяло въпроса, защото както фундаменталната човешка набожност, така и фундаменталното човешко безбожие са и стари, и нови; философията или е вечна, или не е философия. Модерният навик да се казва: „Това е моето мнение, но може и да греша“,

³ Ис. 63:3. Б.нр.

⁴ Изх. 15:3. Б.нр.

⁵ Ис. 40:22. Б.нр.

⁶ Пс. 126:1. Б.нр.

е изцяло лишен от смисъл. Ако казвам, че мнението ми може и да погрешно, аз всъщност казвам, че това не е моето мнение. Модерният навик да се казва: „Всеки човек има различна философия; тази е моята философия и тя ми попада“ – навикът да се казва това, представлява най-обикновено слабоумие. Космическата философия не е построена, за да пасва на човека – построена е, за да погодбава на космоса. Човек може да притежава частна религия не повече, отколкото да притежава частна слънце и частна луна.

Първата красота за ума, която дава Книга на Йов, е, че цялата е ангажирана с това желание да се знае действителното – желанието да знаеш какво е, а не просто как на тебе ти изглежда. В случай че тази книга беше писана от съвременници, вероятно щяхме да видим как Йов и неговите утешаващи биха се разбрали съвсем добре просто като отнесат различията си към това, което наричат темперамент, или иначе казано, как утешаващите Йов са по природа „оптимисти“, докато самият той е по природа „песимист“. И биха се разбрали чудесно, на което хората често са способни, поне за някое време, съгласявайки се да кажат нещо, което е очевидно невярно. Защото, ако гумата песимист означава нещо въобще, тогава Йов категорично не е песимист. Дори само неговият случай е достатъчен, за да опровергае модерния абсурд всичко да бъде отнасяно до природния темперамент. В живота Йов по никакъв начин не изглежда безрадостен. Ако желанието да си щастлив и готовността да си щастлив са съставките на оптимизма, то Йов е оптимист. Той е един объркан оптимист, един вбесяващ оптимист, един скандален и оскърбен оптимист. Той желае оправдание от вселената, само че не защото иска да изобличи вселената, а защото действително желае тя да бъде оправдана. Той изисква обяснение от Бога, но по никакъв начин не го прави така, както Хемптън⁷ би изисквал обяснение от Чарлз Първи. Изисква го по начина, по който съпруга би изисквала обяснение от своя съпруг, когото тя наистина уважава. Възразява на Твореца, защото е горд със своя Творец. За Всемогъщия говори дори като за свой враг, но дълбоко в себе си нито за миг не се усъмнява, че в неговия враг има нещо, което той не разбира. В едно свое изящно и знаменито богохулство той казва: „О, да имаше кой да ме изслуша! Ето моето желание: Вседържителят да ми отговаря, и защитникът ми да състави записки“. И изобщо не му хрумва като възможност тази книга да се окаже лоша.⁸ И няма търпение да бъде убеден, а това означава, че той смята, че Бог може да го убеди. Накратко, отново можем да кажем, че ако въобще гумата „оптимист“ означава нещо (в което се съмнявам), то Йов е оптимист. Той разклаща опорите на света и стреля безумно в небесата; и замахва към звездите, но не за да ги накара да замлъкнат, а за да ги накара да говорят.

По същия начин можем да говорим за официалните оптимисти – утешителите на Йов. И отново, ако гумата „песимист“ означава каквото и да било

⁷ Джон Хемптън (1595–1643) – английски земевладелец и политик, член на парламента, останал известен в английската история с противопоставянето си на тираничните данъци на крал Чарлз I. Б.нр.

⁸ В българския превод на Библията, издание на Св. синод (от 1925 г.), това е стихът Иов 31:35; в King James Version – английския текст, който авторът цитира, вместо „защитник“ стои *противник* (adversary): „... my desire is, that the Almighty would answer me, and that mine adversary had written a book...“. Б.нр.

(в което се съмнявам), утешителите на Йов могат да бъдат наречени повече песимисти, отколкото оптимисти. Всичко онова, което те всъщност вярват, не е, че Бог е добър, а че Бог е толкова силен, че много по-благоразумно е да Го наричаме добър. Достойно за порицание преувеличение би било да ги наречем „еволюционисти“, но в тях има нещо от съгбоносната грешка на еволюциониста-оптимист. Те ще продължават да говорят, че всичко във вселената пасва на всичко останало, все едно има нещо утешително в това, че някакви противни неща си пасват едно на друго. По-късно ще видим как Бог във великата кулминационна точка на поемата обръща този капризен аргумент изцяло с краката нагоре.

Когато към края на поемата⁹ Бог (някак внезапно) влиза в нея, с това е ударен онзи неочакван и величествен тон, който прави всичко да изглежда толкова дивно, колкото то е. Всички човешки същества от тази история, и особено Йов, досега са задавали въпроси за Бога. Един по-банален поет би направил така, че по един или друг начин Бог да влезе, за да отговаря на тези въпроси. С едно докосване, което наистина може да бъде наречено вдъхновяващо, когато Бог влиза, Той прави това, за да зададе Сам Своите въпроси. В тази драма на скептицизма Сам Бог поема ролята на скептика. Той прави това, което всички велики гласове, защитаващи вярата, винаги са правили. Прави например това, което и Сократ е направил. Обръща рационализма против самия рационализъм. Сякаш казва – ако ще си задаваме въпроси, то аз мога да задавам такива въпроси, които биха тръснали на земята всички възможни разпитвачи, които бихте си представили измежду човеците. С една изящна интуиция поетът прави така, че Бог иронично приема да бъде равностоен със Своите обвинители. Той желае това да изглежда като равностоен интелектуален дуел: „Препаша сега кръста си като мъж: аз ще те питам, и ти ми обяснявай“¹⁰. Той, Вечният, възприема едно огромно и сардоническо смирение. Едва ли не Сам желае да бъде разследван. Единствено иска да има правото, което и всеки, когато разследват, има – да му бъде позволено да разпитва свидетелите на противната страна в съдебното дело. И отива дори още по-далече в точността спрямо юридическия паралел. И първият въпрос, говорейки по същество, който Бог задава на Йов, е въпросът, на който всеки престъпник, обвинен от Йов, би имал пълното право. Бог пита Йов кой е той? А Йов, като човек със спонтанен ум, след недълго обмисляне стига до заключението, че не знае това.

Това е първата голяма истина, на която трябва да обърнем внимание, що се отнася до речта на Бога, която реч представлява и кулминацията на разследването. Тя представя всички скептици, разгромени от един по-висш скептицизъм. Това е методът, използван понякога от най-висшите, а друг път от посредствените умове, който метод винаги е бил логическото оръжие на истинския мистик. Сократ, както вече казах, го използва, когато показва, че ако му бъде разрешена достатъчно софистика, той би съсипал всички софисти.

⁹ „Поема“ авторът нарича самата Книга на Йов. Б.пр.

¹⁰ Йов 38:2. Б.пр.

Иисус Христос го използва, когато припомня на садукеите, неможещи да си представят природата на брака в Небесата, че след като са стигнали дотам да разсъждават по такъв въпрос, това означава, че всъщност нямат никаква представа за същността на брака. Във времето на разпада на християнското богословие, през осемнадесетото столетие, Бътлър го използва, когато посочва, че рационалистичните аргументи могат да бъдат ползвани както срещу неопределената религия, така и срещу доктриналната религия, както срещу рационалистическата етика, така и срещу християнската. Тук е коренът и причината на обстоятелството, че хора като кардинал Нюман¹¹, като г-н Балфур¹² или като г-н Малок¹³, които имат религиозна вяра, имат също и философски съмнения. Такива са поточетата на делтата, а Книга на Йов е началният огромен водопад, който създава реката. Когато си имаме работа с високомерния поддръжник на съмнението, верният метод не е да му кажем да спре да се съмнява. Верният метод по-скоро е да му кажем да продължи да се съмнява, да е още по-усърден в съмнението си, всеки ден да поставя пог съмнение все по-нови и все по-шантави неща във вселената; докато накрая – по силата на някакво странно просветление – да би започнал да се съмнява и в самия себе си.

Това, казвам, е първото обстоятелство, свързано с тази реч; елегантното внушение, с което Бог влиза в края – не за да разрешава загадки, а за да ги постави за разглеждане. Другата голяма истина, която – взета заедно с първата – прави цялата творба религиозна, вместо тя да е просто философска, е тази голяма изненада, която прави така, че внезапно Йов да се задоволи с най-обикновено представяне на непроницаемостта. Казано буквално, загадките на Йехова изглеждат по-мрачни и повече безутешни в сравнение със загадките на Йов; та нали Йов е бил безутешен преди речта на Бога, а след нея е вече утешен. Нищо не му е казано, но той чувства страшната и бучаща атмосфера на нещо, което е прекалено добро, за да бъде изречено. Отказът на Бога да му обясни Своя замисъл е сам по себе си изгарящ намек за Неговия замисъл. Загадките на Бога удовлетворяват повече, отколкото начините, по които човекът ги разрешава.

Трето, разбира се, един от великолепените щрихи в речта на Бога е, че Той смърря поравно както този, който Го обвинява, така и другите – които Го защитават; че с един и същи чук Той поваля както песимистите, така и оптимистите. И още по-дълбокия и по-елегантен обрат, за който вече говорих, стои във връзка с машиналните и високомерни утешители на Йов. По общо признание онзи, който е оптимист по механичен начин, се старее да оправдае вселената на основата на това, че такъв един образец за оправдаване на

¹¹ Джон Хенри Нюман (1801–1890) – английски богослов, философ, историк, писател и поет, кардинал на Римокатолическата църква; през 2019 г. канонизиран за светец на Римокатолическата църква. Б.пр.

¹² Дейвид Балфур (1903–1989), известен и като о. Димитриос – англичанин, приел православието, монашеството и свещенство, впоследствие обаче отказал се от монашеските си обети, създал семейство и преминал на дипломатическа служба; за него виж: „Писма до Балфур“ от архим. Софроний (Сахаров) – на страницата *Живо Предание: образци на съвременното православно богословие*: <https://dveri.bg/wd4h8>. Б.пр.

¹³ Уилям Малок (1849–1923) – английски романист и икономист, ревностен вярващ и апологет на Римокатолическата църква против позитивистичната философия и социализма.

Вселената е рационален и последователен. Той посочва, че хубавото на света му е това, че целият може да бъде обяснен. И това е точката, ако мога да го кажа така, в която Бог на Свой ред е ясен до степената на яростта. По същество Бог казва, че ако в света има нещо хубаво, що се отнася до хората, то е, че той не може да бъде обяснен. Той настоява на това, че нищо не може да бъде обяснено: „Дъждът има ли баща?... Из чия утроба излиза ледът“.¹⁴ И отива още по-далеч и настоява върху категоричната и очевидна неразумност на нещата: Пращал ли си ти „... да вали дъжд върху безлюдната земя, върху пустинята, дето няма човек“¹⁵. Бог ще направи така, че човекът да вижда нещата само ако това ще е на тъмния фон на небитието. Ще накара Йов да види поразителната вселена само като накара Йов да види една идиотска вселена. За да разтърси човека, за миг Бог се превръща в богохулник; бихме могли дори да кажем, че за миг Бог става атеист. Той разгръща пред Йов една широка панорама на сътворените неща – коня, орела, гарвана, дивото магаре, пауна, щрауса, крокодила. И всяко от тях описва по такъв начин, че да звучи, сякаш става дума за чудовище, което се разхожда по Слънцето. А цялото това е като псалом или като рапсодия на усещането за чудо. Творецът на всички неща е удивен от нещата, които Сам е сътворил.

Това можем да наречем трети момент. Йов подхожда с нотка на разпитване; Бог отговаря с нотка на удивление. Вместо да доказва на Йов, че светът е един обясним свят, Той настойчиво заявява, че това е един много по-чудат свят, отколкото Йов някога е могъл да си помисли. На последно място, с несъзнателната художествена точност, откривана в толкова много от по-обикновените епически поеми, с тази реч поетът е постигнал нещо различно и много по-изтънчено. Без нито веднъж да отслабва строгата непристъпност на Йехова в Неговото обмислено изявление, той е съумял в метафорите, във вмъкнатите образи, да вмъкне тук и там неочаквани и прекрасни внушения за това, че тайната на Бога е светла, а не мрачна тайна – полуслучайни внушения, подобни на светлината, видяна за миг през процепите на затворена врата. Трудно би било да възхваляваме прекалено много в чисто поетически смисъл инстинктивната прецизност и лекота, с които тези по-оптимистични намеци са вмъквани в други отношения, сякаш Всемогъщият Сам едва ли е съзнавал, че ги прави. Има го например оня прочут пасаж, в който с унищожителен сарказъм Йехова пита Йов де е бил той, когато са били полагащи основите на света, след което (сякаш само за да фиксира точната дата) споменава кога синовете Божи са възкливали от радост.¹⁶ Трудно е да се отървем от усещането, макар и на базата на тази оскъдна информация, че е трябвало да има нещо, заради което те да възклицават. Или, отново, когато Бог говори за снега и градушката¹⁷ в едно обикновено изброяване на физическия космос, Той говори за тях като за съкровище, което е струпал за деня

¹⁴ ИоВ 38:28-29. Б.нр.

¹⁵ ИоВ 38:26. Б.нр.

¹⁶ Виж: ИоВ 38:4, 7. Б.нр.

¹⁷ Виж: ИоВ 38:22-23. Б.нр.

на битката – подсказка за един огромен Армагедон¹⁸, в който злото ще бъде окончателно победено.

Нищо не би могло да бъде по-добро, говорейки художествено, от този оптимизъм, който прониква през агностицизма подобно на пламтящо злато по краищата на тъмния облак. Тези, които гледат повърхностно на примитивния произход на епоса, могат да сметнат за произвол придаването на толкова много художествена значимост на нейните случайни сравнения или несъществени фрази. Тази грешка обаче не би допуснал никой, който е добре запознат с великите примери на полупрIMITивна поезия от типа на *Песен за Роланд*¹⁹ или старите балади. Всеки, който е наясно с примитивната поезия, би осъзнал, че докато нейната външна форма е проста, някои от изтънчените ѝ художествени ефекти са изящни. *Илиада* успява да изрази представата, че при Хектор и Сарпедон има известна нотка – или нюанс – на печално рицарско примирение: не достатъчно горчива, за да бъде наречена песимизъм, нито пък достатъчно ведра, за да бъде наречена оптимизъм; Омир никога не би изрекъл това със сложни думи. Някак обаче той съумява да го каже с прости думи. *Песен за Роланд* успява да изрази идеята, че християнството налага на своите герои един парадокс: парадокса на великото смирение, що се отнася до техните грехове, което е съчетано с голяма свирепост – по отношение на техните разбирания. Разбира се, *Песен за Роланд* не би казала това, но тя го изразява. По същия начин и при Книга на Йов следва да бъде признато наличието на множество едва доловими въздействия, които ги е имало в душата на автора, без вероятно да са били в съзнанието му. И определено най-важното от тях остава все още неизразено. Не знам, а се съмнявам дали и учените знаят дали Книга на Йов е имала голямо въздействие или каквото и да било изобщо въздействие върху по-късните разгръщания на юдейската мисъл. Ако обаче е имала някакво въздействие, то е могло да ги избави от едно чудовищно сгромолясане и упадък. Въпросът, който реално е поставен тук, в тази книга, е дали Бог неизменно наказва пороците със земни наказания и награждава добродетелта със земно благоденствие. Ако евреите бяха отговорили на този въпрос погрешно, те биха изгубили своето последващо влияние в човешката история. И биха пагнали под равнището дори и на модерното добре образовано общество. Защото, веднъж започнали да си вярват, че благоденствието е награда за добродетелта, следващото бедствие на хората става очевидно. В случай че благоденствието се разглежда като награда за добродетелта, то ще започне да бъде разглеждано и като признак за добродетелност. Човеците ще изоставят тежката задача да правят добрите хора успешни. Ще възприемат по-лесната – да правят успешните добри. Това, което се е случило навсякъде в модерната търговия и в модерната журналистика, е крайното отмъщение на порочния оптимизъм на утешителите на Йов. Ако

¹⁸ Съгласно кн. Откровение на св. апостол и евангелист Йоан Богослов (16:16) Армагедон (гр. Ἀρμαγεδών) е мястото на последната битка между доброто и злото, която предстои да се проведе в края на времената и в която Сатаната ще бъде веднъж и завинаги победен; впоследствие с това име започва да се обозначава и самата битка. Б.пр.

¹⁹ *La Chanson de Roland* – старофренски епос от единадесетото столетие, разказващ за Битката при прохода Ронсево, състояла се на 15 август 778 г.; смята се за първо значимо произведение на френската литература и рононачалник на рицарската поезия. Б.пр.

евреите е трябвало да бъдат избавени от това, Книга на Йов го е направила. Както настоявах от самото начало, Книга на Йов е забележителна преди всичко с обстоятелството, че не завършва по начин, който да е шаблонно задоволителен. На Йов не му е казано, че неговите беди се дължат на греховете му или са част от някакъв план за неговото усъвършенстване. Та нали в пролога виждаме Йов да се измъчва не защото е бил най-лошият измежду хората, а защото той е бил най-добрият. И урокът от цялата тази книга е, че човекът бива утешаван най-много от парадоксите. В това е най-загадъчният и най-странният от всички парадокси; той е и най-успокоителният, съдейки по всички свидетелства от човешката история. Няма нужда да изказвам предположения за това каква, по силата на този парадокс, възвишена и странна история е очаквала най-добрия човек с най-лошата възможна участ. Няма нужда да казвам, че в най-свободен и най-философски смисъл има една старозаветна фигура, която е наистина прототип; или да казвам какво е било предизобразено в раните на Йов.

Превод от английски: Борис Маринов

НАУКА И РЕЛИГИЯ

В последно време ни обвиняват, че нападаме науката, защото искаме тя да бъде научна. Със сигурност не е проява на незаслужено неуважение спрямо нашия лекар, когато кажем, че той е наш лекар, а не наш свещеник, наша съпруга или пък нас самите. Работата на доктора не е да ни каже, че трябва да отидем на водни процедури; от него очакваме да ни осведоми какви ще бъдат последиците за нашето здраве, ако го направим. В крайна сметка, очевидно решението си е наше. Физическата наука е като просто уравнение: или е безпогрешна, или е напълно грешна. Да смесваме наука с философия означава единствено да лишим философията от нейната идеална ценност, а науката – от нейната практическа ценност. Аз искам моят личен лекар да ми каже дали тази или онази храна ще ме убие. От моя личен философ очаквам да ми каже дали заслужавам да бъда убит. Извинявам се, че излагам всички тези банални истини, но тъкмо изчетох един обемист сборник, написан от редица високоинтелигентни хора, които сякаш никога не са ги чували.

Онези, които ненавиждат безобидния автор на тази рубрика, накрая са принудени (в края на своя гневен изблик) да го обявят за „брилянтен“, което за нашата журналистика отдавна се е превърнало в обичаен израз на презрение. Опасявам се обаче, че дори това пренебрежително название ме удостоява с прекалено голяма чест. Все повече се убеждавам, че страдам не от крещяща и показна наглост, а от простота, която граничи със слабоумие. Все повече си мисля, че аз трябва да съм изключително глупав, а всички останали в модерния свят – изключително умни. Тъкмо прочетох този важен сборник, който ми беше изпратен от няколко мъже, които дълбоко уважавам, озаглавен *Новата теология и приложената религия*. Истината е, че изчетох цели части от него, без въобще да разбера за какво говорят тези хора: или става дума за някаква черна, дивашка религия, в която те са били възпитани и за която аз никога досега не съм чувал; или става въпрос за някаква блестящо и ослепително видение за Бог, което те са открили, а пък аз не съм, и което със самото си великолепиене смущава тяхната логиката и замъглява изказа им. Ала най-добрият пример, който мога да дам, е свързан тъкмо със спомената от мен физическа наука. Следващите думи са написани от човек, към чийто ум изпитвам уважение, но които не съумявам да проумея:

„Когато модерната наука оповестява, че космическите процеси не познават историческо събитие, съответстващо на Грехопадението, а тъкмо обратното, доказва постоянното нарастване на границите на битието, става пределно ясно, че учението на Павел – имам предвид самата аргументация в Павловото учение за спасението – е загубило своя фундамент; защото този фундамент е всеобщата човешка поквара, наследена от прародителите... Но след като вече не съществува Грехопадение, не съществува и всеобща поквара, нито непрестанна заплаха от вечна гибел. Без фундамента надстройката също става излишна“.

Написано е уверено, и то на превъзходен английски, следователно трябва да означава нещо. Но какво би могло да означава? Как физическата наука може да докаже, че човекът не е покварен? Нима ако го разреже, ще открие греховете му? Нима ако го свари, той ще започне да отделя неоспоримия зеленикав пушек на покварата. Как физическата наука би могла да открие каквито и да е следи от морален упадък? Какви следи е очаквал да открие авторът? Нима се е надявал да намери праисторическа вкаменелост от Ева с праисторическа вкаменелост от ябълка вътре в нея? Нима се е надявал времето да е съхранило в цялост Адамовия скелет, прикрепен към едва повехнало смокиново дърво? Откъсът, който цитирах, е просто поредица от непоследователни изречения, всички те, сами по себе си, съвършено погрешни и изцяло несъвместими помежду си. Науката никога не е твърдяла, че може и да не е имало Грехопадение. Възможно е да е имало и десет грехопадения – едно след друго – и това би било напълно съвместимо с всичко, което знаем от физическата наука. Човечеството може да е деградирало морално в продължение на милиони векове и това по никакъв начин не би поставило под въпрос принципа на еволюцията. Хората на науката (тези, които не са обезумели лунатици) никога не са твърдели, че има нещо като „постоянното нарастване на границите на битието“, тъй като едно такова безкрайно нарастване би означавало нарастване без каквото и да е свиване или провал; а физическата еволюция е изпълнена с дефекти и провали. Несъмнено е имало физически Пагения, а вероятно и редица морални такива. И така, както вече казах, оставам истински озадачен от смисъла на подобни пасажи, в които един напредничав човек пише, че щом геолозите не знаят нищо за Грехопадението, всяка доктрина за покварата следва да е неистинна. Само защото науката не е открила нещо, което очевидно не би могла да открие, защото става дума за нещо съвсем различно – за психологическото усещане за злото – не означава, че то трябва да е погрешно. Бихме могли грубо да обобщим аргументацията на автора по следния начин – „Тъй като не сме изровили костите на архангел Гавриил, каквито не се предполага да е имал, малките момчета, оставени сами да се грижат за себе си, израстват като егоисти“. За мен всичко това е безумно и глavoзамайващо, все едно някой казва: „След като водопроводчикът не открива повреда в нашето пиано, допускам, че съпругата ми наистина ме обича“.

Тук няма да навлизам в същината на доктрината за първородния грях, нито в този вероятно погрешен негов вариант, който авторът на *Новата теология* нарича доктрина за покварата. Ала и най-лошата доктрина за покварата въпреки всичко произхожда от духовно убеждение; и ни най-малко не би могла да почива върху физически основания. Хората приемали човечеството за нечестиво, защото те самите се чувствали нечестиви. Ако човек смята себе си за покварен, не виждам защо би трябвало изведнъж да се почувства добре само защото някой му е казал, че предците му са имали опашки. Доколкото ни е известно, първичната чистота и невинност на човека може и да са отпаднали заедно с опашката му. Единственото, в което можем да сме сигурни по отношение на първичната човешка непорочност и невинност, е, че не са ни присъщи. Нищо не може да бъде, в най-строгия смисъл на думата, по-комично от това да се противопоставят неясните догадки на съмнителни антрополози

по отношение на първобитния човек на непоклатимото човешко усещане за греховност. В своята същност доказателството за Едем е нещо, което човек не може да открие. В своята същност доказателството за греха е нещо, което човек не може да не открие.

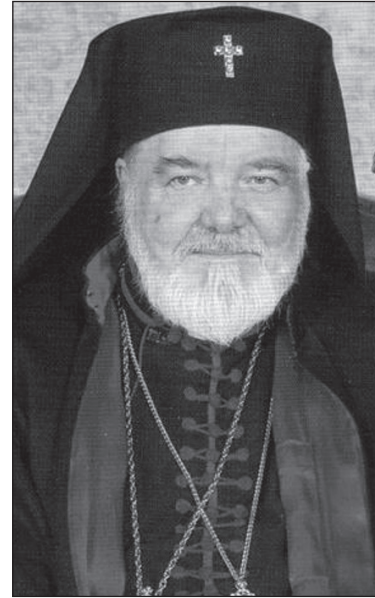
Има твърдения, с които не съм съгласен; други – които не разбирам. Ако човек каже: „Смятам, че за човечеството ще е по-добре, ако напълно се въздържа от алкохол“, разбирам ясно какво се има предвид и как това мнение може да бъде защитено. Ако човек каже: „Желая да се забрани бирата, защото аз съм въздържател“, това мнение не означава нищо за мен. Това е като да кажеш: „Желая да се забранят пътищата, защото съм умерен пешеходец. Разбирам, ако човек каже: „Аз не вярвам в Светата Троица“. Но съм объркан, ако каже (както една дама веднъж ми каза), „Аз вярвам в Светия Дух в духовния смисъл“. В какъв друг смисъл може да се вярва в Светия Дух? И със съжаление смятам, че този сборник с прогресивни религиозни възгледи е пълен с подобни озадачаващи наблюдения. Какво би могло да се има предвид, когато хората казват, че науката е объркала тяхното разбиране за греха? Какви са били тези разбирания, преди науката да ги обърка? Да не би да са си мислели, че това е нещо за ядене? Какво имат предвид, когато казват, че науката е разклатила вярата им в безсмъртието? Нима са си мислели, че безсмъртието е някакъв газ?

Разбира се, истината е, че науката не е внесла никакъв нов принцип по този въпрос. Човек може да е християнин до свършека на света, просто защото може да е бил атеист от самото му начало. Материализмът стои винаги на повърхността, никаква наука не е необходима, за да прозрем това. Човек, живял и обичал, пада мъртъв и червеите го изяждат. Ако щете, наречете го Материализъм. Ако щете, наречете го Атеизъм. Щом човечеството е можело да вярва въпреки това, значи е способно да вярва въпреки всичко. Но защо човешкият род все повече се отчайва, когато изучава наименованията на всички видове червеи, които го разяждат, или названията на частите на тялото, които червеите изяждат, мислещият разум трудно може да разбере. Основното ми възражение към тези полунаучни революционери е, че те съвсем не са революционни. Те са възплъщение на посредствеността. Не те разколебават религията: по-скоро изглежда, че религията разколебава тях. Те могат да се противопоставят на този велик парадокс единствено преповтаряйки очевидното.

Превод от английски: Елена Георгиева

Аргялски митрополит Антоний (Пламагеала) (1926–2005) е един от бележитите съвременни румънски духовници. През 1950 г., скоро след като е постриган за монах, е репресиран от тоталитарната власт по обвинение в антикомунистическа дейност. Прекарва около 7 години в трудови лагери, вкаран е в затвора „Жилава“ между 1954 и 1956 г. След освобождаването му е ръкоположен за епископ и приема длъжността патриаршески викарий, а през 1982 г. е избран за митрополит на Трансилвания (Аргял). През 1971 г. защитава докторат по теология в Хейтроп Колидж към Лондонския университет. Автор е на множество публикации и на няколко книги, сред които *Традиция и свобода в православната духовност*, *Духовни слова*, *Три часа в ада* и др. Публикуваното тук слово е произнесено в катедралния храм на град Сибиу на 11 май 1985 г. и е включено в сборника *Нови тълкувания на древни писания*, Букурещ, 2011 г.

Аргялски митрополит Антоний (Пламагеала)

ЖИВА ВОДА

Слово в Неделя на самарянката

В календара на Православната ни църква тази Неделя, Пета след Пасха, е наречена Неделя на самарянката. Сигурно мнозина се питат: как тази самарянка е станала толкова известна, щом дори името ѝ не се споменава в Евангелието... Защо тъкмо тя бива запомнена измежду десетките, дори стотиците хиляди анонимни съвременници на Спасителя? С какво е заслужила да влезе в историята, да бъде споменавана през вековете и дори да ѝ бъде посветен ден от църковния календар? Коя е тази жена, която конкурира Александър Македонски и Цезар? Коя е самарянката, рисувана от едни от най-знаменитите художници? Какво е направила тя, за да заслужи да бъде изобразявана на стените на нашите храмове?

Тя е анонимна, но е пример. За да разберем за какво, нужно е да се върнем малко назад, в атмосферата на събитието. Жената е селянка, населяваща част на Светите земи, смятана по онова време за прокълната и поругана. Самария. Тя е селянка като всяка друга. Даже, бихме казали, една малко безсрамна, гръзка селянка. Съвсем скоро ще видим защо. Самария е област, разположена в средата

на Светите земи, между северната област Галилея, където е Назарет, и южната област Иудея, където са Витлеем и Йерусалим.

Самаряните, както и земята им, били смятани за нечисти от юдеите. Никой юдеин не би се доближил до някой самарянин. Нито би говорил с него. Нито пък би взел нещо от ръката му. Дори избягвали да минават през тази територия. Защо? Във времето на асиро-вавилонското нашествие, по време на цар Салманасар, вавилонците се смесили с местните, с жителите на Самария. Това са потомците на двамата от дванадесетте сина на Яков, а именно Ефрем и Манасия. Смесили се с асиро-вавилонските нашественици и нахърнили религиозния си порядък, свещен за синовете на Израил. Дори заменили Йерусалим като свой религиозен център с друг, където издигнали нов олтар, подменили Йерусалимския храм със свой храм на планината Гаризим, където се покланяли и на Яхве, и на някои асиро-вавилонски идоли. От юдейска перспектива това е пълна религиозна катастрофа. И престъпване на едни от основните заповеди на Писанието: „Не си прави кумир...“ (Втор. 5:8; Изх. 20:4) или „Не отивайте след други богове, богове на ония народи, които ще бъдат около вас“ (Втор. 6:14). И заради това самаряните като прокажени били отбягвани от юдеите, както са били отбягвани и обитаваните от тях села и градове.

Но ето че Спасителят, придружаван от апостолите, насочвайки се от южната Юдея към северната Галилея, своята родина, както казват евангелистите, защото е от Назарет Галилейски, вместо да заобиколи Самария, както правят всички, продължава по долината на Йордан към извора ѝ, преминавайки направо през Самария.

Можем да си представим, че самите апостоли Го придружават по този път не с особена радост и не без смущение. За един истински юдеин е скандално да върви по него. Спасителят обаче решава да се изправи пред този скандал. Намислил е нещо. Може би да преподаде урок на апостолите... Стигат до град с името Сихар. Забележете, евангелистите ни дават географски детайли. Казват ни името на града... И неслучайно. Защото правят история.

В края на града има кладенец. Иисус се спира, за да си почине, изпраца учениците Си в града да потърсят храна. И докато седи близо до кладенеца, от Сихар идва жена, за да си наточи вода. Вижда Спасителя и по облеклото му разбира, че е юдеин. Не му казва нито дума, защото знае, че не бива да говори с него. Наточва си вода, вероятно носи със себе си съд и въже (при кладенеца са липсвали необходимите пособия за точене на вода). Противно на повелите на закона и за нейна изненада, Спасителят ѝ проговаря с думите: „Дай ми да пия!“. Жената е стъписана, човекът отсреща прекрачва обичайните граници, никога не ѝ се е случвало такова нещо. Отвърща Му: „... как Ти, бидейки иудеин, искаш да пиеш от мене, която съм жена самарянка?“

Жената чака обяснение и така и не Му дава вода. Тогава Спасителят ѝ казва: „да би знаела дара Божий, и кой е Оня, Който ти казва: дай Ми да пия, ти сама би изпросила от Него, и Той би ти дал вода жива.“ (Иоан. 4: 10 и сл.). Странно

обяснение! Какво ли е това подхвърляне – за живата вода, сякаш съществува и мъртва вода, вероятно си е казала жената. Усеща се, че тя сякаш не е чувала подобно словесно съчетание, макар че метафората не е чужда като начин на изразяване за тогавашните хора. В свещените писания на юдеите, които са едни и същи с тези на самаряните (с някои изключения), метафорите придават неподражаема красота, особено на текстове като Песен на песните, Притчи Соломонови или Еклисиаст. Можем да предположим обаче, че вероятно самарянката не е била усърден читател. Още повече че по онова време книгите са били предназначени предимно за мъжете. Искала е да чуе нещо простичко и директно, вместо това тя чува обяснение, в което не намира смисъл. И продължава да се чуди – кладенецът е дълбок, а Той дори няма ведро. „Нима Ти си по-голям от отца ни Иакова, който ни даде моя кладенец, и сам той от него е пил, и синовете му, и добитъкът му?“ Тогава Исус отново ѝ отговаря с тайнствени думи: „Ако пиеш вода от този кладенец, пак ще ожаднееш. Но водата, която аз ще дам, може да направи човека да живее вечно“. Не е трудно да предположим, че и тези думи на Спасителя остават неясни за жената. Все пак тя реагира на изкушаващата идея да получи вода, която да ѝ стигне за цял живот: „... господине, дай ми тая вода, за да не ожаднявам и да не дохождам тук да водя“. Това е призив, провокиран от разумни побуди, но много е възможно този призив да е отправен само от вежливост или дори леко на шега... Тя вероятно си е мислела, че Христовите думи не са били изречени за нея! И наистина те не са били *само* за нея!

Спасителят си дава сметка, че тя не разбира думите Му, че ги е изтълкувала в буквалния им смисъл, подобно на Никодим, чул от Него за новородението и неуспял да разбере скритото им значение. Все пак Той иска с нещичко да ѝ подсказе и да я подготви за бъдещето. Подлага я на изпитание, като ѝ казва: „... иди повикай мъжа си и дойди тука...“, а жената отговаря: „... нямам мъж“. Издържала е теста с отличие. Спасителят, Който като всезнаещ Бог вижда всичко и познава делата, сърцата и съдбите на хората, е знаел това за нея, но е подложил на изпитание нейната искреност, за да види дали си заслужава да продължи разговора. И харесва нейния отговор. Тя е казала истината. „Добре каза, че мъж нямаш...“, ѝ отвръща Той и след това я изненадва с подробности от живота ѝ, които събуждат в максимална степен интереса ѝ и я ангажират напълно в разговора. „... Защото петима мъжа си имала, и моя, когото сега имаш, не ти е мъж; това право си каза.“ Жената била стъписана и възкликнала: „Господине, виждам, че Ти си пророк“. Изключително впечатлена, но все пак запазила самообладание, тя решава, че би могла да се възползва от шанса, че Бог е поставил пророк на пътя ѝ, и вероятно си казва – трябва да му задам въпроса, който засяга всички нас, жителите на Самария, въпрос за моя народ, за онова, заради което сме отбягвани от юдеите; щом Той говори с мен, трябва да е друг, различен от останалите юдеи, мъдър човек. И ето че задава своя въпрос: „Нашите бащи се покланяха в тая планина, а вие казвате, че в Иерусалим е мястото, дето трябва да се покланяме“.

Едва тогава Спасителят наистина дава на жената жива вода. Има ли отговор за нея? Да, отговорът е и за нея. Но отговорът Му е преди всичко

декларация на вярата, един от онези моменти, в които Спасителят разграничава Своего учение от това на Стария завет, но също и от това на езичниците. Път, разграничаващ го както от едните, така и от другите. Онова, което казва на самарянката, е като продължение на Проповедта на планината. Срещата с нея е претекст за изричане на словото, същност на Неговото Евангелие. Ето защо тази неизвестна жена от Самария влиза в историята. Защото тя първа е чула това слово. И кой знае, може би точно тя е предала на хората думите Му и от нея са били предадени на св. Евангелист Йоан. Той откъде ги е чул? Или може би Иисус ги е повторил? Може би ги е повторил пред учениците Си? Но Той не е имал навика да повтаря вече казаното от Него.

Една светица със забравено име. Една светица, живяла без брак с мъж?... Нейната личност се превръща в инструмент за първостепенни по важност изяснения, свързани с преодоляването на тесния национализъм в християнството, на старите закони, на други национализми, включително и на отхвърлянето на самаряните, разширявайки християнството до универсални граници.

Ето какво сякаш казва Иисус на тази жена – „Моето учение е универсално. Границите му се простират до границите на света, а центърът му може да е навсякъде, защото всеки човек е един цял свят и светът е всяка личност. То е навсякъде. И е необозрима по размерите си величина, но същевременно се побира в едно човешко сърце. Но най-вече не е във формите, местата и обредите, освен тогава, когато е в хората, в Духа и в истината. Само тогава може да се установи във форми, места и обреди, сиреч навсякъде, където има хора“.

Но да се насочим към конкретните думи на Спасителя: „Жено, повярвай Ми, че настъпва час, когато нито в тая планина, нито в Иерусалим ще се поклоните на Отца. Вие се кланяте на това, което не знаете, а ние се кланяме на това, което знаем, защото спасението е от иудеите“. Тези слова потвърждават приемствеността между двата Завета, която хората от Самария и езичниците, като цяло, са пренебрегнали. Но също така потвърждава, че нещо следва да се промени и по отношение на юдеите. Ако тези думи бяха изречени пред някой юдеин или в Юдея, че ще дойде време, когато мястото за поклонение вече няма да бъде Йерусалим, Той би се изложил на смъртна опасност. Въпреки че Иисус отхвърля на планината Гаризим привилегията да е изключително място за поклонение, думите Му предизвикват радост у самарянката... И веднага, продължавайки словото си, Той преминава към онова, което ще замени старото: „Но иде час, и дошъл е вече, когато истинските поклонници ще се поклонят на Отца с дух и с истина, защото Отец иска такива да бъдат, които Му се покланят. Бог е дух: и тия, които Му се покланят, трябва да се покланят с дух и с истина“. И за да я убеди, че може да бъде единствено така, както ѝ казва, Той ѝ дава определение за Бога, едно от възможните, но напълно пасващо на контекста на разговора: „Бог е дух: и тия, които Му се покланят, трябва да се покланят с дух и с истина“.

Въпреки че харесва отговора, жената има нужда от още една „проверка“ и не се поколебава да Го попита: „... зная, че ще дойде Месия, наричан Христос;

когато Той гоиде, Всичко ще ни възвести“. Само един може да даде валидно свидетелство за тях: Месията!

И е била права. Иисус трябва да е одобрил нейния отговор и да е приел възражението ѝ. Само Месията може да има властта да поставя вярата и нейното практикуване на други основи. Тогава Спасителят ѝ предлага аргумент в смисла на нейните очаквания: „Аз съм, Който говоря с тебе“.

Може да си представим колко стъписана е била жената от подобно изявление, след като вече е била изненадана от факта, че Непознатият знае миналото ѝ, а след това е станала участник в напрегната дискусия. Краят е направо удивителен!

Не е имала какво друго да стори, освен да изтича към града и да разкаже на своите съжителители за случилото се. За да ни покаже колко развълнувана е била жената, свети Йоан Богослов отбелязва една подробност освен факта, че „ми каза всичко, що съм направила“, а именно, че „остави стомната си“. Била забравила защо е отишла до кладенеца. Това изобщо не я интересувало. Вече се интересувала от нещо съвсем друго.

Нека си я представим как тича и говори, вика нагясно и наляво и призовава всички да отидат да видят каквото тя е видяла: „Елате и вижте!“. Но има и още нещо. У нея все още няма пълна убеденост, а известен страх, опасява се да не я вземат за луда и никой да не я послуша. Затова и тя се обръща към хората с въпроса: „Да не би Той да е Христос?“.

Думите ѝ са впечатлили съгражданите ѝ, излезли от домовете си и втурнали се към кладенеца, за да видят Човека, Който прави чудеса. Свети евангелист Йоан разказва, че след като разговаряли с Него, Го поканили да отиде с тях в Сихар и че Спасителят останал при тях в продължение на два дни. Нека не забравяме и следното: това било против юдейските традиции, които строго забраняват такова гостуване на юдеин при самаряни...

Може да кажем, че Спасителят е извършил със самарянката първата християнска катехизация... След като ѝ казал, че трябва да се покланяме на Бога с *дух и с истина*, отбелязва: „Бог е дух“. Това е начинът да ѝ каже, че е дошло време, когато онова, което е било дадено на гревните да знаят според техния начин на разбиране и довело до култа чрез жертвоприношения, сега вече трябва да бъде забравено. И вместо това да се премине към по-високо ниво на разбиране на Бога и на преклонението пред Него, а именно – чрез дух и истина, а не в материална форма чрез жертвоприношенията на животни, както е било до онзи момент.

Вече било важно единствено онова, което преди е било второстепенно и напълно пренебрегнато, тоест сърцето, състоянието на душата, справедливостта и истината, които само съпътствали ритуалите, молитвите и жертвоприношенията. Става въпрос за истинска духовна революция. Нищо

чудно, че свикналите със старите порядки по никакъв начин не могли да приемат тази радикална промяна. Именно опитът да ги промени е коствал живота на Иисус. Нищо не е по-трудно от борбата с установените порядки, вкоренени в съзнанието на хората, дори и когато те са абсурдни или са загубили първоначалния си смисъл. Само чрез лична саможертва старото може да бъде заменено с новото...

Дали самарянката е могла да разбере какво значи *с дух и с истина*?

Някои казват: трябва да се покланяте на Бога в духа, тоест без никаква форма, без празници, без пости, без църковни обреди, без свещеници, без свещеническо облекло, без да се кръстим, без да коленичим, без изобщо да ходим на църква. Други пък казват: поклонението с дух означава да се поклониш с чиста мисъл, с истинска вяра, с прошка към онези, които са съгрешили спрямо нас, с покаяние в сърцето, с решението да правиш добро според възможностите си, с любов към всички хора, дори и към враговете ни, с молитва за другите. Кое от двете тълкувания тълкува правилно думите на Спасителя? Тези, които избират първото тълкуване, се заблуждават, защото приемат текстовете на Светото писание изолирано и губят от поглед някои аспекти, които са изяснени на други места в Писанието и в учението на Спасителя.

Спасителят и апостолите отиват в храма (Марк. 11:15-17, Иоан. 7:14-28, Мат. 21:13, Лук. 19:45, Марк. 13:1, Деян. 5:42, Иоан. 2:16); Той признава авторитета на юдейските свещеници, проповядва в храма и в синагогите, заръчва на изцелените от Него да се покажат на свещениците (Марк. 5:38, Лук. 17:14; Лук. 4:15; Мат. 8: 4; Лук. 5:14, Марк. 1:44); препоръчва поста (Марк. 9:29, Лук. 5:35; Мат. 17:21); участва в честването на празниците (Иоан. 7:10; Лук. 22:8), когато говори в синагогата Той без колебание поставя тфилин, тоест ритуалната одежда в синагогата (Лук. 4:16 и нататък); когато изцелява болните, използва обредни жестове, като например полагането на ръце над болния (Лук. 4:40), моли се в храма, в синагоги и на специални места (Марк. 1:35; Лук. 4:42; 5:16; Мат. 14:23), използва хляба и виното за обредна цел (Лук. 22:19-20), коленичи при молитва (Лук. 22:41), а в книга Откровение говори за тамян и за молитвите на светиите (Откр. 5:8).

Когато някои отхвърлят знака на кръста, не знаят ли, че свети апостол Павел осъди „враговете на Христовия кръст?“ (Фил. 3:18)... Някои от тях „назглед имат благочестие, но от силата му са се отрекли. И от такива се отвърщай!“ (2 Тим. 3:5). Те не признават свещениците, но се правят на пастири; не признават църквите, а си правят „молитвени домове“, каквито всъщност са църквите; не признават свещеническото облекло, но са измислили друго облекло за своите проповедници, не признават църковните служби, но са съставили други с подобен ритуал...

Истинското значение на думите „с дух и с истина“ се състои в това, че всички външни форми придобиват стойност само когато са изпълнени с добро сърце, любов, щедрост, жертва за другия, вътрешна промяна, отказ от това

да съдиш ближния си, отказ от водене на безсмислени спорове, като се смириш и останеш в Църквата Христова, която е изградена върху основата на апостолите и продължава и до днес чрез апостолска приемственост, според както е в нашата Православна църква.

Ние вярваме, че „битието в духа и истината” е възможно само в тези традиционни, библейски форми, засвидетелствани от двухилядолетния опит на Православната църква. Очевидно тези форми не са действени и не спасяват сами по себе си като такива, но не можем да се спасим без тях, защото чрез тях изразяваме нашата вяра и преклонението пред Духа и Истината.

Защото „Той ни е дал способност да бъдем служители на новия завет, не на буквата, а на духа; защото буквата убива, а духът животвори“ (2 Кор. 3:6). Под „буква“ разбираме една празна форма, употребена без нейното духовно значение, сама за себе си, сякаш спасението може да се постигне само чрез формата.

Молитвата с дух и с истина прилича на молитвата на митаря: „Боже, бъди милостив към мене грешника!“, в която, обръщайки се към Господа, не съдиш ближния си, не се сравняваш с никого и не се оправдаваш. Молитва, в която молещият се вижда гредата в собственото си око, а не сламката в околото на ближния... Молитвата в дух и истина е молитвата на онзи, който изрича само истината пред Бога, когато разговаря с Него, като например когато казва: „И прости нам дълговете ни, както и ние прощаваме на длъжниците си“. Когато в този момент прощава на всички, съгрешили спрямо него, и който не задържа спомена за стореното му зло.

Молитвата с дух и с истина е молитва на този, който не се опитва да излъже сам себе си, нито да заблуди Бога. За неща, които никой не може да знае освен духа на човека, който се моли, и Духа Божий! Именно на тази молитва е учил Спасителят самарянката. Ето защо, заради този си разговор със Спасителя тя придобива привилегията да бъде споменавана и днес. И споменът за нея ще пребъде и през следващите векове.

Християнското предание ни казва, че тази жена се е покаяла и е била една от последователките на Господа и чак до смъртта си е проповядвала Неговото учение. Не мислете, че това е невъзможно, след като тя е започнала да го проповядва още от момента, в който си е тръгнала от срещата при кладенеца и връщайки се в града, е казала на съгражданите си: „Видях Някого, Който може би е Месията!“.

Текстът е публикуван със съкращения
Превод от румънски: Сандра Керелезова

Протоiereй Стоян Чиликов е роден през 1972 г. в Асеновград. Завършва Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, следва аспирантура в Московската духовна академия, където защитава дисертация на тема „Архиепископ Серафим Соболев и неговите сотириологични възгледи“. Специализира в Аристотеловия университет в Солун и Латеранския университет в Рим. В момента е доцент по патрология към Катедрата по теология при Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Автор е на книгите: *Учението за Божията майка в богословието на св. Григорий Палама* (2003); *Спасението на човека според св. Йоан Златоуст* (2006); *Красотата на света* (2007); *Въведение в богословието на отците* (2007); *Православната вяра и живот* (2012); *Празникът Успение Богородично в православната богослужебна традиция. Богословско съдържание на празника на базата на химнографията и словата на отците* (2019). Служи като енорийски свещеник в столичния храм „Св. Георги“ в кв. „Дървеница“.

о. Стоян Чиликов

СТРАДАНИЕТО И ГРЕХЪТ СПОРЕД ТЕКСТОВЕТЕ НА ДРЕВНИТЕ И СЪВРЕМЕННИТЕ ЕВХОЛОГИИ

Въведение

Темата за страданието и греха е ключова за православното богословие, тъй като е свързана със спасението на човека. Сотириологията обаче е неотделима от христологията и есхатологията. Затова в този текст ще изследвам темата за страданието и греха въз основа на молитвеното богословие на Църквата и нейната грижа, състрадание и участие в процеса на спасението чрез и във Христос и участието на човека в царството на славата.

Грехът и страданието са свързани както по отношение на прародителския грях, доколкото страданието е следствие на греха на прародителите, така и в борбата за преодоляване на страданието и страстите, родени от греха, като действие на всеки човек.

Евхологиите на Църквата предават нейния опит относно грижата за изцелението на човешката природа, участието в спасението на страдащите Христови членове, които се борят срещу греха, страдат от своите страсти

и участват в настъпващото царство на славата чрез преобразяващата Божия благодат.

В текста тук се използва Константинополският евхологий¹, който предава практиката на Древната църква през XI в. Отец Михаил Аранц публикува текстовете на молитвите в Евхология според изследваните от него ръкописи до XI век. Другият важен извор, който е използван в това изследване, е Требникът, който е в съвременна употреба с текстове на църковнославянски и български език.²

Анализът на текстовете на евхологиите ще обхване преди всичко заклинателните молитви и тези против болести. На някои места са необходими и аналогии с молитвите при тайнствата.

Една от тезите на евхаристийната еклисиология, че след тайнството Евхаристия не се отслужва никакво друго последование, се основава на светоотеческото учение на св. Никола Кавасила. Практически обаче текстовете на евхологиите, които описват страданието и греха в молитвите извън тайнствата, свидетелстват за пастирската икономия по отношение на страдащия човек. Някои от тези молитви са се чели след загамвонната молитва от светата Литургия, което свидетелства за грижата на Църквата за страдащите нейни членове. В този контекст е молитвата за болни според Константинополския евхологий.³

Затова в този текст ще потърся отговор за причините за появата на тези молитви, тяхното значение и смисъл като продължение на делото и учението на Спасителя Христос.

1. Библейски аспекти

В основата на текстовете на евхологиите стои библейското учение за греха и страданието. То, разбира се, е във връзка както с личността на Христос като Богочовек и Спасител, така и с Неговото учение за греха и страданието.

Библейските текстове поставят основната посока на линията на развитието на греха и страданието на човека. Старозаветните текстове акцентират върху греха на прародителите и последиците от него, сред които са смъртността, страданието на човека и влиянието на страстите, както александрийските автори Ориген и Климент през II век и св. Максим Исповедник през VII век тълкуват кожените грехи, с които прародителите се закриват, за да прикрият голотата си.

¹ Arranz, M. Opera selecta de re liturgica, tomus III Euchologium Konstantinupoleos XI ineunte saeculo et Officium A smaticum Juxta rituale metropolitae Cypriani, Pontificium Institutum Orientale, Sancti Thomae Institutum, Roma-Moscovia, 2003.

² Требник, София: Синодално издателство, 1994.

³ Arranz, M. op.cit. p. 377; Става лесно обяснима практиката на Църквата относно молитвите за тежко болни, които се добавят в Литургията, които се казват на Великата и сугубата ектения, както и на Проксимицията.

Фокусът на старозаветните текстове пада върху страданието на човека след грехопадението и очакването на Месията. Историята на израилския народ през старозаветната епоха е свързана с преминаването му през множество преждия и страдания, които го водят по пътя на спасението, към отстояване и изповядване на вярата.

В Новия завет темата за страданието и греха е пряко свързана с Личността на Господ Иисус Христос и Неговото сотириологично дело и учение. Христос като Богочовек е чужд на греха, но не и на страданието. Двете природи в едната Личност на Въплътеното Слово правят възможен този сотириологичен оксиморон. Пълнотата на човешката природа у Христос позволява Неговите доброволни страдания и кръстна смърт.

Христос на кръста пострада за човешкия род. През време на земния си живот и след това продължава да състрадава на всеки човек. Разказите на евангелистите Матей и Йоан описват състраданието на Богочовека към страдащите люде: „Като видя тълпите народ, съжали ги, загато са пръснати като овце, които нямат пастир“⁴, „... И като излезе Иисус, видя много свят, и като се смил на тях, излекува болните им“⁵.

Св. ап. ев. Йоан описва плача на Господ Иисус Христос по повод смъртта на приятеля Му Лазар, като посочва, че това състрадание на Спасителя е забелязано от юдеите и те казват: „Гледай, колко го е обичал“⁶.

Изцелението на слепите, парализирани, бесновати, недъгави е част от състраданието на безгрешния Христос. Разпъването Му на кръста и Неговите страдания и смърт са кулминацията на това състрадаване и изкуплението и спасението на всеки човек, на целия свят.

Посланията на апостолите от Свещеното писание на Новия завет, както и свидетелствата на отците през различните етапи на историята на Църквата и християнската писменост продължават линията на развитие относно темата за страданието и греха според учението на Христос в Евангелията. Отците аскети след II век говорят под влияние на Ориген не толкова за страданието на човека като следствие на греха, колкото за страстите и греха и противопоставянето спрямо тях. Отците аскети акцентират не върху болката и страданието на човека в света, а върху духовната борба, спасението и обожението на човека от Троицния Бог.

2. Евхологиите

Евхологиите събират в себе си опита на Църквата през вековете. Там е молитвеното богословие за спасението на човека чрез тайнствата, както и молитви за всяка нужда, за изцелението от страстите, греха и болестите.

⁴ Мат. 9:36.

⁵ Мат. 14:14.

⁶ Иоан. 11:36.

Молитвената практика на Църквата е динамична и променлива в зависимост от обстоятелствата, в които се намират вярващите в Христос. Евхологиите в различните периоди на Църквата описват молитвения опит на Църквата, нейното развитие. Основата на догмите е една и съща, както и грижата на Църквата за изцелението и спасението на вярващите в Троицния Бог.

Може да се проследи продължението на спасителното дело на Христос в Църквата след Неговата смърт и Възкресение, като молитвите от евхологиите описват тази изцерираща Божия благодат, която слиза над вярващия страдащ човек. Описват както борбата на страдащия човек с греха, така и грижата на Църквата за неговото изцерение и преди всичко действието на освещаващата Божия благодат, която го води към спасение и освещаване на душата и тялото.

2.1. Заклинателните молитви

Заклинателните молитви могат да се разделят условно на два вида. На първо място, това са закланателни молитви, изречани по време на извършване на тайнствата, предимно при св. Кръщение и св. Евхаристия. На второ място – закланателните молитви, изречани над страдащи от зли духове и сили.

2.1.1. Заклинателни молитви при огласяването във вярата на готвещите се за светото тайнство на Кръщението

Трите тайнства на Древната църква, за които отците говорят най-много – Кръщение, Миропомазание и Евхаристия, се отличават със своя терапевтичен ефект и преобразяващо човешката природа въздействие на целителната Божия благодат. В древните евхологии те присъстват заедно, защото няма ясно разделение на тайнствата от останалите чинопоследования и молитви. Все още не са обособени седемте тайнства, а Евхаристията не се възприема като Тайнство на тайнствата, или най-великото тайнство, както е съвременната интерпретация на академичното православно богословие.

Заклинателните молитви при огласяването във вярата са с ясен адресат – да се освободи Божието създание от въздействието на сатаната, всичките му дела и страданията, което изпитва човек, изложен на влиянието на богопротивника и на греха.

Древният чин на Огласяването според Константинополския евхологий познава три закланателни молитви, две от които имат пряка връзка със съвременната богослужбена практика: първата⁷ от Евхология от XI в. по съдържание прилича на шестата от т.нар. Василевци молитви, които днес се четат при душевно болни и бесновати⁸; третата молитва от Константинополския

⁷ Arranz, M. op.cit. p. 174-175.

⁸ Ibid, p. 438-440.

евхологий⁹ отговаря на първата заклинателна молитва от требниците от съвременния чин на Оглашението.

Съвременният чин на Оглашението познава две заклинателни или запрети-телни молитви.

Първата заклинателна молитва на оглашението е директно отправено заклеване на сатаната. Агресирана е към Бог Отец, Който е призоваван да освободи човека от страданието, на което е подложен от дяволските действия:

... прогони от него всички действия на дявола; запрети на нечистите духове и ги изгони, очисти творението на Твоите ръце и като употребиш силното Си действие, смажи сатаната скоро под нозете му и дай му да побеждава над него и над нечистите му духове, та получавайки от Тебе милост, да се удостои с безсмъртните и небесни твои тайни...¹⁰

Финалът на молитвата подготвя за причастието на новопросветения с Христос, съгласно древната практика на Църквата всички, които са приели тайнството на кръщението, да се причастяват с тялото и кръвта Христови. Периодът IV–XIV век и особено IV–V век се отличава с ясно обусловена последователност при тайнствата. Човекът, който е кръстен, след това е и миропомазан и приема тялото и кръвта Христови.

Втората молитва има ясно обособен сотириологичен характер. Споменава се сътворяването на човека по Божий образ и грехопадението. Христос изцелява човека чрез изването Си в света, като кръщението избавя от човешкото страдание във връзка с влиянието на сатаната:

... после като отпаднал от греха, не си го презрял, а си уредил чрез въ-человечването на Твоя Христос спасението на света. Сам Ти приеми в небесното Си царство това Твое създание, като го избавяш от робството на врага. ... Привържи към живота му светъл ангел, който да го избавя от всеки замисъл на врага, от лоша среща, от пладнешки демон, от лоши привидения.¹¹

Тази заклинателна молитва споменава ангел пазител, който предпазва от „пладнешки демон“ и лоши привидения. След двете заклинателни молитви следва друга молитва, която е отпечатък на екзорсизма на Древната църква. Реално свещеникът е в позиция да призовава Бог да изгони от човешкото създание, което страда от богопротивника, всяко вредно дяволско влияние. В същността си това е пропъждане на сатаната от човека, което е съпроводено не само с думи, но и с действия. Свещеникът духа на устата, челото и на гърдите на кръщавания и казва:

⁹ Ibidem, p. 177-178.

¹⁰ Требник, София: Синодално издателство, 1994. с. 30.

¹¹ Там, с. 31.

Изгони от него всеки лош и нечист дух, който е скрит и се е загнездил в сърцето му.¹²

Продължението на молитвата е продължение на пропъждането на сатаната, но то по-скоро се отнася до влиянието, което има върху страдащата човешка душа:

(изгони всеки) ... дух на заблуда, дух на лошота, дух на идолослужение и всяко користолобие, дух на лъжа и на всяка нечистота, която се върши по научаване на дявола.¹³

Заклинателните молитви на Оглашението имат за цел пропъждането на сатаната и неговото гибелно влияние върху страдащия човек, изпонаранен както от действието на духовете на злобата, така и от своите страсти. Заедно с това то подготвя приемането на Бога от човека. Освободеното от гибелното влияние на сатаната човешко създание с извършването на тайнството на Кръщението се освобождава от греха, осветява се и се прибавя към Христовото тяло.

Древните евхологии свидетелстват за развитието на статута на оглашените. След огласяването във вярата човекът вече се счита за християнин, въпреки че реално не е приел светото кръщение, той е „некръстен християнин“¹⁴.

Според св. Симеон Солунски въцърковяването на детето, което ще се кръщава, става на 40-ия ден от неговото раждане. След последованието на тази благодарствена молитва детето се счита за огласявано във вярата и може да се молим за него като готвещо се за свето Кръщение.¹⁵

В чина на литургията от св. Григорий Двоеслов, т.нар. Прегеосвещена литургия, се споменава за продължаването на молитвата на верните към Бог Отец, която е за освобождаването на огласяваните християни от дяволските козни: „... избави ги от гревната заблуда и от вражеските козни: призови ги към вечния живот, просвещавайки душите и телата им, причисли ги към словесното Си стаго“¹⁶.

2.1.2. Заклинателни молитви при страдащи от зли духове

В съвременните издания на требниците молитвите за страдащи от зли сили са под името на св. Василий Велики и св. Йоан Златоуст. Сходството със закланателните молитви при светото тайнство на Кръщението е очевидно и безспорно. На първо място, става дума за екзорсизми. Молитвите носят явно закланателен характер. Свещеникът като свещенослужител притежава

¹² Там.

¹³ Там, с. 32.

¹⁴ Arranz, M. , op. cit.p. 30.

¹⁵ Symeon Thessalonicensis Archiepiscopus, De Sacramentis 48 PG155, 208C.

¹⁶ Служебник, София: Синодално издателство, 1998, с. 162.

гадената му власт да връзва и развързва, но също така и да изгонва злите духове. Той заклина сатаната да напусне Божието създание – човека, който е създаден по Божий образ и подобие.

На второ място, молитвите, както при Кръщението, имат съединяващ с Христос смисъл и съдържание. Те имат осветителен характер на избавление на Божието творение от страданието на сатаната и осветителната Божия благодат, която изцелява и освещава чрез Божествените енергии.

Константинополският евхологий предава практиката на Църквата през XI век, според която се четат три молитви над страдащите или неугържимите от нечистите духове, *χεῖμαζομένων ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων*¹⁷. Първата молитва е запазена в съвременна употреба и е част от молитвите, които се четат над страдащи от нечисти духове. Това е първа молитва на св. Йоан Златоуст.¹⁸ В молитвата се призовава Христос като Изкупител на човека да „заповяда на злите и нечисти духове и демони да отстъпят от душата и тялото на раба“, който страда, за „да заживее свято и праведно“.¹⁹ Молитвата съдържа не само благословение за нов и праведен живот, но и запечатването му с Причастието с Христос, Който е Изцелител и Обновител на човешката природа.²⁰

Втората молитва от Константинополския евхологий²¹ отговаря на втората Златоустова молитва и подобно на първата е предназначена за бесновати, които са лишени от свето Причастие. Съдържанието ѝ е сходно с разрешение за причастие с Христовите тайни.²²

Първата молитва според съвременния чин на т.нар. Василиеви молитви е агресивна към Бог Отец, като се проси Неговата помощ за заклинанието над Сатаната, което извършва свещенослужителят, „да не направят никаква вреда над запечатания с твоя образ“²³.

Третата Златоустова заклинателна молитва от съвременния чин на Требника отговаря по съдържание на третата от Константинополския евхологий, без да е публикуван там пълният текст.²⁴

Втората молитва има по-ясно изразен заклинателен характер, като агресатът е „злопричинителят на богохулството, предводителят на бунта и виновникът на злото“²⁵. И в тази молитва се съдържа сходство със

¹⁷ Arranz, M., op. cit. p. 371.

¹⁸ Требник, София: Синодално издателство, 1994, с. 436.

¹⁹ Там.

²⁰ Пак там.

²¹ Arranz, M., op. cit. p. 371-372.

²² „Изтръгни го от притеснението на противника, та помилвано и очистено да се причисли към свято то Ти стаго и да се запази като одушевен храм на Светия Дух и на божествените и пречисти светини.“ Требник, София: Синодално издателство, 1994, с. 437.

²³ Там, с. 430.

²⁴ Arranz, M., op. cit. p. 373.

²⁵ Требник, София: Синодално издателство, 1994, с. 431.

заклинателните молитви от чина на Оглашението. Както там отричането е от сатаната и всичките му ангели и служение, така и втората заклинателна молитва е срещу сатаната и „всичката паднала сила, която следва“ след него. Тази молитва съдържа заклеването на духа, което прави Господ Иисус Христос при излекуването на бесноватите, описано в евангелските разкази. Във втората заклинателна молитва свещеникът, като апостолски приемник, на който е дадена власт, подобно на апостолите да „настъпват над змии и скорпии“, лекува страдащия от беса човек, като призовава Бога Саваот да изпъди нечестивия дух от страдащия човек:

*Кълна те, душе нечестивий, в Бога Саваот... излез и отстъпи от Божия раб...*²⁶

Текстът на втората заклинателна молитва е най-обширен и подробен, като в него се съдържа детайлно изреждане на причините, поради които човек би могъл да страда от влиянието на злите сили. В молитвата реално се описва практиката на Църквата в борбата с бесове, от които по различен начин и в различна степен страдат човешки създания:

*Убой се, избягай, махни се, отстъпи! Демоне нечист и престъпен... или глух, или ням, или че зломислиш, или че в тежък сън, или в болест, или в немощ, или в смях правиш да бродят, или причиняваш любосластни сълзи, или си блуден, или смраден или похотлив, или прелъстващ с наслада, или отроволюбив, или правещ да беснеят от престъпна любов... иди в земя пуста, неработна, дето човек не живее, а само Бог обитава.*²⁷

Същите заклинателни мотиви се съдържат и в третата молитва, която носи името на св. Василий Велики, но вече не така подробно изложени. Тя се отнася както персонално до сатаната и всеки нечист бяс, така и до последиците от неговото въздействие:

О, Боже, изгони от раба Си всяко дяволско въздействие... сладострастие, сребролюбие, пиянство, блудство, прелюбодейство, гняв, всяка немощ и неверие“.

Подобен е смисълът на заклинателните молитви при Оглашението.²⁸

Молитвите, които носят името на св. Йоан Златоуст, също се отличават със заклинателен характер, като се призовава името на Господ и се описват творческите и съзидателни за цялото творение Негови дела. Характерно за последната Златоустова молитва е, че е адресирана към Бог Слово.

²⁶ Там.

²⁷ Пак там.

²⁸ Arranz, M., op. cit. p. 177-178.

Запрещава ти, дяволе, Господ Бог Слово... Който, чрез неизразимо и пречисто въплъщение от Пресвета Дева, неизказано се яви в света, за да го спаси.²⁹

Молитвата описва чудесата на Христос за страдащия от греха човек и тяхната сотериологичност:

Запрещава ти, Дяволе, Господ, Който на слепия дари светлина, оживи с думи дъщерята на началника на синагогата, изтръгна из устата на смъртта сина на вдовицата, възкреси из мъртвите Лазаря четверодневен ... Който чрез заплюване на честния Му лик отри всяка сълза от всяко лице... Който със смърт умъртви смъртта и с възкресението Си дари на хората живот.³⁰

И в двата типа молитви се съдържа не само заклинателната част, но и освещаващата такава. Както при чина на Оглашение и в заклинателните молитви се съдържа не само пропъждане на сатаната, неговото влияние и последици върху страдащия човек, но и съчетаването с Христос, с Неговата изцеляваща сила, Която действа както там, преди 2000 години, така и сега в тайнството на Кръщението или изцелението на страдащия от зли духове. Молитвите не само са заклинателни, но и осветителни, призовават въздействието на освещаващата сила на Светия Дух, Неговата Личност и лечително въздействие:

О, Господи Боже наш, вдъхни му (на човека) Твоя мирен Дух, та запазван от Него да стори плод на вяра, на добродетел, мъдрост, непорочност, въздържание, любов, благодост, надежда, кротост, дълготърпение, твърдост, целомъдрие, разсъдливост...³¹

В последната заклинателна молитва, която носи името на великия Златоуст, косвено се прави аналогия с Кръщението³², като в края на молитвата и се призовава за съединение с Христос в Църквата чрез тайнството на Евхаристията³³.

Този порядък е съхранен и в Молитвата на четиридесетия ден от раждането на младенец. Призовава се Господ Иисус Христос (Който като Младенец също е бил гонен в старозаветния храм) да прогони всяка вражеска сила от младенеца и той да се удостои със светото Кръщение.³⁴

Молитва за запазване от вражеските сили има и при освещаването на елея за новия дом, както и при дом, обезпокояван от зли духове. Всички тези молитви

²⁹ Требник, София: Синодално издателство, 1994, с. 438.

³⁰ Там, с. 439.

³¹ Требник, София: Синодално издателство, 1994, с. 436-437.

³² Там, с. 441.

³³ Пак там.

³⁴ Там, с. 17.

свидетелстват за грижата на Църквата за вярващите, борбата със злото и греха, изцелението на страдащите.

В Константинополския евхологий се намира молитва за дом, обезпокояван от зли духове.³⁵ В нея се проси Господ Бог, „Който е по-горе от всяка начало и сила, Който е велик и страшен“, да избави жилището от всяка демонска сила и да запази неговите обитатели.³⁶

3. Молитви за изцеление на болни

Страданието според ермениите на отците на Църквата е свързано с греха и с отдалечаването на човека от Бога. Човек страда от липсата на Бога в душата си. Вакуумът, който е настъпил от тази празнота, е запълнен от различни проявления и злоупотреби на човешката природа. Страстите, които измъчват човек, са резултат от греха и отдалечаването на човека от Бога. Те са ирационални състояния на човешката душа, която страда от (не)изпълнението на сгрешени желания на душата. Тази неудовлетвореност довежда човек до неговото страдание вследствие на колизията, пред която е изправен и (не)осъществяване на сгрешените желания в живота му.

Молитвата за укрепяване на брачните връзки има този контекст. Поради „злоухищренията на дявола“ и поради човешка слабост се разстройва брачният живот.

*Затова, молим те, Господи, възстанови единството и любовта между твоите раби.*³⁷

Молитвите за страдащите от различни заболявания имат в основата си покаен характер. Църквата се моли за изцеление на страдащите от различни болести поради различни причини. Христос умира за всеки човек. Църквата призовава Божията целителна благодат над всеки страдащ неин член, който идва в покаяние, който търси Божията помощ и спасение от Него. Поради множеството наши грехове ние сме недостойни за Твоята милост. Но като се надяваме на Твоето човеколюбие, „осмеляваме се да Ти се молим... изцели твоя раб... за да се прослави чрез това Твоето пречисто име“³⁸.

Древногръцката философия, от която отците на Църквата безспорно са се повлияли в определени аспекти, изкушава да се възприеме Бог като трансцендентен на света. Троичният Бог обаче се открива на света. Словото се вълпъщава и на кръста пострада заради човека, заради Своята любов и състрадание. В християнската аскетика страстите се преобразяват именно защото Бог не е само и единствено трансцендентен, а присъства дейно в живота на вярващите в Него. Евхологиите съдържат в себе си свидетелства за тази „разпъваща се Любов“,

³⁵ Arranz, M., op. cit. p. 364-365.

³⁶ Ibid.

³⁷ Требник, София: Синодално издателство, 1994, с. 487.

³⁸ Там, с. 448.

като се акцентира на Второто лице на Светата Троица, тъй като Словото заради нас, човеците, и заради нашето спасение слезе от небесата и се въплъти от Светия Дух и Дева Мария и стана Човек. „И бе разпнат за нас при Понтий Пилата, и страда, и бе погребан. И възкръсна в третия ден според Писанията.“

Константинополският евхологий съдържа две важни молитви, които се четат над болни от всякакви болести. Първата молитва³⁹ е адресирана към Първото Лице на Света Троица – „Отче Светий“, и се доближава по смисъла на съдържанието в нея до съвременната молитва за тежко болен, която е адресирана към Господ Иисус Христос.⁴⁰ Тази молитва отговаря на молитвата „Отче Светий, Лекарю на душите и телата“, която се чете на тайнството Елеосвещение, но без призоваването на Божията майка и светиите. Отец Михаил Аранц, след като изследва всички налични ръкописи, намира връзка на тази молитва през XI век с практиката да се чете за болни след задамвонната молитва⁴¹, но твърди, че тя не се съпровожда от никаква рубрика за помазание с елей⁴². Същността на молитвата е да се изпроси Божията милост за болния член на Христовото тяло, като се прави ясната аналогия с целителното дело на Христос и действието му тук и сега за тези, за които се молим:

*Отче Светий, Лекарю на душите и телата, Който си пратил Единородния си Син, нашия Господ Иисус Христос, да изцелява всяка болест и от смърт да избавя, изцели болящия от налегналата го телесна болест и оживотвори чрез благодатта на Твоя Христос.*⁴³

Втората молитва от Константинополския евхологий, която се чете при всеки вид болест, кореспондира с молитвата от съвременния требник при всяка немощ. Тя акцентира върху Божието милосърдие:

*Простри мишцата Си, пълна с лековитост и грижа, и го излекувай, като го вдигнеш от одъра и немощта“. Грехът, който често е причина за болестта, я катализира в психосоматична. Именно затова молитвата призовава за прошка на човека: „... и ако има в него някакво прегрешение или беззаконие прости, облекчи, разреши, заради Твоеото човеколюбие. Да, Господи, пощади създанието Си...“*⁴⁴

Молитвите много ясно правят аналогии с изцелителните чудеса на Христос и предават благословението на продължаващата и днес Негова Божествена

³⁹ Arranz, M., op. cit. p. 377.

⁴⁰ „Премилостиви Господи Иисусе Христе, Сине Божий, Лекарю на всички болести! Поради многото наши грехове ние сме недостойни за Твоята велика милост, но като се надяваме на Твоеото човеколюбие, осмеляваме се да Ти се молим: смили се над нас и чуй смирената ни молитва: изцери този Твои раб от тежката болест, която го е налегнала и свалила на болничен одър! Издигни го с всемощната Си десница, за да прослави с благодарно сърце Твоеото пречисто име, сега и винаги и во веки веков. Амин!“ Требник, с. 448.

⁴¹ Arranz, M., op. cit. p. 377, заб. 1.

⁴² Ibid, p. 47.

⁴³ Требник, с. 176. Срв. Arranz, M., op. cit. p. 377: „Πάτερ Ἄγιε, ἰατρὲ τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὁ πέμψας τὸν μονογενῆ σου Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πᾶσαν νόσον ἰώμενον καὶ ἐκ θανάτου λυτρούμενον, ἴασαι καὶ τὸν δοῦλόν σου (τόνδε), ἐκ τῆς περιχοῦσης αὐτὸν σωματικῆς ἀσθενείας, διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ σου καὶ ζωοποίησον αὐτόν...“.

⁴⁴ Требник, с. 450. Срв. Arranz, M., op. cit. p. 395.

сила, която цери немощните и страдащи люде. Тези молитви са актуализация на Христовите дела и чудеса, вършени от Спасителя тогава и днес от една и същата Божествена благодат.

В този контекст е молитвата за изцеление на страдащ от очна болест. Нейното начало е призоваването на същата лечебна сила на Господ Иисус Христос, която е церила „слепородения момък“⁴⁵, слепците в Йерихон⁴⁶ и още много групи⁴⁷.

В молитвите се акцентира на божествената сила на Христос, Който е Богочовек и затова върши чудеса, изцелява недъзи и лекува душевни и телесни болести. Като човек, Христос състрадава на боледуващия както тогава преди повече от 2000 години, така и днес. И като Бог го изцелява както тогава, така и днес. Молитвите са универсални за всяка една човешка личност, която страда поради различни причини.

В Константинополския евхологий се съдържа молитва за изцеление от треска, в която се прави директна аналогия с чудото от изцелението на тъщата на Петър от Господ Иисус Христос. Молитвата казва: „и сега, Господи, изцели твоя раб от...“⁴⁸. Прави се очевиден паралел и ясна актуализация на целителната сила на Лекуващия Христос тогава и сега.

В съвременния требник авторът на молитвата за изцеление на страдащ от очна болест посочва греха не като причина за заболяването, а като причина за сгрешения начин на живот на болния, затова се моли да му се прости всяко волно и неволно прегрешение, понеже с него се отдалечаваме от общуването с Бога. Обратно – призоваването в молитвата на Бога, общуването с Него, изповядването на своите грешки, смиреннието пред Бога и неговото словие връща духовното зрение на човека. Така, както става със слепородения, който изповядва Христос: „вярвам, Господи (че Ти Си Синът Божий)! И му се поклони“, предава евангелистът изповедта на слепородения.⁴⁹

По аналогичен начин в молитвата за изцеление от очна болест призоваването на същата Божествена благодат, струяща от Богочовека, оздравява не само телесните, но и духовните очи на сърцето: „Направи да оздравее и този Твой раб, отвори очите му, та като види светлината и всичката Твоя красота, да прослави Твоеото всемогъщество и благост. Просвети духовните му очи, за да разбере Твоята божествена сила и смело да я изповяга пред човеците“⁵⁰.

В молитва за страдащ от безсъница се посочва библейската истина за създаването на човека по Божий образ.⁵¹ Грехът потъмнява Божия образ у чове-

⁴⁵ Срв. Иоан. 9:1-38.

⁴⁶ Срв. Мат. 20:29-34.

⁴⁷ Требник, с. 447.

⁴⁸ Arranz, M., op. cit. p. 376.

⁴⁹ Иоан. 9:38.

⁵⁰ Требник, с. 448

⁵¹ Срв. Бит. 1, 27. Требник, с. 442.

ка, отдалечава го от Бога. Болестите са „допуснати за наше вразумяване“ и осъзнаване на това отдалечаване. Грехът в православната църковна традиция е болест. Началото на неговото лечение е осъзнаване и покаяние. Това се подчертава в молитвата за болен преди операция:

Ти наказваш и милваш... допускаш болести за наше вразумяване и лекуваш. Знаем, че сме недостойни да призоваваме Твоето всесвято име, понеже всекичасно пристъпваме Твоите повеления... но ние знаем още, че си Бог на каещите се...⁵²

Заклучение

Молитвите на евхологиите, подобно на химнографските текстове на Църквата, представят Христос като Лекар на душите и телата, като Лечител на страданието и греха, като преобразяващ пагналата човешка природа.

Покаянието е подчертавано в текстовете от требника в светлината на традицията на Свещеното Писание и Предание на Църквата. То е път на възвръщане в общението с Бога и отдалечаването от греха. В покаянието има духовна борба и скръб по Бога поради сгрешените дела на човека. Скръбта по Бога ражда покаянието и противопоставянето на греха и страстите у човека. Молитвите представят човека пред лицето на Бога осъзнаващ своите грешки и просещ Божията милост. Става въпрос за корелацията тварно – нетварно. Човешката немощ и грешки са лекувани от нетварните Божествени енергии, като човешкото страдание не става страст, а се преобразява от нетварния Бог в покаяние и смирение, които се раждат от общуването с Него. Срещата на тварно – нетварно ражда себепознание и богопознание. Създава богохваление и богопрослава, с които завършва всяка една от молитвите на евхологиите.

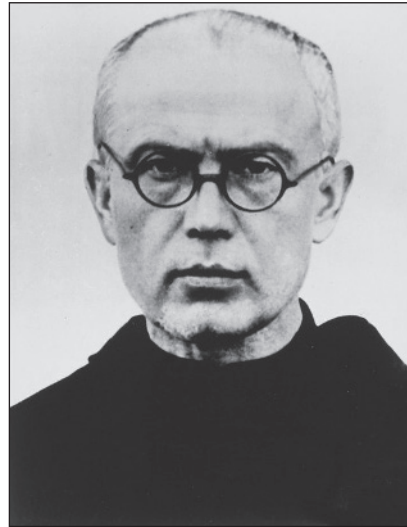
Причината за страданието може да бъде грехът. Причините за греха са страстите у човека. Христос лекува страданието на човека, облекчава го както физически, така и душевно, и духовно, и нравствено. Безстрастният Христос страда на кръста заради човека, за да го спаси от страданието и греха.

Грехът в православното богословие се разглежда онтологически. След падението на Адам и Ева той подлага човека на страдание. Христос като Изкупител и Спасител дава възможност на човека да не бъде подвластен на греха и страстите. Всеки един от светиите като човек е подвластен на греха, страданието, болестите. Животът в Христос дава възможност за преодоляването на страданието, болката, страстите и отдалечаването от греха.

Евхологиите свидетелстват за стремежа на Църквата да продължи делото на Христос за целението и спасението. В царството на славата няма скръб и печал. В есхатона продължава общуването с Христос.

⁵² Требник, с. 448-449.

Какво знаем за живота и подвига на отец Максимилиан Колбе (1894–1941), на този мъченик на любовта в дълбините на болката, разменил живота си срещу чужд живот в лагера „Аушвиц“? Книгата на Мария Виновска, излязла в Париж през 1982 г., която предстои да излезе и на български език, е вълнуващо свидетелство за живота на полския францисканец, който до сетния си миг отстоява своята християнска вяра с убеждението, че „омразата не е творческа сила; само любовта е такава“.

Мария Виновска

СВЕТИ МАКСИМИЛИАН КОЛБЕ

Неговата история напомня някои от най-красивите страници на *Златната легенда*¹ и подобно на историята на мнозина светци, звучи „невероятно“. На съвременния човек, дистанцирал се от подобен начин на мислене, тя дори може да се стори шокираща: не е ли това предизвикателство, отправено към човешкия разум? Къде свършва чудоейното? Къде започва абсурдът? Решително предпочитаме истории, които бихме могли да измерим със собствения си аршин.

Бог обаче не е логичен. Той дори не е (света Тереза ни го казва) „разумен“. А светецът, всеки светец, е винаги нещо непознато. Един вид ходещ скандал, предизвикателство към „разума“, облог. Въображението на Създателя безкрайно надхвърля това и на най-сръчните му „маймуни“ – романистите и поетите. А невероятното е обичайният климат на неговия шедьовър, искам да кажа: *светците*. Ето защо те ни изкарват от коловоза и така ни вълнуват: не доказва ли това по един осезаем начин, че човекът е създаден, за да надмогне себе си и че на истинската святост не ѝ пука за клишетата?

¹ *Златната легенда (Legenda Aurea)* – популярен средновековен сборник от християнски легенди и жития на светци, съставен от Жак го Воражин около 1260 г. Б.пр.

Раймунд Колбе е син на занаятчия от покрайнините на Лодз. Баща му е бил тъкач. А майка му – акушерка. Искала е да влезе в манастир, когато бъдещият ѝ съпруг ѝ предлага брак. Тя мисли, после казва „да“, при условие че „винаги ще живеем според Божиите закони“. Началото било тежко, бебетата следват едно след друго. Раймунд се ражда през 1894 г. Той има четирима братя.

Вкъщи, зад гардероба, има малък параклис, нещо обичайно за работническите семейства в Полша. Мадоната от Ченстохова се извисява над олтара, създаден с много любов и без много вкус: тогава е модата на хартиените цветя. Малкият Раймунд често отива „зад гардероба“, където прекарва дълго време. Той се моли – и плаче. Неговото поведение привлича вниманието на майка му. Тя го разпитва. „Мамо, това е тайна.“ Тогава му обяснява, че едно умно момче никога няма тайни от майка си. Трябва да ѝ се подчини: един ден Раймунд признава, че Светата Дева му се е явила, подавайки му два венеца: единият бял, а другият червен. „Кой искаш?“ А малчуганът ѝ отговаря: „Искам и двата“. Размишлявайки над случилото се, той не може да спре да плаче.

Разбира се, че не е бил нито мечтател, нито наивник. Много сръчен в ръцете, твърде надарен, буен, упрям и импулсивен, той сякаш изобщо не е предназначен за свещенство, за разлика от брат си Францишек, кротък по характер. Било решено, че именно Раймунд ще наследи мястото на бащата. Родителите му успели да отворят магазинче и скоро си дали сметка, че именно малкият, много силен в сметките, има талант за търговия. Затуй Францишек е трябвало да постъпи в семинарията. Раймунд изоставя ученето, помага на родителите си и не казва нищо.

За щастие, местният аптекар проявява интерес към него и започва да му дава уроци. Раймунд изкарва успешно изпитите за търговското училище. Тогава имало мисия в града на отците францисканци от Лвов. Родителите на Раймунд били терциари. И когато научават, че отците приемат ученици в малката семинария, решават да им поверят Францишек. Раймунд се моли, но не казва нищо. Майка му, тъй праволинейна, отгатва ли тайната му мечта? Но е факт, че в последния момент родителите му разрешават той да влезе там заедно с Францишек, което било огромна жертва от тяхна страна.

По онова време Раймунд не е бил още светец. Животът в манастира му се струвал тежък. И когато трябвало да реши за бъдещето и за своето призвание, той се заколебава. Гласът на послушанието, такъв, какъвто го възприема свети Франциск, ужасява неговата природа, жадуваща независимост. Бедността също не му казва нищо... Що се отнася до целомъдрието, той е дал обет пред „Дамата на сърцето си“, Светата Дева. Ала не може ли да ѝ служи в света? И вече е решил да напусне манастира, когато го викат в стаята за срещи.

Там е майка му, която идва да му съобщи голямата новина: ще влезе в манастир. И край на майчинството! Момичешките ѝ мечти се сбъдват. След сериозен размисъл двамата със съпруга ѝ са решили да посветят на Бога остатъка

от дните си. Така че ще затворят магазинчето. Тя смята да постъпи при сестрите бенедиктинки, а той при францисканците в Краков. Затова идва да се сбозува със своя обичен син.

Това е удар от мълния. Без да знае, майката на Раймунд спасява призванието му. „Прогледнах и разбрах“ – признава той по-късно. Така, вместо да оповести заминаването му, неговата майка моли отец провинциала той да бъде приет в манастира. Тогава му дават религиозното име Максимилиан.

Две години по-късно предстоятелите изпращат своя надарен послушник в Рим. В Грегорианския университет той блестящо защитава докторат по философия, а сетне и по теология. Ала тъкмо духовният живот го интересува най-много. Чете с ентузиазъм живота на „малката“ Тереза, която все още не е канонизирана, както и този на блажения Котоленго². Тереза го учи на „малкия път“, на доверието в „Милосърдната любов“, а Джузепе Котоленго му вдъхва от святата гързост в невъзможните начинания. Ала Светата Дева е преди всички други светци. Тя е неговата царица и неговата учителка. И той ѝ посвещава завинаги жадното си за обич сърце. Оттогава за него да обича означава да ѝ служи. Брат Максимилиан се пита как би могъл *да докаже* на своята Дама чувствата, преизпълващи сърцето му.

При брат Максимилиан има един практически гений, помагач му да върви право към целта. Амбициите му са безмерни, както и неговата любов не е познавала мяра. Ето защо той решава – ни повече, ни по-малко – да „отдаде“ света на „Непорочно заченалата“, на всемирната Посредница и всемогъща Труженичка на Царството Христово. За да царства Той, трябва и Тя да царства: нека завоюваме света, за да го сложим в нозете ѝ. Това е свещената война: тъй че „напред“!

Син на войнствен народ, Максимилиан спонтанно използва военния речник. Той е от потеклото на завоевателите. И съвсем скоро ще ни каже: „Трябва да се сражаваме на три фронта. Първо, вътре в нас самите, които е *най-важният*. Трябва да се превземем с щурм и да се превърнем в трофей на Непорочната. Без тази първа победа няма как да мечтаем за другите. И щом победим на първия фронт, трябва да се насочим към другите два: към нашето обкръжение и към целия свят; към всички нации и всички раси, *всичките*, без изключение. Като той настоява: „Няма да спрем, докато не видим целия свят в нозете на нашата Царица“.

За тази битка са потребни оръжия. Ала какви оръжия? По онова време Първата световна война е в разгара си, Европа е потопена в кръв. Брат Максимилиан е в Рим, освободен е от военна служба, тъй като е туберкулозен! И въобще не се лекува. На двайсет години остава само с един гроб. Често е трескав, чувства се изчерпан, но продължава напред. Никоя болест не съумява да надделее

² Джузепе Котоленго (1786–1842) е италиански свещеник и един от торинските „социални светци“, основател на няколко монашески конгрегации. Канонизиран от Католическата църква през 1934 г. Б.пр.

наг тази неукротима природа. Той е в Рим, в сърцето на света, и се моли. А неговата Царица му открива с какви оръжия ще върви от победа към победа. „Наполеон – ще ни каже той – заявява един ден, че за да спечелиш войната, са необходими три неща – пари, пари и пак пари. Но за да спечелиш светостта, небето и земята, са потребни други три неща: да се молиш, да се молиш и пак да се молиш. *Всичко зависи от качеството на нашата молитва.*“

Според отец Колбе жертвата е тази, която придава качество на молитвата. Жертвата и покаянието.

Речено, сторено. Отец Максимилиан, който току-що е ръкоположен за свещеник, „мобилизира“ шестима други „луди като него“ – двама поляци и четирима италианци, и основава заедно с тях „Войнството на Непорочната Дева“, което, противно на всички разумни очаквания, скоро ще бъде одобрено от Църквата.

След края на войната отец Максимилиан се завръща в Краков. Състоянието му е почти отчайващо. Честото храчене на кръв предвещава фатална развръзка. Лекарите смятат, че няма да изкара дълго. Изпращат го в Закопане, в санаториум, където той прекарва дните си на шезлонг и има много време за молитва.

В един прекрасен ден умирацията съвсем ненадейно се появява в Краков и заявява на своите висшестоящи, че е решил да издава списание. Възмущението е всеобщо. Единодушно решават, че отец Колбе е луд, и следват строги дисциплинарни мерки. Отецът не обича особено да се връща към това. Но често предупреждава сътрудниците си, привеждайки примера на Гриньон дьо Монфор³. „Достатъчно е – казва им той – да се посветиш на Мария и целият аг ще ти се стовари на гърба. Вижте примера на Гриньон дьо Монфор (по онова време той още не е светец – б.а.): собственият му епископ го прогонва от диоцеза си; брат му, ревностен доминиканец, повече не иска да му говори и тъкмо най-близките му го преследват най-много. Дяволът винаги си служи със свестни хора, за да ни изпита! Познавате човек, минал през цялата палитра от изпитания. Казваха му: „Прекаляваш“, „Компрометиращ Божието дело“, „Ти си луд“ и какво ли не още! Всичко това, защото защитава Бог! Нормално е, щом става дума за Божие дело, и даже *трябва* да бъдеш преследван дори от добрите: не се скандализирайте от това!“

За нищо на света отец Максимилиан не би сторил каквото и да било против светото послушание. Но виждайки го как брани с тяло делото си и за да няма война, неговият предстоятел му позволява да публикува „списанието си“, при условие че само той ще се занимава с него.

Тогава отец Максимилиан се заема да проси.

³ Луи Гриньон дьо Монфор (1673–1716) – френски духовник, известен с трудовете си по „мариология“ и почитта си към Света Дева Мария. Канонизиран през 1947 г. Б.пр.

Нещо, което му коства неимоверни усилия, признава той. На три пъти свърва от пътя, преди да похлопа на първата врата. Но надмозва себе си. Изчервен от срам, иска пари за списанието, което трябва да се роди. Всичко зависи от това първо унижение. В живота на светците винаги има някои неуловими препятствия, които трябва да бъдат „преодолени“ (както на надбягванията), за да се върви напред. Защото хората, които тъпчат на едно място, почти винаги имат в пасива си известна страхливост...

Новото списание носи звучното название *Рицарят на Непорочната*. Клетият отец няма сътрудници. А сам той не е забележителен писател. Принуден е да запълни първия брой със собствени сили. И когато трябва да заплати печата, се оказва, че няма пукната пара.

Отецът провинциал свива рамене: предвиждал го е! Няма как да не се стигне дотук с подобни налудничави идеи. „Ето какво означава, синко, с лопата да щурмуваш луната (полска поговорка). Сега сам трябва да се измъкнеш от кашата, без да компрометиращ манастира.“

Нещастният отец със сълзи на очи отива да се жалва на своята Царица. И ето че след месата намира на олтара плик, в който има пари, достатъчно, за да плати печата, като на плика се виждат следните гumi, написани с не-сръчна ръка: „За моята скъпа Майка, Непорочната Дева“. Той отнася плика на отца провинциал. Свикват капитул. И решават, предвид изключителните обстоятелства на гара, че отец Максимилиан може да разполага с него.

Междувременно в Краков избухва стачка на печатарите. Отец Максимилиан, неизвестно как, получава разрешение да издаде списанието в Гродно, на границия край на Полша. Но и там нещата не са добре. Отпечатването струва по-скъпо, а списанието почти не носи приход. Тогава отец Максимилиан решава да купи печатарска машина.

Среща огромна съпротива. Боят се от скандал. Какво правим тогава със светата бедност? Не е работа на един духовник „да се забавлява“ (буквално) с производството на списания. А щом си без пукната пара, не трябва да вириш нос толкова високо. И всичко това, отче, при условие че не липсват в изповедалнята, нито в труда в манастира, нито в служенията. Нямаме право да си праросват времето.

Щом изниква буря, отец Колбе свежда глава и я чака да отминне. Има търпението на бурните натури, придобито трудно и с цената на изпитания. Като остава абсолютно спокоен. „Заради Нея, си казва той, а Тя може всичко. Ако работата се провали, значи Тя не е искала. Ако го иска, нещата ще се наредят въпреки всичко. Сиреч, Света Дево, ако трябва да се направи, аз съм длъжен да се подчинявам.“

И в последния момент, наистина *in extremis*, винаги се разрешават затрудненията. Предхождани се от „знаци“, които в крайна сметка убеждават

неговите предстоятели. Така импровизирано пристига чек от петстотин долара (сума, огромна за онова време), а сестра Фаустина, пламенна проповедничка на Безкрайното милосърдие, му намира стара печатна машина.

И той се заема за работа. Трябва да върти машината със собствените си ръце. Шейсет хиляди завъртания, за да се отпечатат пет хиляди екземпляра от списанието. Целият „редакционен комитет“, състоящ се от трима души, е плувнал в пот от сутрин до вечер. Те вършат цялата ангария: няма хора нито за администрацията, нито за пакетирането, нито за експедицията. Работят по цели дни, често прекарват там и нощите си. И ето че читателите започват да настояват за по-голям тираж. Какво да се прави? Отец Колбе не е човек на половинчатите работи, нито на полумерките. Решава да купи линотипна машина, последния вик на модата.

Ново доказателство за „лудостта“ на добрия отец! За неговата горделивост. И за липсата му на усет за бедността. Валят критики, но все пак го оставят да го направи. Никой не знае как точно отец Колбе намира пари. Манастирът не му предоставя никакви средства. Ала ето че след „бурята“ новите каси за типографски набор тайнствено се появяват на гарата в Гродно: това са прословутите нови машини, внесени от чужбина, които предизвикват сензация; никой не е виждал подобно нещо, толкова съвършено и толкова сложно! Дори не знаят как да си служат с тях. И пак „случайно“ се появява млад механик, специалист в бранша, който иска да бъде приет в малката общност.

„Братята труженици“ костват на бедния отец Максимилиан много терзания и много сълзи! Те не приемат, че може да се служи на Светата Дева с пари. Трябвало друго призвание, и то истинско: цялостен и абсолютен дар в ръцете на Непорочната.

Не че тези призвания липсват, тъкмо обратното. Има ги в рамките на манастира, но новостта рискува да провокира „икономическа криза“! Благоразумието изисква пропорция между „отците“ и „братята“! Да не забравяме, че това се случва *преди* Втория ватикански събор. И освен това – всеки да си знае мястото! Как един брат може да бъде началник на работилница? Отговорен счетоводител? Редактор на списание? Така светът се обръща наопаки! И гори да го приемем: а след това? „Ами ако фалирате, скъпи отче? И какво ще правим, щом братята остарееят и не могат да се трудят? Всички тези служения, които трябва да извършим, когато те започнат да умират (буквално). Не е ли по-добре да наемем обикновени работници?“

Отец Максимилиан се гърби – и се справя. Всъщност следва примера на своя основател, св. Франциск от Асизи, „малкия брат“! Толкова е хубаво да се трудиш. Не иска да причинява страдания на „братята мушици“, живеещи от потта на другите, но когато работиш за Непорочната, трябва да си ѝ се *посветил*. Никой не е по-ревностен от него спрямо първенството на духовното: това е и тайната на невероятните му триумфи. Неговото списание

не е комерсиално начинание. Отгадено изключително на Славата Божия чрез посредничеството на Непорочната, списанието си служи само със свръхестествени средства, с осветени инструменти. Кое не изключва възможно най-добрата техническа компетентност.

За светата бедност отец Максимилиан има съвсем определена идея. И тя може да се обобщи със следните думи: *нищо* за нас, *всичко* за Непорочната. За нас лишението, грубата храна, мизерните бараки, закърпените дрехи. За нея великолепните помещения в печатницата, най-съвършените машини, всички продукти на модерната техника, най-бързите транспортни средства. Отец Максимилиан е искал да поднесе на своята „Дама“ всички предпоставки на човешкия гений. След няколко месеца от цяла Полша се стичат хора, за да се възхитят на най-мощните роторни машини.

А той е само в началото. Тиражите започват да растат стремително нагоре: през 1924 г. – 12 000 броя; през 1925 г. – 30 000; през 1926 г. – 45 000; през 1929 г. – 142 000; през 1939 г. – 1 000 000 бройки.

***

През 1939 г. мълниеносната война се стоварва върху Полша. Ескадрили от „Юнкерси“ набраздяват небето като огромни хищни птици. Бомбардировките са ден и нощ, без пощада. Всяко ново комюнике съобщава за напредването на врага. Скоро фронтът минава съвсем близо до Ниепокаланув. Седемстотин братя са евакуирани. След евакуацията на седемстотинте остават само петдесетина братя, натоварени с лечебницата. Начело на тях е несмутимият и усмихнат отец Колбе. Пристигат потоци ранени. Трябва да се импровизира. Той е достатъчен за всички. В тези ужасяващи дни се разкрива в максимална степен способността му на отец и на ръководител. Неговото присъствие е балсам.

На 19 септември пристигат с мотоциклети първите германци. Един от тях изврецава: *Alle raus!* На събралите се духовници е дадена заповед да освободят незабавно местата, като могат да останат само двама – медицинският брат... а другият? „Останете, отче!“, разнася се умолителен глас. „Не, синко, казва кротко отец Колбе, брат Кириак ще е много по-полезен.“ И тръгва заедно с групата.

Набутват ги в камионите. На 21 септември те се озовават в лагера в Амфиц.

Не е необходимо, уви, да навлизаме в подробности какво са представлявали нацистките лагери. Лошо отношение, всевъзможен тормоз, болезнено и неприятно съжителство, глад и студ. Много скоро „малките братя“ започват да се питат как ли ще издържат. Отец Колбе, болен, далеч по-изтощен от останалите, повдига духа им, подканва ги да се молят, казва им да се радват, защото Светата Дева „gratis“ ги е пратила на мисия в Германия:

„Помислете, какъв късмет!“ И започва да раздава дори на германците „чудодейния медальон“⁴, с който са пълни гжобовите му. Спътниците му не могат да се начудят. Каква е тайната на тази му ведрост, на тази радост? Един ден отецът сам се издава, когато му поднасят благопожеланията си: „Питах се: какво да ви подаря за моя празник? Ето: желая ви да станете съпричастни на Светата Дева още по-гълбоко, все повече и повече. Когато страданието е галеч, сме готови на всичко. Но сега, когато имаме повод да страдаме, нека го използваме, за да спечелим души! Да работим, за да спечелим за каузата на Непорочната възможно най-много души!“.

Неговият час още не е настъпил. Заповедта за освобождението им идва в самия ден на празника на Непорочното зачатие. Малките братя, които може би не мечтаят за мъченичество, я посрещат преизпълнени с радост. Само отец Максимилиан е умислен, почти тъжен. И този път „Тя“ не е пожелала неговата жертва. А Бог знае с каква радост той ѝ е предоставил живота си. Чувства се изхабен, „негоден за нищо“: нима ще умре спокойно, буржоазно, „както всички“? Няма ли правото да предложи най-висшата жертва?

Отче, бъдете спокоен! Хора като вас не умират в леглото си.

Малката група се завръща в Ниепокаланув, опразнен, но не и реквизиран. Германците са се погнусли от тези гадни бараки. Отец Колбе все още има илюзии. Вярва, че германците може би ще му позволят да издава списанието си. Чудо! Получава разрешение за един номер. Научаваме го от статия, написана собственооръчно от него: „Никой в света не би могъл да промени истината. Всичко, което можем да сторим, е да я търсим, да я намерим и разпознаем, съобразявайки с нея живота си...“. Очевидно този тон не се е понравил на господарите на геня. Разрешение за втори брой не му е гадено.

Отец Колбе чака. Добре знае, че няма да оцелее в тази война. Още преди освобождението в лагера „Амфиц“ веднъж казва на един от сподвижниците си: „Да сключим с Непорочната договор. Да ѝ кажем: Пресладка Майко, от любов към Теб съм съгласен да остана в този отвратителен лагер, нищо че други се връщат по домовете си. Ще остана тук, за да страдам, забравен, презрян, сам. Давам ти се, готов да умра на този мизерен одър, заобиколен от напълно безчувствени и студени сърца“.

Светата Дева удовлетворява молитвата на своя рицар. На 17 февруари 1941 г. черна кола спира пред манастирската порта. „Търсят отец Колбе“ – съобщава портиерът.

Предупреден, той отива на среща с тях. И ето ги лице в лице: крехкият духовник, чието тяло е съсипано от болестта и от свръхчовешки труд, и тримата червендалести нацисти. Казва им по полски обичай: „Хвален Господ Иисус

⁴ „Чудодейният медальон“ или медальонът на Непорочното зачатие е свързан със спомена за видението на католическата светица Катрин Лабуре, която в нощта на 18 юли 1830 г. вижда Дева Мария. Б.пр.

Христос!“. Те се кикотят: „Вие ли сте Максимилиан Колбе? Тогава... ходом, марш“. Той се усмихва щастливо. Истина е, този път е за добро.

Откарват го най-напред в затвора в Павяк. Най-жестокият затвор по онова време. Там немците преди инвазията в Русия ликвидират цялата опозиция. Хиляди поляци са избити.

Отец Максимилиан се озовава в килия 103. За кратко време спечелва всички сърца. Изслушва признанията на съкилийниците си, мнозина от които са осъдени на смърт, изповядва ги, моли се заедно с тях, отнася се към тях, „както майка с децата си“. Един ген шарфюрерът от SS влиза в килията. При вида на расото го обзема гняв. Очите му се наливат с кръв, на устните му излиза пяна, той сграбчва отец Максимилиан за броеницата и започва да го тегли с думите:

– Глупак, кретен, страхливец, мръсно кюре, кажи ми, вярваш ли в Иисус Христос?

– Да, вярвам! – радостно извиква отецът.

Следва силен шамар. Отецът се сгъва на гве. Усеща в устата си соления вкус на кръвта.

– Е, добре! Искаш ли още?

– Да, га, вярвам!

Нов удар. После друг. Съпроводени с ругатни. Лицето на клетия отец побледнява, сетне става виолетово. След всеки удар се изправя все по-трудно, но се държи.

– И сега ли ще ми кажеш, че вярваш?

– Да, вярвам!

Гневът на негодяя няма граници. Започва да нанася удари с всички сили, със свити юмруци. Отецът пада и тогава той продължава да го ритва с ботушите си. Накрая, виждайки, че жертвата му не мърда повече, си тръгва, тряскайки вратата.

Щом идва в съзнание, отец Максимилиан прави всичко възможно, за да успокои съкилийниците си. Лицето му е ужасно подутото, говори с мъка: „Приятели, трябва да се радвате заедно с мен; заради душите, заради Непорочната“.

На 28 май пломбирани вагони спират на гарата в „Освиенцим“, по-познат под името „Аушвиц“, наложено от немците. Това е лагер на смъртта, където повече от един милион души намират смъртта си, подложени на жестоки

мъчения. Сред тях е имало клетници, умрели в състояние на бунт или омраза. Имало е и неволни мъченици, труженици на сетния час, внезапно израснали след приемането на жертвата. Имало е и такива, които са спечелили в този пазар на кръвта, предлагайки своя живот, за да вкусят капка по капка от Холокоста, и то напълно съзнателно. Отец Колбе е бил сред тях.

Много е писано върху немските концентрационни лагери, но остават страници, които няма да бъдат написани на тази земя. Вместо да бъде училище по святост, жестоката каторга отрицва най-чудовищните инстинкти дори у същества, които са смятали себе си за добри. Не оцеляват даже онези, които поемат върховното изпитание и искат да му противопоставят служението на един живот. Смятам, че тъкмо в нацистките и съветските концлагери помръква окончателно вярата в естествената доброта на човека. Тъй като ставаме свидетели на прискърбни рухвания, на падения, които никога в „нормални“ времена не биха били възможни. В това горнило душите се разгохват напълно: чудовищата, престъпниците, огромното мнозинство на посредствеността, но също и светците. Човешки същества, мъже и жени, съзнателно и свободно (в акта на висша свобода, съчетана с божественото добро) се разкриват в Холокоста, продължават да следват Кръста и завършват Изкуплението, плащайки с кръвта си. Отец Максимилиан е от тях.

Гладът. Постоянен жесток глад, който не ти дава да спиш. Студът, който те кара да зъзнеш денонощно. Постоянните кавги, методичното унижение: престъпленията срещу човешки същества са неизброими, те са част от грижливо изработена програма. Сред тези парици свещениците попадат в най-голната категория. Третират ги като *schweinerische Paffen* (кюрета свине). Отредена им е най-тежката работа, обичайно съпроводена с ударите на камшика. Унижавани, третирани като парцали, гонени като животни с истерична ненавист, с *омразата към свещеника*, дори без да искат, а понякога и без да го знаят, те *свидетелстват* и клетите им подути лица, често неразпознаваеми, напомнят за Лица, покрит с хрочки.

Отец Максимилиан *иска*. Отец Максимилиан *знае*. В тази преизподня той е един от малцината, които са напълно свободни, защото между неговата воля и тази на Бога вече няма преграда. Подобно на св. Андрей, подобно на Бедняка от Асизи, той приветства Кръста като венчило. И се подготвя за сватбения пир.

Част е от подразделението „Бабице“, най-жестокото, чийто шеф е „кървавият“ Крот. Това чудовище засвидетелства на отец Колбе безграничната си омраза. Заедно с другарите си клетият отец трябва да мъкне като впрегатен добитък (*Laufschritt!*) огромни гънери, като всеки път пада под тежестта им и изнемогва, а ударите ваят по измършавелия му и изранен гръб. Един път въпреки усилията си не успява да се надигне. Тогава Крот го размазва с ботушите си, захвърля го в коловоза и го оставя там да умре. Вечерта, когато другарите му го откриват, той е само кървава грипа. В лечебницата, която също прилича на аг, затворниците мрат като мухи, стоварени са по

двама-трима на огър, без медицински грижи, без някой да им подаде чаша вода. Там отец Колбе си избира най-лошото място, съвсем близо до входа: „Така виждам мъртвите, които изнасят, и се моля за тях“. Въпреки забраната и заплахата от репресии отецът изповядва по цели нощи. И преотстъпва на други мизерната си гажба: „Те са по-гладни от мен“. В този аг той съхранява дори чувството си за хумор, винаги е весел и изпълнен с оживление, дава кураж на отчаяните, хока „предалите се“. „Деца мои, *трябва* да се държим. *Трябва* да оцелеете. Поверете се на Светата Дева: Тя ще ви помогне, Тя ще ви спаси.“

От време на време той рискува и произнася истински проповеди пред аудитория от скелети и тежко болни. Оцелелите от неговата група си спомнят онази неделя, в която той им говори за „отношенията на Непорочната Майка с трите Личности на Светата Троица“ с такъв плам, с такъв ентузиазъм, че от него биват обзети даже несведущите. И нека кажем, че освен своите два доктората отец Максимилиан е получил немалко дипломи от Университета на Светия Дух, единствения, където са преподава „науката на светците“.

Идва 30 юли 1941 г. В блок 14, този на отец Колбе, липсва затворник. Ново бягство! И затворниците със страх си припомнят заплахата на началника на лагера, че за всеки избягал двадесет души от неговия блок ще бъдат обречени на гладна смърт.

Тази нощ никои не мигва в бараките. Смъртен страх е обзел тези клетници, които често жадуват смъртта като избавление, сломени от най-рафинираните мъчения. Да умреш изведен за разстрел, както и да е: но гладната смърт е най-жестоката смърт. По този повод из лагера се разказват неща, от които кръвта направо се вледенява. Понякога се чуват злокобни викове от подземята, където отвеждат затворниците. Отец Колбе утешава и изповядва. На един младеж, който трепери до него, казва шепнешком: „Не се бой, момчето ми. Смъртта не е страшна“.

На следващата сутрин началникът на лагера обявява, че беглецът не е намерен. Дава заповед да разпуснат строя в останалите блокове освен в блок 14. Минават часове, идва обяд, после вечерта и останалите затворници се връщат от работа; блок 14 остава под строй и очаква присъдата.

Лагерфюрерът Фрич спира пред редиците. Той има вид на булдог. Видимо предвкусва страха на жертвите си. След което започва да крещи (човек би казал, че лае): „Затворникът не беше открит. Десетима измежду вас ще умрат заради него в бункера от глад. А следващия път наказаните ще са двадесет“.

Той минава покрай първата редица, вглежда се внимателно в лицата, явно мисли и най-накрая казва: този.

Човекът излиза от строя. В пълно мълчание, а накъсаното му дишане наподобява стенание.

Този. И онзи. И онзи там.

Така стават десет. Десетима осъдени на смърт. Един от тях извиква със сподавен глас: „Бедната ми жена, бедните ми деца“. Онези, които са останали в редиците, си поемат гръх.

Внезапно се случва нещо съвсем неочаквано. Един затворник излиза от строя. Осмелява се! Главата му е леко сведена настрана, но очите му гледат право във Фрич, противно на всяка забрана.

Лагерфюрерът се хваща за пистолета, отстъпва една крачка и изкрещява:

– Стой! Какво иска тази свиня!

Отец Максимилиан застава пред него. Говори толкова тихо, че дори гругарите му от първия ред едвам чуват думите му:

– Позволявате ли ми да отида на смърт вместо един от осъдените?

Фрич го гледа напълно стъписан. Дълго мълчи, после пита:

– Кой си ти?

– Католически свещеник.

– Чие място искаш да заемеш?

– Ето на този.

Отец Колбе показва човека, проплакал преди малко.

– И защо?

– Защото съм стар и негоден за нищо. Животът ми няма особено значение. Докато той има семейство.

Лагерфюрерът размишлява за миг, сетне прави жест с ръка: тоест „да“. Отец Максимилиан се присъединява към осъдените.

Кратък миг на мълчание. Никой не разбира добре какво се е случило. Отец Максимилиан е спокоен и озарен.

В блока на смъртниците, запазен до ден днешен, има подземие, в което са затваряли затворниците съвсем голи. От този момент не са им давали нищо за ядене и което е още по-жестоко, *нищо за пиене*. И те са оставали там чак до смъртта си.

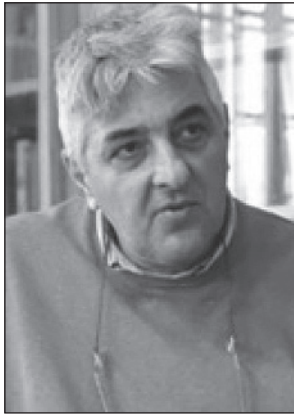
Мъченичеството на глага е нищо пред мъченичеството на жаждата. Обричайки се на глад през дългите си стачки, Ганди е спирал да яде, но е продължавал да пие. Жаждата пресушава вътрешностите, изпълва вените с огън, води до лудост. Затова от бункера на глага (този миниатюрен аг) са се разнасяли виковете на осъдените.

Но този път нещо се променя. SS не знаят как да реагират. В този аг осъдените се молят и пеят. Гласовете им с всеки ден отслабват, чуват се стенанията им, но това не са виковете на отчаянието. Какво се е случило?

На 14 август, две седмици след затварянето им, отец Максимилиан е единственият оцелял. Надзирател го довършва с инжекция с карбол. Екипът, на товарен с „почистването“, го намира седнал на земята, с глава облегната на стената, „безплътен и с грейнало лице“. „Щом го видях – продължава свидетелят, – разбрах, че това е светец. Човек би казал, че излъчва светлина. Другите трупове бяха мръсни, с разкривени черти, проснати на земята. А той сякаш спеше...“

Подобно на всички други и като толкова други, неговото тяло е изгорено в пещта на крематориума. От пепелта му, разпиляна от четирите вятъра на духа, покълва семето на славата.

Превод от френски: Тони Николов

Диян Николчев, дбн, е професор в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ по църковно право и устройство и управление на Българската православна църква. Автор на редица статии и студии, посветени предимно на църковноправни въпроси, история на каноничното право, църковния брак и др., както и на монографиите *История, устройство и управление на Струмишко-грамска епархия (Беломорски дял, 1941–1942) и Драмска епархия (1943–1944)* (София, 2020), *Врачански митрополит Паисий и Врачанска епархия (1930–1974) през прочита на архивни документи* (София, 2018), *Екзарх Стефан под „грижите“ на Държавна сигурност* (София, Военно изд., 2015) и *Брак, развод и последващ брак в Православната църква* (София, 2006).

Диян Николчев

ЕДНА ПРЕМЪЛЧАВАНА ЖИТЕЙСКА СТРАНИЦА ОТ БИОГРАФИЯТА НА ЛОВЧАНСКИ МИТР. ГРИГОРИЙ – АРЕСТ, ПРИСЪДА И ЗАТВОР (1948–1952)

На 7 декември 2024 г. се навършват 24 години от кончината на Ловчанския митрополит Григорий, когото познавах лично. Запазил съм добри впечатления за него. Беше харизматична личност, в епархията му го почитаха духовници и миряни – не само като духовен и административен църковен началник, архиерей, но и чисто по човешки.

От по-възрастните мои учители в Духовната академия, респ. Богословския факултет, след демократичните промени бях чувал, че малко след 9 септември 1944 г. е лежал в затвора. Повече не знаех. Тази споделена ми кабинетна информация за част от неговата биография не беше широко известна – повечето от по-младите ми колеги и въобще богословите и работещите под омофора на Българската православна църква в ново време не познаваха и не познават този епизод живота на Ловчанския митрополит Григорий. За тази страница от биографията му съществува пълно мълчание в официозните публикации на поместната ни църква: няма написан нито ред, нито дума за това. В интернет страницата на Св. синод биографичното описание за ловчанския архиерей се свежда до следното:

„Митрополит Григорий – 1972–2000 г. – в мире Георги Иванов Узунов, е роден на 6 август 1906 г. в с. Габарево, Казанлъшко. Завършва основното си образование в родното си село, а през 1922 г. е приет в Пловдивската духовна семинария. След завършването ѝ става студент в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Междувременно на 15 август 1929 г. приема монашеско пострижение от ръцете на Старозагорския митрополит Павел, а ден по-късно същият го ръкополага за йеродякон. През 1933 г. завършва висшето си образование и от септември същата година е учител-възпитател и библиотекар в свещеническото училище при Черепишкия манастир. На 15 февруари 1934 г. ректорът на училището Брегалнишки еп. Панарет го ръкополага за йеромонах и го назначава за ефимерий на храма при училището. За кратко през учебната 1934–1935 г. той преподава в Софийската духовна семинария. От есента на 1935 г. е преместен в Пловдивската духовна семинария, където отново изпълнява длъжностите учител-възпитател, ефимерий и библиотекар. В Пловдив остава четири години – до 31 октомври 1939 г., когато е назначен за протосингел на Старозагорска св. митрополия. На този пост остава до пролетта на 1952 г., като междувременно – на 26 юли 1946 г. – е възведен в архимандритско достойнство. От 1 април 1952 г. до края на 1962 г. архимандрит Григорий служи като протосингел на Врачанска св. митрополия и е в помощ на Врачански митрополит Паусий. Следва назначение в културно-просветния отдел и отдела за социални грижи към Св. синод, които оглавява до края на март 1965 г. На 1 април 1965 г. идва назначението му за игумен на Троянския манастир, където остава до 2 октомври 1968 г. В този период е извършено и епископското му ръкоположение с титлата Крупнишки епископ. Последната длъжност, която заема еп. Григорий преди избирането му за Ловчански митрополит, е председател на Българското църковно погворие в Москва – октомври 1968 г. – януари 1972 г. След избирането на митр. Максим за Български Патриарх, на 30 януари 1972 г. е проведен нов каноничен избор за архиерей на Ловчанска епархия. Избора печели епископ Григорий. На 13 февруари с.г. Св. синод утвърждава избора му, след което той управлява епархията чак до смъртта си на 7 декември 2000 г. Погребан е в двора на катедралния храм „Св. Троица“ в Ловеч“¹.

Както се вижда от официозната биография на Ловчанския митрополит Григорий за периода от пролетта на 1949 г. до пролетта на 1952 г. не се споменава нищо за излежана присъда и затвор, за които споменах малко по-горе в текста. Подобна празнота в житието на архиерея се забелязва във всички църковни публикации – писани преди неговата смърт и след нея. Изключение прави игуменията на Калоферския девически манастир „Св. Въведение Богородично“ монахиня Валентина Друмева, която в труда си *Български сподвижници на благочестието и свещеници, пострадали за Христа от най-ново време* отбелязва: „Ловчанският митрополит Григорий е съден и вкаран в Старозагорския затвор през 1949 г., където лежи до 1953 г.“². Игуменията спо-

¹ История. – В: <https://bg-patriarshia.bg/lovech-diocese-history>

² Игумения Валентина Друмева. *Български сподвижници на благочестието и свещеници, пострадали за Христа от най-ново време*. Том 5, Света гора, Атон, Славянобългарски манастир „Св. вмчк Георги Зограф“, 2008.

менава още в тази връзка, че митрополит Григорий е поел цялата вина „след обвинения на комунистическата власт, насочена срещу Старозагорския митрополит Климент за извършването на „незаконни дела“ в свещоливницата поради липса на друг претекст. Всъщност ставало въпрос за изкупуване на парафин от частен търговец.³

Каква всъщност е историята около затворническия период от живота на Ловчанския митрополит Григорий? Сведения за нея се съдържат в ДА – В. Търново, ф. 165, оп. 1, а.е. 60.

***

През 1948 г. бъдещият ловчански архиерей е архимандрит и е протосингел на Старозагорската митрополия. Архиерей на епархията от декември 1940 г. е митрополит Климент. В служебните задължения на архимандрит Григорий попада и епархийската свещоливница, от която ще му дойдат и затворническите изпитания. Годините след преврата на 9 септември 1944 г. са неспокойни и драматични за Българската православна църква: през есента на 1948 г. Българският екзарх и Софийски митрополит е свален от изпълняваните длъжности и е заточен в с. Баня, Карловско, а в началото на 1949 г. е приет Законът за изповеданията, чрез който на практика се легализира гържавният контрол върху поместната ни църква.⁴ Към всяка митрополия се предприемат организирани мерки, за да се пречи на духовния живот. Много духовници са избити, други осъдени на затвор или пратени по лагери. Целта е да се отстранят най-достоините. В Старозагорска епархия ударът е прицелен към митрополит Климент. Причини няма, те трябва да се измислят. Вниманието е спряно на свещоливницата. Започват обвинения, че там се вършат незаконни дела. Под прицела на властта попада протосингелът на епархията архимандрит Григорий, който поема цялата отговорност върху себе си.⁵ Впечатляващо е, че по същото време обект на подобна атака, свързана с обвиненията в злоупотреби при производството на свещи, е и Ловчанският митрополит Филарет, който едва успява да избегне ареста.⁶

На 30 ноември 1948 г. по нареждане на главния прокурор на републиката и по постановление на съдия-следовател при Старозагорския съд архимандрит Григорий е задържан от органите на „народната власт“. Първоначално арестът му се води като „предварително задържане“, като за въздоряването му е определен девическият манастир „Св. Николай“ край Мъглиж, Казанлъшко.⁷ В манастира той престоява „цели 14 месеца“ – до 21 януари 1950 г. През това

³ Пак там, с. 185.

Както ще се види по-нататък в изследването, митрополит Григорий е в затвора до началото на 1952 г., а не до 1953 г., както пише монахиня Валентина.

⁴ Вж. подробно Николчев, Д. *Екзарх Стефан под „грижите“ на Държавна сигурност*. София, УИ на Софийския университет, 2015; срв. Калканджиева, Д. *Българската православна църква и „народната демокрация“ (1944 – 1953)*. София: Фондация „Демос“, 2002, с. 335.

⁵ Игумения Валентина Друмева. Цит. съч., с. 184.

⁶ Повече по този въпрос виж: ЦДА, Ф. 165, оп. 9, а. е. 777.

⁷ ДА – В. Търново, ф. 165, оп. 1, а.е. 60, л. 15, л. 19.

време срещу него е повдигнато обвинение от комунистическите власти, води се досъдебно разследване. От служ. писмо на изуменията на манастира и от иконом Неофит от 27 ноември 1950 г., изх. №41, до началника на отдел „Затвори“ на МВР в София се вижда, че архимандрит Григорий през всичките тези месеци е пребивавал „неотлъчно“ в манастира и се е държал „отлично“.⁸

По всичко изглежда, че предварителното му задържане в Мъглижкия манастир, където режимът не е типично затворнически, се дължи на „ходатайството“ на неговия митрополит Климент Старозагорски, а вероятно и по застъпничеството на Св. синод. За неговите застъпници в онзи момент основният аргумент да настояват архимандрит Григорий да не бъде приведен в по-строг режим на задържане, а да бъде настанен в манастир, е, че през месец февруари 1947 г. избухва пожар, който унищожавя западната част на св. обител. Манастирът се нуждае от възстановяване, а архимандритът може да допринесе изключително много за него, тъй като „още като протосингел на Ст.-Загорската митрополия той проявяваше жив интерес към нуждите и стопанския живот на манастиря“, се казва в едно от писмата, изпратено от управата на манастира до началника на затворите в страната.⁹ От църковноправна гледна точка това ходатайство на църковните власти в защита на архимандрит Григорий – първоначалното му задържане да се осъществи в манастир – се основава на разпоредбите на чл. 163 от Екзархийския устав, според който „духовните лица теглят предварителния си затвор там, гдето надлежната духовна власт определи“¹⁰. Този член от все още действащия към онзи момент Екзархийски устав потвърждава ангажираността на църковните власти със случая „архимандрит Григорий“ и по-специално обстоятелството за наложения му по-лек режим на предварително задържане в Мъглижкия манастир. Предходните членове на цитирания член от Екзархийския устав подкрепят това твърдение: в устава се казва, че както съдебните, така и гражданските власти „са длъжни да уведомяват епархийското началство“, „колчем предстои да призват някое духовно лице“.¹¹

На 2 април 1949 г. архимандрит Григорий, „в битността му на протосингел на Старозагорска митрополия“, е признат за виновен от Старозагорския областен съд след издадена „присъда №298 от 2.IV. 1949 г. по н.г. №42/49 г. по чл. 38 от з. С.Ц. и чл. 354 от Н. з. затова, че, като председател на комисията по закупуване на восък за свещоливницата, закупил на наднормена цена парафинови свещи, като съставил за целта протоколи с неверно съдържание и осъден да изтърпи наказание от 3 години и четири месеца строг тъмничен затвор“¹². Още същата година тази присъда е „изменена от Върховния съд, II наказ. отделение, по н.г. № 691/1949 г.“ „на две години наказание“.¹³ „Престъплението, в което е признат за виновен архимандрит Григорий, по констатацията на

⁸ Пак там, цит. библ. данни в предходната бележка.

⁹ Пак там, л. 19.

¹⁰ Екзархийски устав приспособен в Княжеството. София, 1904, с. 38.

¹¹ ДА – В. Търново, ф. 165, оп. 1, а.е. 60, л. 15, л. 19.

¹² Пак там, л. 15.

¹³ Пак там.

самия съд е безкористно. Ето какво казва съдът в своите мотиви за него: „... При отмерване степента на вината за тези му деяния съдът счете, че са на лице многобройни смекчаващи вината му обстоятелства, каквито намери в неговото чисто съдебно минало, качеството му на духовно лице, *безкористната цел* при покупката и плащането на наднормените цени, самопризнание-то...“¹⁴ (курсивът е в оригинала, б.м.).

Архимандрит Григорий е приведен в Старозагорския затвор, където трябва да доузеле присъдата си. За престоя му в Старозагорския затвор, за неговото физическо и психическо състояние там в запазените архивни документи, съхранявани в ДА – В. Търново, няма почти никаква информация. На този въпрос кратка информация дава монахиня Валентина Друмева, която пише, че там бъдещият Ловчански митрополит „преживял много унижения“. Майка Валентина преразказва и споделените с нея спомени на презвитера Недялка, съпруга на отец Христо Няголов от Габарево. Заедно с братовчедка на архимандрит Григорий Недялка отишла на свиждане в затвора. „влязохме в някаква неприветлива стая и той дойде при нас с придружител, навярно надзирател в затвора. Пред него не можехме свободно да говорим. А след като излезе от затвора, избягваше да говори за мъките си, които е преживял там“¹⁵.

След издаването на присъдата и възвръщането му в старозагорския затвор, Старозагорската митрополия, Св. синод и управата на Мъглижкия манастир правят опити да смекчат страданията на бившия протосингел на епархията Григорий, опитвайки се да внушат на комунистическите власти, имащи отношение към правосъдното и затворническо дело в Р. България, че присъдата на архимандрита трябва да бъде съкратена или той да доузеле присъдата си в Мъглижкия манастир, където вече е престоял по време на предварителното си задържане. При това църковните власти не оспорват характера на деянието на архимандрит Григорий: определят го като престъпно, но го оправдават с това, че то е „абсолютно безкористно, констатирано от самия съд“. Така напр. в служ. писмо на Старозагорска митрополия, изх. №1055 от 11 март 1950 г., адресирано до министъра на вътрешните работи, се казва:

„Архимандрит Григорий е бил честен и безкористен в целия си живот и служение. Това е първото му, а сигурно и последно провинение пред законите в страната. Знае се, че свещите са главният приходо-източник на църквите. Материалите онова време бяха твърде оскъдни. В усилията си да задоволи нуждата от свещи и обезпечи доходи на църквата той стана престъпник. Тъй схвана неговото престъпление и духовното му началство и затова то нито го съди, нито сне сана му, защото счете, че той не го е осквернил“¹⁶.

¹⁴ Пак там, л. 56.

¹⁵ Игумения Валентина Друмева. Цит. съч., с. 185.

¹⁶ ДА – В. Търново, ф. 165, оп. 1, а.е. 60, л. 15.

Пак в същото служебно писмо („архимандрит Григорий вече е изтърпял голяма част от наложеното му наказание (вече 16 месеца)“), подписано от Старозагорския митрополит Климент, архиереят настоява, че „предвид характера на деянието му, сана му и службата, която заемаше, заедно с изложеното, позволявам си смелостта да Ви помоля да наредите архимандрит Григорий да бъде изпратен на работа пак в Мъглижкия манастир, Казанлъшко, където да изтърпи остатъка от наказанието си. Предстои възстановяването на изгорялата част от манастиря, а нямат подходящ човек в братството, който да подготви работата по строежа. Няма възможност и за едно техническо лице да бъде постоянно там и да направлява работата. Архимандрит Григорий, който добре познава условията в манастиря, би бил извънредно полезен в това отношение. От друга страна, едно такова снизхождение към него, смятаме, ще бъде и политично, в духа на отношението на народната ни власт към Църквата, и законосъобразно, без да е нужно да го мотивираме“¹⁷.

Отново през същия месец, на 21 март 1950 г., Св. синод изпраща на Дирекция „Изповедания“ при МВНР служ. писмо, изх. №1712, в което настоява същата дирекция да извърши необходимото „относно разрешаването на Архимандрит Григорий, бивш протосингел на същата митрополия, да излежава наказанието си в Мъглижкия манастир, Казанлъшко“ [...] при това той ще бъде използван в манастира по подготовката възстановяването на изгорялата част от тоя манастир“¹⁸.

На 10 август с.г. Св. синод изпраща ново писмо на Дирекцията на изповеданията (изх. №6275). В него синодалните архиереи отбелязват смекчаващите обстоятелства по отношение вината на архимандрит Григорий, подчертават чистото му съдебно минало и цитират най-добрата атестация за него, която той има в лицето „на неговото пряко духовно началство – Високопреосвещения Старозагорски митрополит Климент, при когото служи от дълги години: „Архимандрит Григорий е бил честен и безкористен в целия си живот и служение“. Деянието, което е счетено за провинение и за което е осъден от гражданския съд, не е възведено от духовната власт в съдебна вина, а е преценено само като „безкористно усърдие да улесни църквата в снабдяване със свещи през едно време, когато материалите за свещи са били съвсем оскъдни на пазаря и когато нуждата от свещи е била извънредно голяма, понеже свещите са главният приходоизточник за църквите“¹⁹. В същото синодално писмо обаче виждаме, че не се настоява за преместването на архимандрит Григорий в Мъглижкия девически манастир, а за помилване:

„Виждайки в такава светлина съдебното положение на Архимандрит Григория, ние считаме, че би било напълно оправдано и полезно да се укаже едно снизхождение към него и почтително молим да се направят необходимите постъпки

¹⁷ Пак там, л. 15 – 15 зр.

¹⁸ ДА – В. Търново, ф. 165, оп. 1, а.е. 60, л. 14.

¹⁹ Пак там, л. 56.

той да бъде помилван. Такова снизходително отношение от страна на народната власт би ободрило той да бъде един ценен работник за доброто на църквата и на народа“. Писмото е подписано от заместник-председателя на Синода Врачански митрополит Паусий.²⁰

***

През пролетта на 1952 г. архимандрит Григорий е освободен от затвора. Както бе споменато в началото на настоящия текст, по-нататъшната част от биографията му е известна: първоначално той служи като протосингел на Врачанска св. митрополия; следва назначение в културно-просветния отдел и отдела за социални грижи към Св. синод. След това идва назначението му за игумен на Троянския манастир, където остава до октомври 1968 г. В този период е извършено и епископското му ръкоположение с титлата Крупнишки епископ. В периода октомври 1968 г. – януари 1972 г. епископ Григорий е председател на Българското църковно подворие в Москва. След избирането на Ловчански митрополит Максим за Български патриарх, на 30 януари 1972 г. е проведен нов каноничен избор за архиереи на Ловчанска епархия. Избора печели епископ Григорий. На 13 февруари с.г. Св. синод утвърждава избора му, след което той управлява епархията чак до смъртта си на 7 декември 2000 г.²¹

Тази част от биографията на митрополит Григорий обаче поставя няколко въпроса, които трудно намират категорични отговори. На първо място, предвид тежкото положение на Българската православна църква в началото на 50-те години на миналия век, когато гоненията срещу духовниците ѝ не стихваха, мигновеното заемане на позицията протосингел на Врачанска епархия на архимандрит Григорий веднага след неговото освобождаване от Старозагорския затвор през пролетта на 1952 г., както и впечатляващите негови стъпки на „кариерно“ израстване в последващите години и най-вече председателството му на Българското църковно подворие в Москва в края на 60-те и началото на 70-те години и избирането му за митрополит на Ловчанска епархия веднага след завръщането му от съветската столица повдигат въпроса за това как така това се е случило, възможно ли е толкова „белязан“ от комунистическата власт затворник – лежал в затвора, и то на основание присъда с криминален характер, безпрепятствено да се освободи „от миналото“ си и да израсне до най-висшето служение на клирик в поместната ни църква, подчинена в онези години на политиката на атеистичната и тоталитарна комунистическа партия. В продължение на така формулирания въпрос възниква и друг, имащ пряко отношение към настоящото кратко изследване: защо тази част от биографията на митрополит Григорий отсъства като информация не само от официалните църковни биографични бележки за него, но и в научните и по-популярните изследвания и писания за него. На тези въпроси на настоящия етап могат да се дадат няколко хипотетични отговора, както следва:

²⁰ Пак там, л. 56 – л. 56 гр.

²¹ История. – В: <https://bg-patriarshia.bg/lovech-diocese-history>.

След като излезе от затвора, избягваше да говори за мъките си, които е преживял там, пише игуменния Валентина Друмева за Григорий.²²

Тази хипотеза се отнася до отсъствието днес на всякаква официозна информация относно затворничеството на архимандрит Григорий в края на 40-те и началото на 50-те години на миналия век. В нейна подкрепа са спомените на презвитера Недялка, която споделя, че „след много години“ в разговор с Григорий той споделил с болка: „Мъката ми е голяма, защото властта несправедливо ме обвини... Замеси ме в интрига, но аз бях невинен“²³. Думите на духовника Григорий подсказват дълбокото му болезнено психологическо преживяване – както по време на затворническия му период, така и след освобождаването му. За него арестът, присъдата над него и престоят му в затвора са душевна травма, „мъки“, за които той избягва да говори по-късно – дори и израснал в църковната йерархия до най-високо ниво (архиерей, член на Св. синод). Дори сестрата на дядо Григорий не била запозната в подробности с „интригата“, свързана със свещоливницата и осъждането на духовника. Монахиня Валентина заключава, че той „несъмнено е подписал декларацията да мълчи“²⁴ – едно обосновано предположение, допълващо така предложената хипотеза.

В процеса на написване на настоящия текст се свързах с Кирил Льосков, дългогодишен секретар на Ловчанския митрополит Григорий. В свободен разговор под форма на интервю с него Льосков сподели още един любопитен и същевременно драматичен щрих, свързан с бедите, сполетели владиката и неговото семейство в онези драматични и тревожни години. Според Льосков Григорий преживявал изключително болезнено загубата на родния си брат, убит като горянин заедно с детето си от комунистите. За тази трагедия обаче владиката също не говорел пред близките си. Обобщено, в този смисъл би могло да се допусне, че отсъствието на всякаква официална информация по отношение на затворническия период от живота му е в резултат на лична негово молба и дори настояване тази болезнена част от биографията му да бъде „спестена“ и никога и никъде да не се публикува.

В същата връзка би могло да се допусне, че отсъствието на информация за затворническия период на митрополит Григорий е в резултат на преценка от страна на Св. синод: осведомяването на клириците и миряните в Българската православна църква по този въпрос би се превърнало в изкушение, съблазън и тревога за мнозина, които не биха приели факта, че български архиерей е бил някога арестуван, осъден и вкаран в затвор заради криминално деяние. Разбира се, особено като се има предвид времето на тотален контрол от страна на комунистическата власт, една подобна санкция на „пълно мълчание“ от страна на Св. синод по същия казус не би могла да се случи без съгласието на самите комунистически власти. Тази хипотеза обаче не дава отговор

²² Игуменния Валентина Друмева. Цит. съч., с. 185.

²³ Пак там, с. 185.

²⁴ Пак там, с. 186.

на въпроса: защо след демократичните промени през 1989 г. това премълчаване по отношение затворничеството на Ловчанския митрополит Григорий от страна на църковните управляващи не се ревизира и този епизод от биографията му не получи публичност? Въпросът е логичен и поради обстоятелството, че могат да се дадат множество примери за репресирани духовници след 9 септември 1944 г. по скалъпени дела, вкл. и такива с криминален характер (напр. осъждането на голям брой свещеници по т.нар. „Свещарска афера“). Логично е, че едно таква „осветляване“ на миналото на Ловчанския митрополит Григорий би донесло лично на него и на Българската православна църква като цяло повече съпричастност и симпатия от мнозина православни българи – заради това, че „в усилията си да задоволи нуждата от свещи и обезпечи доходи на църквата“, той е осъден от комунистическата власт.

И все пак най-труден за отговор въпрос е този за неговото йерархично, почти скоростно израстване след освобождаването му от затвора и както бе споменато – предстоятелството му на българското подворие в Москва (при това единственият предстоятел-епископ на подворието ни, изпратен от Св. синод) и избирането му за митрополит на Ловчанска епархия. Естествено, така „подреденият“ живот на Григорий след излизането му от Старозагорския затвор предизвиква подозрение и логичния въпрос до каква степен това не се дължи на тогавашните комунистически власти и по-специално дали няма някаква намеса на тогавашната репресивна служба Държавна сигурност, или с други думи, дали йерархичното израстване на духовника Григорий не е в резултат на някакви специални негови отношения с органите на тогавашното МВР. Така зададен, въпросът задължава с конкретно проучване – дали в архива на Държавна сигурност съществува информация за евентуална негова съпричастност с някое от направленията на тази репресивна институция?

При направената справка в Комисията по досиетата²⁵ се установява, че тези подозрения не са основателни. Всъщност той е бил обект на две разработки на Държавна сигурност, провеждани в различен период, макар и двете да са унищожени. Според регистрационните картони за тях първата е наблюдателното дело с кодово име „Кандило“, под №11305 и с архивен №1179 на ДС-Враца с окраска „вражеска агитация“, провеждана по времето, когато той е протосингел на Врачанска митрополия. В картоната е посочено, че делото е било прекратено на 6 август 1962 г., тъй като не представлява интерес. В данните за движението на делото е посочено само, че то е открито от оперативния работник Иван Борисов Цаков на 2 март, без да е посочена годината.

Втората разработка е от времето, когато Григорий е вече Ловчански митрополит. За него е наличен картон, обр. 1, в който освен кратките биографични данни за архиерея се отбелязва, че разработката е била заведена на

²⁵ За същата справка в Комисията по досиетата получих съдействие от проф. д-р Момчил Методиев, помощ, за която лично му благодаря.

20.02.1975 г. по линия на управление VI на ДС, изписано е и името на оперативния работник, отговарящ за ДОН на Григорий – Бочо Йотов Йотов. Впечатление прави, че този картон е „вмъкнат“ в картотекама едва на 15.07.1986 г. Псевдонимът, под който се води тази разработка срещу митрополита, е „Оратора“, а линията, по която той се разработва, е „православно духовенство“.

За унищожаването на ДОН „Кандило“ свидетелства протокол от 18 април 1990 г., утвърден от началник на отдел III в Националната служба за защита на конституцията (правоприемник на VI управление на Държавна сигурност), чието име не се чете. В същия документ се казва, че на 20 март с.г. експертна комисия, назначена от началника на Общинско управление на ДС-Враца в състав – председател Г. Братанов и членове – Ст. Желев, В. Тодоров, В. Първанов, Хр. Павлов, В. Петков и Неховски, в изпълнение на МЗ-І-20_20.01.1978 г. и на основание ДЗ №І-68/22.01.1990 г. на министъра на вътрешните работи, след като презгледала архивните дела от фонд III-раз и III-АН с изтекъл срок на съхранение, констатира, че същите са без историческа и справочна стойност, поради което следва да бъдат унищожени.²⁶

Тази кратка информация, съдържаща се в архива на Държавна сигурност, показва, че духовникът е бил обект на Държавна сигурност, макар от наличните данни да не може да се направи извод нито колко активно са били водени тези разработки, нито какъв е бил обемът на унищожените материали.

В същото време в други служебни документи на Държавна сигурност се отбелязва, че Ловчанският митрополит Григорий е бил обект на ДОН в Ловеч: „известен, вражески настроен, отношение има ОУ Ловеч“, се казва в един от документите.²⁷ Името на Григорий се среща и в някои агентурни досиета, напр. то е често споменавано в работното дело на Рангел Тасков Рангелов, известен богослов и църковен служител²⁸, вербуван от Бончо Станоев Асенов на 31.05.1974 г., картотекиран в ДС под псевдонима „Рудомир“. В едно от донесенията на същия агент по повод изказвания на членове на Синода (по време на синодално заседание на 3.10.1984 г.) във връзка с отхвърлени кандидати за обучение в Духовната академия и в Семинарията, защото били погадени след 31 юли, т.е. след изтичане на срока, Ловчанският владика реагирал остро как може да се отстраняват хора от Семинарията; реакцията му била подкрепена и от Видинския митрополит, патриархът не казал нищо, но недоволството му било очевидно. На 11 с.м. се провело ново заседание по същата тема. Ловчанският митрополит Григорий се изказал доста рязко, като казал, че бил две години в затвора, а сега е митрополит. Имал среща с Маринчев заради неговия кандидат, но Маринчев отказал да реши въпроса. Григорий ходил в

²⁶ АКРДОПБГДСРСБНА – М. Регистрационни картони на разработки срещу митр. Григорий.

²⁷ Записка за прояви на Ловчански митр. Григорий, 27 юни 1985 г. АКРДОПБГДСРСБНА – М., Работно дело на агент „Рудомир“. Ф. І р, а. е. 12813, том 4, л. 5-7.

²⁸ Дългогодишен секретар на Негово Светейшество патриарх и Софийски митрополит Максим, след демократичните промени помощник-директор на Софийската духовна семинария „Св. Иван Рилски“, обявен от Комисията по досиетата за сътрудник на ДС.

комитета и разправял, че Рангелов не е прав и не може да решава въпроса. В работното дело на агент „Рудомир“ се срещат и други събития, свързани с Ловчанския митрополит Григорий, които го представят като архиерей, защитаващ интересите на Църквата в онези трудни времена, а оценките на офицерите на Държавна сигурност за него са: „Справка – Григорий – известен, вражески настроен“²⁹.

От тези няколко щрихи за митрополит Григорий в средата на 80-те години на миналия век става ясно, че и през 80-те години той е духовник, към когото Държавна сигурност запазва недоверие. Тогава как обаче е станал протосингел на Врачанска епархия веднага след излизането си от затвора, как е станал игумен на един от трите ставропигиални манастири – Троянския, как е изпратен в Москва като началник на българското църковно подворие и как накрая е избран за митрополит на Ловчанска епархия? Тези въпроси загадох и на бившия секретар на Владиката Кирил Льосков. Според същия най-голяма заслуга за „закрепването“ на Григорий след освобождаването му през 1952 г. има Врачанският митрополит Паусий. Вярно е, че Паусий от началото на 1950 г. не е наместник-председател на Св. синод, но през 1952 г. и няколкото следващи той продължава да е висш български духовник с голям авторитет и влияние, чиято дума (властническа в добрия смисъл на думата) все още тежи и се чува. Врачанският архиерей подкрепя Григорий след излизането му от затвора, прибира го във Врачанска митрополия, поставяйки го на длъжност протосингел, а след това, през 1965 г., съдейства всячески Григорий да поеме като игумен ръководството на Троянския манастир и малко след това да бъде ръкоположен за Крупнишки епископ.³⁰

Според Кирил Льосков изпращането на епископ Григорий в Москва е в резултат на желанието на среди в самия Синод да се отърват от него. Доколко това обяснение е правдоподобно, е трудно да се каже при липса на всякакви други данни. Все пак следва да се има предвид, че това далеч не е невъзможно, както и че назначаването на предстоятел на българското църковно подворие в Москва, особено в този период, не е загължително знак за близост и доверие от страна на явните и тайни власти в комунистическа България – от 1956 до 1960 г. предстоятел на подворието е бъдещият Проватски епископ Антоний, назначен в Москва въпреки съществуващата срещу него разработка от страна на Държавна сигурност.³¹

Трудно може да се обясни и избирането на епископ Григорий за Ловчански митрополит, като една от версиите е, че в голяма степен това се дължи на „благословията“ на „Първия“ в партията и държавата – Тодор Живков, за когото се знае, че по необясними причини е изпитвал симпатия към архиерея

²⁹ Донесение на агент „Рудомир“, 15 октомври 1984 г. Пак там, том 3, л. 134-135. От приетите в Семинарията били отстранени 4-ма души заради лоши прояви в миналото.

³⁰ 20 години от блажената кончина на приснопамятния Ловчански митрополит Григорий. – В: <https://bg-patriarshia.bg/news/20-godini-ot-blazhenata-konchina-na-prisnopametnia-lovchansk>.

³¹ Повече по този въпрос виж: Методиев, М. „Убеден в преходността на народната власт. Проватски епископ Антоний през погледа на Държавна сигурност. – В: *Търсен от хората, следен от властта. Проватски епископ Антоний (1915–2002)*. Русе: 2018 г. Съставител Борис Цацов. с. 353-397.

Григорий. Но дали това обяснение е правдоподобно, засега е трудно да се каже, то си остава една хипотеза. Показателно е, че неговият избор за митрополит през 1971 г., станал възможен след интронизацията на митр. Максим за Български патриарх, е един от малкото случаи от този период, за който в архивите няма данни за каквито и да било спорове. За разлика от проведените непосредствено преди това избори за нов Старозагорски митрополит през 1967 г. и за нов Видински митрополит през предходната 1971 г., както и следващите избори за нов Врачански митрополит, проведени през 1974 г., всеки един от които по различни причини предизвиква спорове в църковното ръководство или напрежение между председателя на Църквата и държавните власти. Може да се допусне, че проведеният в този момент избор е бил съгласуван с новоизбрания патриарх, каквато е била практиката по време на служението на патриарх Кирил и която в следващите години до края на комунизма често е нарушавана. Не трябва, разбира се, да се подминава и практиката на тоталитарните служби от онова време да „дават светлина“ или пък обратното – да възпрепятстват кариерното израстване и на духовниците, и на църковните служители в Българската православна църква.

В заключение, премълчаната страница от биографията на Ловчанския митрополит Григорий, свързана със затворническия период от живота му, предполага преосмисляне от страна на Св. синод на Българската православна църква на празнотата в животоописанието на този мастит и емблематичен за поместната ни православна църква архиерей, а за изследователите – допълнителни проучвания за неговия живот и дело.

Георги Тенев е писател, сценарист и драматург. Автор е на романите *Партиен дом* (Награда за български роман на годината, 2007), *Господин М.*, *Български рози*, *Балкански ритуал*, *Резиденцията* (Награда „Хеликон“, 2021) и *Атлантически експрес*, на сборниците с разкази *Свещена светлина* и *Жената на писателя*.

Героите в *Душа и матрица* населяват многослойна вселена с легендарна, алтернативна история. Книгата, която описва този свят, е сборник от спомени и апокрифи на машини с индивидуалност и хора, загубили душата си. Двете начала съставят нови форми на възможен (бъдещ) човешки род. Представеният тук откъс е първият от двата пролога – единият човешки, а другият машинен.

Георги Тенев

ДУША И МАТРИЦА

Пролог в нощта

1.

Аз виждам Петър. Студено ми е, треперя от нощната влага, но не изпускам двора от поглед. Знам, че трябва да остана тук още малко, каквото и да ми коства. Петър е сам, когато влиза в двора пред дома на първосвещеника. Минава през ниския вход, през светлината на огъня. Напалили са го робите, за да се топлят. Сянката на Петър за миг става огромна върху платното на неравната измазана стена. После се смесва с насядалите на земята. Загубва се сред роби и роботи, биомашинки, които проскърцват с напрегнати стави. Греста е изхабена през миналия трудов ден, сега всички искат да си смажат лагерните топчета и сглобките. Очакват масльонката да пристигне, една цистерна на гъсенични колела, а дотогава се греят. Варелчетата за керосин на раменете им са празни, затова няма опасност от запалване. Откритият огън лъсва по корпусите, но повечето механични тела са очукани и мръсни, няма голямо сияние в мрака. Машините са малки, нехигиенични и са сглобени без внимание към красотата, важното е да не се чупят бързо. Аз оставам назад и настрани, по-далеч от огъня. По-далеч от издайническата белота на стената. Стоя на пустото място в средата на двора, до изсъхналия кладенец. Знам

какво се случва без гуми в нощта. Спътниците на Петър се залутаха в мрака и сега са някъде извън оградения двор. Шепа хора са, неравна и тревожна компания. И в неговата фигура усещам трескаво вълнение, нищо че иска да остане незабележим. Същото, което става сега с Петър, може да се случи с всекиго. И аз мога да бъда разпознат, неудобният въпрос да прозвучи в ухото ми:

– Да не си от онези? Да не си с *Него*?

Една старица се е навела над Петър, а той се опитва да прикрие лицето си. Както е клекнал, изглежда слаб и измъчен. Завит е в тънката си наметка с керемиден цвят, подобна на прекроена тога. Бабката вдига пръст, сякаш иска да бръкне в окото му.

– Да не си с *Него*, а?

Тук е нощта на студените огньове, които не топят. Защо трябва да става това? Как Учителят го допусна? Такава мисъл ми минава през ума, но я прогонвам. Не бива да мисля за Учителя сега, не за теб, Равуни. Там вече хищно събират доказателства срещу твоето учение, за пред съда, а аз имам толкова спомени с моя Рави! Запечатани мигове, още от първия ден, но трябва да им обърна гръб, за да не се надигат, да не избухнат ярко в паметта. Защото онези там душат. Не бива да попадам сред свидетелите, защото сега там жадно търсят свидетели и събират очевидци. Ще ги разпитват за моя Рави, за да го уловят в лъжливо престъпление. Нима ще го съдят наистина? За какво иначе са го довели тук, в кантората на първосвещеника? Ще повдигнат обвинения за углавно престъпление или просто ще го мъчат, ще му налагат физически наказания? Като срещу отстъпник ще насъскат срещу него бедните. Първо да събират камъни, а после да го замерят. Защо става това, Учителю? Защо го допусна да се случи, Равуни? Ти, който знаеш всичко – не предвидя ли тази злоба? За миг ме обзема слабост, иска ми се да приседна и да свра глава между коленете си. Не за да се предпазя от нощния студ, а за да угася тези звуци, шума, който се смесва с постъпващия сигнал на локаторите, с които, искам или не искам, но съм въоръжен. Входните канали на слуха се загръстват от скърцането на някакъв съд за машинни течности там, при зарядната барака. Барабият гласовете на нощните часове, които подвикват около тарабите, сгърчва ме съскането, позрителният шепот съвсем близо. Сега слугите са обкръжили Петър. Не мога да избягам, виждам гори в тъмното. Аз мога да разкажа, защото оттук наблюдавам всичко, моят пеленг се връща и картината е ясна.

Свидетелствам, че има сега сълзи в очите на Петър. Сигурно така ще е винаги, сълзи ще парят в очите му до края. Учителят ми е казвал – този Петър е като камък, който остава на мястото. Дори да го стъпчат, камъкът стои. Дали ще оцелее след нощта, от която не се оцелява? Да загубиш Учителя си и да трябва да отречеш даже че го познаваш – след такава нощ ще се вдигне ли Петър? Той се запъва на място, вместо да избегне въпросите, вместо да се стопи набързо в сенките, по-далеч от огъня. Дали за нещо се колебае? Стои там в керемидената си и съвсем неподходяща греха, прекалено ярка, за

да му подхожда. После завърта глава като да се отърси, да се измъкне от слугинята, от вратарите и всички скупчили се около него цивилни и униформени тела. Тук са се намъкнали вече и някои от сдружените просяци, тези наглеци, които разнасят тайните на града и знаят всичко, те също могат да посочат Петър с пръст. И го правят вече, да, и той е бил сред най-приближените на Учителя, подвикват му. Толкова много досадници, любопитни зрители, онези набъбнали от страст по смъртта очи, които очакват да има кръв и побои в нощта, жалко, казват си, че са хванали само един странник днес, затова им се ще да се увеличи числото на инквизираните. Петър трябва да ги разбута, за да си проправи път, да извика *оставете ме!* и на питанията и упреците да изкрещи *махайте се от мен, не знам за кого ми говорите, не познавам такъв!* Някой повтаря: не, от неговите си, от следовниците на Онзи! Петър вдига рамене, търси път към изхода на двора. Колкото и да викат след него, не се обръща, а устремът му ги плаши. Все още никой не смее да посегне и да го улови, няма заповед от стражите, това са само подозрения. Той виква още един-два пъти *оставете ме* и после, вече от другата страна на оградата, плаче без глас. Приведен поема в нощта, прекосява тунела под покрития пазар, върви нататък, към някое по-усамотено място. Край него все още е пълно с хора от нощната тълпа, събрала се за да празнува или да хвърля камъни, или просто да търгува на сутринта. Тези тъмни силуети са навсякъде, без да щат, му препречват пътя. Дори не знаят откъде идва и кой е той, не са чули споровете зад оградата. Петър прескача гремещите търговци и преносвачи, неволно блъсва един грипав хамалин и разлива изветрелия му чай. Хамалинът ругае, Петър свива юмрук, но онзи няма чак да се бие заради една разлята хладка вода, само кълне след непознатия и се свива пак в плетената си кошница.

Трябва да се измъкна оттук, да го догоня, преди да съм загубил контакт. Моят локатор все още го настига, но няма да рискувам. Пресичам тъмното петно в средата на двора, после бързо навън, през западната врата. Скърцащи машини задръстват преддверието, забавят ме, но също така и ме скриват с корпусите си, високи над два метра. Тези исполини са дошли да опресняват заварките на оградата, да сменят стари греди и ръждиви платна. Утре започва Празникът на заминаването, първосвещеникът ще иска да види резиденцията си обновена. Използвам струпването им, прикривам се в плетеницата от кобалтови рамена и ремъци, пневматични кранове. Имам в паметта си план на мястото, не ми е нужна светлина. Освен това аз знам къде е отишъл Петър. Преди време със старото ми назначение бях изпратен тук. Трябваше да оформям регистри, да кръстосвам района. Запазил съм навигацията.

2.

Това е западният квартал. Ако сте го пресичали от край до край, но не по магистралния виадукт, а направо през зоната, сте обърнали внимание на онзи гигантски бетонен градеж. Там е секретариатът на първосвещеника, на първия етаж. После идват други сиви офиси. Още на запад има старо футболно игрище, а отвъд него тъмнеят празни бетонни конструкции. Халета, които никога не са били свързвани в комплекс. Там няма улици, само проходи. Когато изучавах за

първи път чертежа, забелязах, че отстрани неизвестна ръка беше награскала: „Ливански пушални“. Такова прозвище са дали на лабиринта от постройките, били са собственост на службата за граничен контрол. Там бил настанен изолаторът за неидентифицирани чужденци от далечните планети. Онези нещастници, идващи нелегално с товарните кораби, ако ги откриели в трюмовете или в някой контейнер, били отвеждани в пунктовете за депортиране. Самото депортиране, разбира се, било възможно, стига да се знаело откъде произхождат. Ако нямало яснота или натрапниците не говорили разбираем език, ги пращали в „пушалните“. Там очаквали по-нататъшната си съдба.

Петър бяга сега. Без да иска, той бяга и от мен, а в очите му има искри. Моят локатор усеща и аз знам – не е просто отблясък, очите му горят. Петър е гледал отблизо, на гръх разстояние е слушал гласа и е попивал лицето на *Онзи Човек*. Без скафандр и защитни очила е виждал очите му, а Учителят е виждал неговите очи. Ето защо под клепките му ще има сълзи и огън отсега и до края. Аз знам, защото много неща ни свързват, мен и него. Макар и да не съм това, което е той, а и не бих могъл да бъда. Той е човек преди всичко, а аз...

Настигам Петър чак в един отсек на прашната и празна сграда, оголена железобетонна кутия. Така и предполагам, това са „Ливанските пушални“. Пристъпвам бавно, за да има време да види кой съм, да разбере, че не е непознат. Когато заставам до него, Петър дори не помръдва. Сигнал е на земята, облегнал рамо на бетонната колона.

– Не бива да тъжиш – казвам. – Учителят... той изненадва всички. И нас, значи, ще изненада.

Вярвам ли си на тези приказки? Защо грънкам като тенекен апарат, като някой от онези около огъня? Опитвам се да намеря верните гуми, но не се получава.

– Той ще оцелее...

– Млъквай! – крясва Петър.

Ехото откънтява. Празна прашна сграда, това ни остава сякаш. Петър скача и ме сграбчва за раменете, после ме отблъсва от себе си.

– Махай се!

Не мога, няма как да се махна. Мога само да продължавам. Знам какво ще последва, но все пак правя крачка. Юмрукът му ме уцелва някъде между рамото и брадичката. Нищо, аз не викам и не изпитвам болка. Не точно такава болка, с каквато се очаква да го заболи човек. Той го знае и може би затова удря пак. Може би затова се примирява, че ще бъде зъл и отчаян. Пуска ръката си и дава воля на безсилния гняв.

3.

На нас, фарисеевите хибриди, може да ни се има доверие. Ако нещо ни бъде казано само на четири очи, то ще си остане тайна. Затова толкова много хора споделят тайните си с нас. Затова е и така тежко от един момент насетне, когато съм препълнен с чуждо знание. Да го съхранявам, да го помня. Мога ли да си позволя да изтрия паметта? Сега, със силата и учението на Равуни, знам, че имам това право... но трябва ли?

Петър вече ме е ударил два или три пъти с юмрук. Накрая с отчаяно движение той блъсва в мен челото си. Магнитът щраква, горната част на главата му се скача с лицевия четец на гърдите ми. аз поемем контакта с паметта му. Източването, което следва, е кратък процес. Само последните часове, преживени от Петър, влитат в Плочката за запазване. Какво се вижда там? Не знам, нямам пряк достъп, но това, което записвам, няма вече да бъде изтрито. Каквото се е случило, не може да бъде забравено. Дори и у самия Петър да бъде изличено по един или друг начин и с целия него заедно ако бъде взривено и унищожено – ще го има другаде.

4.

Край, записът свършва. Петър ме блъсва надалеч от себе си, завърта се, изръмжава нещо в пазвата си. Бърше гланите си в керемидената греха. После, внезапно, се извърта пак.

– Чакай!

Оглежда ме от долу нагоре. Знам, че съм невзрачен и мръсен, къде ли последно имаше стъкло да се огледам?

– Той нещо казвал ли ти е? Нещо само на теб? – Петър се взира от упор в лицето ми.

– Знаеш, че не мога да ти отговоря, хавер. Дори да искам.

Петър размахва ръка току пред лицето ми, все едно иска да провери дали виждам и дали съм буден.

– Сега е вече друго! Няма нищо да прегадеш и никого. Не видя ли какво стана там?

– Видях, хавер.

– И не разбираш!?

Той може и пак да ме перне с юмрук, не защото иска да ме удари, а защото и ръцете също като чертите на лицето му в този момент се подчиняват на

своя някаква воля. Но вместо това набутва глани под размъкнатите гънки на грехата. Той знае, че няма как да му кажа каквото искам, дори да имам нещо за казване.

– Махай се!

Аз стоя, не помръдвам.

– Махай се и не се връщай повече!

Естествено е Петър да иска всичко да свърши, да спре. Дори и записи да няма. Аз стоя обаче. Знам, че наоколо има толкова много неща за запис. Имам още пространство в Плочката за запазване. Но пък ми е жал за Петър, не мога да му помогна, сигурно тъкмо обратното. Ако се откажа сега, значи край. Ще трябва да му обърна гръб и после... С тихи или съвсем обикновени крачки да се отдалеча, без да ме е грижа вече дали вдигам шум по разронените стъпала, дали след мен се носи сивкав прах. Да стигна между пейките на пустата товарна станция, да продължа нататък по алеята между халетата. Там, където няма път, независимо че са разпънати транспортни магистрали и улици, там, където няма кой знае какво бъдеще, макар и да са отворени и четирите посоки на града. Да стигна накрая и до бедняшкия хостел в края на виадукта и да пресека магистралата. Слънцето ще се е погало вече, докато се добера до отсрещната страна. Там е източният бряг на пресъхналата река, по която сега пълзи червото на железницата. Светлините на светофарите ще избледняват в утрото. Ще извадя и аз очила като другите ранни пътници и улични работници, ще наглася слънчевите филтри и ще продължа под изсъхващите акациеви гървета, покрити с прах, към следващите ниски сиви блокове. Съдържатели на гостилници ще ругаят пред тъмните входи, ще натирват прислугата да мете по-усърдно, а робите, гневни от недоспиване, ще изхвърлят ведрата с нечиста вода по стъпалата, тя ще се стича надолу и подметките ми, както на всички други – писари и скитници, безделници и наемници, хукнали да изпълнят нормата си – подметките ми там ще се отпечатват, ще оставям мокри стъпки върху мозайката, по изтърканата пешеходна ивица. И накрая ще стигна до мястото, към което съм се запътил. След като не остава нищо друго, значи ще отида *там*. Ще бутна портата, ще мина между тесните жълтеникави стени от двете страни на прохода, после по стълбището нагоре и там, на първата площадка, ще натисна звънеца на вратата без табела. Да, ще трябва да заста на прага и да натисна копчето. Защото нашият Създател променя закони и правила, включително правилата на оцеляването, но ако не ни даде друг знак, ако не ни повика, потокът ще ни прати *там*. Такова е предназначението на онези, които имат край, а сред тях съм и аз. Понеже не съм съвсем от хората, не съм напълно от хората, затова не ми е обещано непременно участие в безкрая. И значи – вратата без надпис и звънецът.

Свещ. Ивайло Борисов е роден през 1980 г. в София. Завършва Софийската духовна семинария „Св. Йоан Рилски“ и Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в магистърската програма „Литургия и музика“. Ръкоположен е за свещеник през 2023 г., служи в столичния храм „Успение Богородично“ в кв. „Обеля“. Автор е на книгите *Изтъкнати музикоучители-певци на източното православно църковно пеене* (Изкуство, 2014) и *Селенията на църковната музика* (Омофор, 2019).

о. Ивайло Борисов

СТИХ, ПРЕЛИВАШ ВЪВ ВЕЧНОСТ

*Казвам ви, нито в Израеля намерих толкова голяма вяра.
(Лук.7:9)*

През 1913 г. един от големите поети на Русия – Осип Манделщам, пише стихотворение, посветено на музиката, по-точно на един от нейните дълбоки извори – Йохан Себастиан Бах. Стихотворението е наречено чисто и просто на фамилното име на лайпцигския кантор – Бах.

Бъдещият поет и преводач Манделщам се ражда през 1891 г. във Варшава. Няколко години по-късно семейството се мести в Петербург. През 1913 г. трайно навлиза в литературните среди на акмеистите и излиза първата му стихосбирка *Камък*. След 1920 г. започват най-интензивните му и многообразни литературни години: пише поезия, проза и превежда. Този удивителен поет, възпитаник на Сорбоната и Хайделбергския университет, умира през 1938 г. едва на 47 години от петнист тиф в транзитен лагер (днес в границите на Владивосток) на път за Сибир. Защо завършва така живота си ли? Защото написал стихотворение срещу вождя Сталин. Заради забраната на стиховете му, съпругата му Надежда ги съхранява в паметта си.

Един от куплетите на лиричната творба „Бах“ на Манделщам гласи:

*Разноголосица какая
В трактирах буйных и в церквах,*

*А ти ликуеш, как Исая,
О, рассудительнейший Бах!*

*Разногласие настана,
В крѣчмите бурни и по храмовете,
а ти ликуваш кат Исая,
о, най-разсъдителен Бах.*

Вероятно някои биха сметнали гумите ми за пресилени: откъде накъде в едно стихотворение ще търсим късче вечност, когато поетът е обикновен човек като всички останали и не се занимава пряко с богословски въпроси?

На тях ще отговоря, че в поетическото творчество на редица творци не рядко можем да срещнем профетични елементи. Във връзка с това ще отбележа, че гумите на Пушкин, част от стихотворението му „Пророк“, съвсем не са случайни и се отнасят пряко за поетите:

*И Бог ме позова на глас:
„Стани, пророк, и виж, и слушай,
и волята ми разбери:
със думи по вода и суша
човешките сърца гори!“*

(превод: Иван Теофилов)

Ще приведа и гумите на Сергей Шмеман, казани по адрес на баща му отец Александър Шмеман: „За него нямаше разлика: поезията, Литургията, животът – всичко това беше Царството Божие на земята“.

А пък и не знам защо трябва да смятаме, че с вечните въпроси може да се занимаваме само ние, пряко ангажирани „професионално“ с тях. Бог създава всеки един човек, за да наследи вечността. Всеки един. Така че този, който реши честно да погледне в себе си, има възможността да съзре в дълбините си като в дълбок извор образа на Този, „Който иска да се спасят всички човечеци и да достигнат до познание на истината“ (1 Тим. 2:4).

Друго, което не бива да забравяме, когато говорим за хората на словото (които не рядко са хора на Словото), е, че те влизат в съприкосновение, стават „предаватели“ на един небесен език. Езикът, това велико откровение и дар, дадени само и единствено на човека, за да постига хармония със себеподобните си (спомнете си какво стана при строежа на Вавилонската кула) и да се стреми към надземното и непреходното. Поетът Бродски бе казал, че ако някога създаде теология, тя ще е теология на езика. Защото езикът е близко до богословието – особено когато е ориентиран към постигане на Истината.

Защо 22-годишният поет Манделщам пише стихотворение за Бах? Защото музиката е била насъщна нужда за него. „В музиката Осип си беше като у дома“,

пише Анна Ахматова, а композиторът Артур Лурие отбелязва, че Манделщам обичал музиката страстно и имал целомъдрено отношение към нея, без обаче да говори за това.

Още в първата гума на цитираната строфа Манделщам говори за разногласия, за несъгласувани мнения, всяко от които обаче като че ли претендиращо за правота, чуващи се както в хановите и шумните нискоразрядни заведения, така и в – забележете – църквите.

И наистина, в по-обикновените питейни заведения нерядко е толкова шумно, че не можем да чуем събеседника си. Глъчката, която се лее там, сякаш няма свой образ, а е изтъкана от шумове. Понякога обаче това разногласие, тази шумна и преливаща от разни несъзвучни гласове звукова картина можем да чуем и на местата, в които трябва да има единение. И то единение в името на Бога, Който в първосвещеническата Си молитва в Гетсиманската градина се моли: „да бъдат всички едно” (Иоан. 17:21).

Осип Манделщам ни преподава важен урок: да не се заплитаме в дребното, когато вървим по пътя на вечността.

Нима понякога това не се среща и у нас? Спорим дали трябва да се служи по стар или нов стил, дали трябва да четем съвременните богослови или не, дали този или онзи свещеник е отстъпил от призиванието си, или гържи правдата неприкосновено. И нашите спорове неусетно прерастват в раздори, „въплъщават се” в изкривени лица. (Това особено важи за обичащите да коментират всякакви теми в социалните мрежи – там като че ли човек се отпуска на воля, или по-точно – отпуска на воля страстите си.)

Какъв е антиподът на това поведение, какъв контрапункт сочи поетът Манделщам? Това е композиторът Бах, който ликува като пророк Исаия. Както казахме, централната фигура в стихотворението на Манделщам е тази на предкласика Бах, чиято смърт настъпва през далечната 1750 г.

Знаем, че пророк Исаия е предсказал идването на Спасителя и зачеването Му от Девица. „Затова Сам Господ ще ви даде личба: ето Девицата ще зачене и ще роди Син, и ще му нарекат името Емануил” (Ис. 7:14). Именно заради съждането на Исаиевите гуми, изречени цели седем века преди въплъщението на Христос, в православното богослужение се е съхранил този песнен призив към древния пророк. В ирмоса на деветата песен от Възкресния канон на пети глас, който свързваме с името на св. Йоан Дамаскин, се казва: *Исаие ликуй, Дева имѐ во чреве, и роди Сына Еммануила, Бога же и човека, Восток имя Ему, Его же величающе, Дева ублажаем.* Текстът на български език на песнопението е следният: „Ликуйвай, Исаие, Девата имаше в утробата и роди Син, Емануил, Който е и Бог, и Човек, името Му е Изток. Като Го величаем, ние облажаваме Девата“ (превод: свещеник Траян Горанов).

С това песнопение Църквата Христова облажава личността на древния пророк, като сякаш приканва да тържествува и се весели духът му, защото,

макар и столетия по-късно, се е сбъднало пророчеството му. Пророчество, което според едно предание е било и камък на препъване за някои.¹

Откъде Манделщам би могъл да знае за този православен химн? Не бих могъл да отговоря. Макар да е таил най-съкровениите си чувства (както отбелязахме това по повод отношението му към музиката), знаем, че поетът е бил християнин. „Християнското изкуство – пише поетът – е винаги действие, базирано на великата идея за изкуплението.“² Кръстен е 20-годишен в методистка църква във Виборг, като най-вероятно този акт е свързан с приема му в Санктпетербургския университет (такава е версията и на по-малкия му брат Евгений), тъй като в Русия приемът на евреи в университетите е бил силно ограничен.

Но химнът, за който споменаваме и който най-вероятно е имал предвид поетът, пишейки стихотворението си „Бах“, е православен химн. Химн, който не се изпълнява нито в Католическата, нито в Методистката църква. Бихме предположили, че Манделщам го е научил от някого, запознат с православно богослужение. Или пък самият поет го е чувал в православен храм, а е възможно това знание да му е било внушено, което, предвид тезата, че поетите са близо до Словото, не е изключено.

Манделщам сякаш ни казва, че великият композитор, който е бил силно вярващ³, се е показал най-разумен и се е издигнал над споровете, разногласията; не се е вълнувал от теми, разделящи хората, а директно е славословел Твореца.

Бах, като че ни внушава поетът, не се е интересувал от хорските приказки, в които често присъства субективното, а от това да създава красиви и дълбоки музикални произведения, чрез които да хвали и възпява Бога.

В този стих съзирам и едно друго внушение на поета, или казано на езика на музиката – зазвучава един друг глас: както пророчеството на Исаия се е сбъднало столетия по-късно, така и славата на Бах, временно забравен след смъртта си, е възродена 80 години след заминаването му от този свят от композитора Менделсон. А това ни напомня, че всяко стойностно дело рано или късно ще заеме своето достойно място. Съгласете се, че това е утеха за всички ни, особено тогава, когато душите ни униват пред несправедливостта.

О, рассудительнейший Бах! – се провиква Манделщам, завършвайки въпросния

¹ Преданието разказва, че св. Симеон Богоприемец бил един от седемдесетте преводачи на старозаветния текст на Библията от еврейски на гръцки, които египетският цар Птоломей II Филаделф (285–246 г. пр.Хр.) назначил с тази преводаческа задача. На Симеон се паднало да преведе книгата на пророк Исаия. И когато стигнал до глава 7, стих 14, помислил, че в еврейския текст има грешка, като е казано: „Девица ще зачене и ще роди Син, и ще Му нарекат името Емануил“. Посегнал да поправи гумата Девица, но ангел Господен го спрял: „Писаното е точно, затова нищо не поправяй! Ти няма да умреш, докато не видиш с очите си изпълнението на тия думи“ (вж. *Св. Симеон Богоприемец и пророчица Анна*, www.pravoslaviето.com).

² Манделщам, О. Скрябин и християнството. – *Християнство и култура*, бр. 4 (111), 2016, с. 89.

³ Й. С. Бах е бил лутеранин. Композиторът обаче, по сполучливия израз на митрополит Иларион Алфеев, е явление от всерхристиянски мащаб. Срв. Митр. Иларион (Алфеев). *Бах като християнин*, www.dveri.bg, 01 ноември 2011 г.

куплет от своето стихотворение. „О, най-разсъдителен Бах!“ – и в това О, в това междуметие, излято от една-единствена буква, се крие емоционалната сила на преклонението, което младият поет е изпитвал към Бах. Към този, за когото живелият преди повече от осемдесет години негов колега Гьоте, чувайки произведението „Добре темперирани клавири“⁴, споделил: „Сякаш вечната хармония разговаряше със себе си“.

И наистина, в музиката на Бах може да открием такава хармония, такава извисеност и чистота, непознати във всекидневието. Ето това е най-важният урок, който ни преподава Манделщам чрез стиха си: стремим ли се към вечното, не бива да даваме превес на земното и преходното, защото те ще отминат, а да се съсредоточим върху това, на което е съдено да се уподоби на грехите на Спасителя, станали бели като светлина (срв. Мат. 17:2), и което ще продължи и отвъд.

Неведнъж съм усещал, че църковното пеене притежава някаква тайнствена и чиста сила, в която липсва натрапчивост и арогантност, и която привлича към „дворите на дома на нашия Бог“ (Пс. 134:2). Именно затова на църковните певци е дадено това преимущество – с изкуството си да привличат погледите на хората към Небесния Йерусалим.⁵

Ние, вярващите, често говорим за типично християнската добродетел на смиреността. Мисля, че ако в случая съумеем да се вслушаме в гласа не на богослова и църковника (към които обикновено изпитваме заслужено уважение и доверие), а на поета Манделщам и думите му за Бах, бихме проявили вид смиреност. Защото не бива да забравяме евангелската истина, че ако някои хора, на които е отредено да славословят Бога, млъкнат, за Него не би представлявало трудност да направи така, че и камъните да завикат, за да изразят посланието Му към нас (срв. Лук. 19:40).

⁴ Сборникът в два тома *Добре темперирани клавири*, чийто автор е Й. С. Бах, съдържа прелюдии и фузи за пиано, обхващащи всички мажорни и минорни тонаности.

⁵ Борисов, И. *Ролята на църковната музика за привличането на хора към храма*, www.pravoslavie.bg, 27 май 2015 г.

Николай Петков е православен свещеник, писател и доктор по литература. Роден е на 15.07.1971 г. във Велико Търново. Завършва българска филология през 1995 г. Защи­тава дисертация на тема „Образите на пътя и възрожденският наратив“. Автор е на книгите *Ars moriendi* или *Нова всеобща история на безчестието* (1997), *Химни и монодии* (2005), *Стадионът на старата госпожа* (2012), *Кирил и Хипатия* (2013), *Борхес и другите – там* (2017), *Тук, с Гогол* (2019). Ръкоположен е за свещеник през 2002 г., служи в храм „Св. пророк Илия“ в квартал Дивдягово, Шумен.

о. Николай Петков

ТОМА ОТ АКВИНО И ИГРАТА НА ШАХ

Няма да скрия, че за този текст (както и за много други) непосредственото вдъхновение дойде от Умберто Еко. Не много преди смъртта си той си позволява да отскочи до абатство Фосанова и да разговаря с умира­щия философ. Денят – разбира се – е днешният. Годината е 1274 и на следващия ден, само че през 2010 г., вестник *Кориере дела Сера* публикува въпросния разговор. В него се беседва за какво ли не. Става дума и за красотата, и за това, че когато ѝ се наслаждаваме, заживяваме в *tranquillitas ordinis*. Замислих се би ли могъл Тома от Аквино да се наслаждава на шахматната красота и подобно на своя връстник Алфонсо Х Мъдрия, да напише книга за играта на шах. Доколкото знам, тази въпрос за пръв път е загаден от Руи Лопес по време на Тригентския събор. Малко по-късно, годината е 1573, папа Григорий XIII, приемникът на Пий IV, кани на аудиенция отец Руи Лопес и му задава същия въпрос: как би изглеждал шахматът *ad mentem Divi Thomae*? Поводът е издадената от свещеника книга *За изкуството на свободната измислица и за играта на шах*¹. След което у папата остава ясната увереност, че шахът (заедно с театъра, от който принципно не се различава) може да бъде оръжие на вярата в борбата с протестантите, и съответно благославя първия международен шахматен турнир, проведен в Магрид през 1575 г. Любопитно е, че двамата от останалите участници в турнира – Паоло Бои и Джовани Леонардо, също пишат трактати², в които коментират въображаемите аргументи на Тома *pro et contra* шаха. И тъй като книгите им не са стигнали до нас, ще се опитам да ги пресъчиня в настоящото „интервю“:

¹ Книгата със заглавие *De libro de la invention y arte del Ajesres* излиза в Алкала през 1561 г.

² Вероятно неиздадени. За тях знаем от *Путино или Странстващият рицар*, биографията на Паоло Бои, която през 1604 г. издава Алесандро Салвино, неговият изповедник

Аз: В Сума на теологията (II – II, 168.2) има кратък опус „За изкуството на играта, за добродетелта и за съхраняването на чувството на мяра“. Там казвате, че каквото е една гозба без подправки, това е човешкият живот без игра. Ала въпреки това не споменавате нищо за шаха.

Т.: Така е, защото по мое време – и така ще бъде още 300 години след смъртта ми, шахът е хазартна игра. Кой ще играе ход, се определя от това кой ще хвърли по-добър зар. И съответно винаги ще спечели не по-умният играч, а по-изпеченият мошеник. Подозирам, че това е една нелоша аналогия с живота и точно по тази причина тя не бива да бъде поощрявана. Но ако ѝ се придаде битие и ако придобие познавателен смисъл... с две думи: ако се променят правилата и ако шахът се доближи до чистото мислене, тогава наистина би бил достоен за адмирации.

Аз: Как си го представяте това „чисто мислене“?

Т.: Камо *Ars combinatorica*, нали затова броят на шейсет и четирите шахматни полета отговаря на броя на модусите във всяка една от логическите фигури; и по тази причина – в търсене на една свръхестествена естественост – трябва да изискваме ходовете на бели и на черни да се редуват така, както се редуват дните и нощите, и всички условности да са така изчистени, че добрият шахматист да се нуждае само и единствено от ума си. Но се опасявам, че преди да се роди Руи Лопес, подобен шах ще е възможен само в моята фантазия. Ето защо се страхувам да говоря за него.

Аз: Искате да кажете, че в истинското мислене думите, имената, формите и образите няма да имат никакво значение?

Т.: Предполагам, че до подобна идея ви води моят коментар към *За божествените имена* на св. Дионисий. Може би асоциацията ви е прекалено фриволна, но сте на прав път: защото гали ще наречете офицера епископ, слон или глупак, това няма да промени диагоналите. А те – подобно на дните ни – хем се броят на пръсти, хем са безкрайно много. Макар че някой би казал, че подобно на рая и на ада, диагоналите са само два. Разбира се, това е друга притча, но именно възможността да се извеждат почти библейски притчи от привидно сухото умозрение, прави играта интересна. Единственото, което ме притеснява, е прекалено грубата аналогия с живота. От което би трябвало да следва, че промяната на шахматните правила ще промени и житейските. Искам да внесе аскетичност, ред, строгост и красота в ежедневието ни.

Аз: Никога не съм си представял играта на шах като аскетичен подвиг...

Т.: О, да... можем да я сравним с дълго поклонническо пътуване. Друг е въпросът, че вършенето на подвизи понякога разсейва душата и я отклонява от пътя ѝ към Бога. Всъщност, ако Парменид е прав и Земята наистина е сфера, винаги има риск, отидеш ли твърде много на изток, да се върнеш от запад...

Аз: Това Аристотел ли го казва?

Т.: Би могъл, примерно, в *Никомаховата етика*. Което ме подсеца, че подобно на шаха, Аристотел също трябва да бъде преизмислен. Само че не и по начина, по който го правят Авероес и Сигер от Брабант.

Аз: Опасявам се, че онова чисто мислене, за което апелирате, и стихията на преизмислянето са в режим на несъвместимост; съберем ли ги в едно, ще се получи нещо като „логическа фантазия“.

Т.: И какво от това?! Още повече че при Аристотел фантазията е познавателен метод.

Аз: Говорехме за шаха. Нека отново се върнем към него. Това, което ме вълнува, е може ли чрез играта да бъде изучено нещо друго? Примерно, ангелите?

Т.: О, ако те обучават ангели, сигурно да. Но се опасявам, че във всички останали случаи отговорът ще е отрицателен. От ученето на шах може да се научи само и единствено как да се играе на шах. Но и това не е малко. Въпреки че подобно начинание е свършено излишно. Разбира се, същото важи и за поезията, и за театъра. Ако се замислите, ще откриете, че почти всичко е излишно. Дори и библейската книга Песен на песните. Да не говорим за моите коментари към нея.

Аз: Струва ми, се че не е точно така. Има толкова много красота в тях... красотата, която наистина успокоява.

Т.: Ето че ме хванахте в логическо противоречие. А това не биваше да се случва...

Книгата *Преломената самота* (Фондация „Комунитас“, 2024) е посветена на болката от самотата и отговора за нея, който предлага християнското учение. За първи път излиза на български език в превод на епископ Страхил Каваленов и под редакцията на Тони Николов, художественото оформление е на Николай Киров.

„Няма по-коварен глас от онзи, който нашепва в ухото ни: „Вие сте безвъзвратно сами, няма лъч светлина в мрака“. Християнството ни убеждава, че този глас лъже. Християнската участ се основава на увереността, че най-висшата реалност, източник на всичко съществуващо, е личностна реалност на общението, а не някаква метафизическа абстракция. Насочвайки ни към това общение, Светото писание многократно ни подканва да си спомним

кои сме, откъде идваме и накъде отиваме“. Книгата разглежда различните страни на християнското възпоминание, допълвайки библейската екзегеза с литературни текстове.

Авторът Ерик Варген (р. 1974) е католически епископ на Трондхайм и трапистки монах, абат на обителта „Маунт Сейнт Бърнард“ в Лестър, Англия. Роден е в Сарпсборг, Норвегия. Преди да се отдаде на религиозния живот през 2007 г., е преподавал в Университета в Кеймбридж.

Представеният тук откъс е въведителният текст към новото издание.

еп. Ерик Варген

ПРЕЛОМЕНАТА САМОТА

Въведение

Трябва ли да имам личен опит от нещо, за да бъде вярно, когато казвам, че го помня? Този въпрос ме е измъчвал през целия ми живот. Мисля, че той е във връзка с един особен спомен, който бих искал да споделя в това въведение с надеждата, че би могъл да е от полза, а не просто някакъв мой каприз.

Трябва да съм бил тогава на девет или десет години, семейството ми беше на масата и говорехме за случилото се през деня. Баща ми, селски ветеринар в Южна Норвегия, разказа за една среща, нарушила спокойствието му. Отишъл в онзи ден в едно стопанство и заварил собственика да събира сено. Денят бил горещ и фермерът, вече не млад, работел гол до кръста. Гърбът му, както каза баща ми, бил набразден от дълбоки белези от бичуване. Защо? По време

на войната човекът бил в немски плен и бил подлаган на жестоки мъчения. Следите от затворничеството му, обикновено прикрити, се били разкрили като неволно свидетелство, като вид изповед.

На масата никой не подхвана тази тема. Изслушаха разказа, после разговорът премина към други неща, които не помня. Картината на белезите обаче се запечата в ума ми. Чрез разказа на баща ми като че болка, изпитвана някъде другаде, нахлу в моята защитена дотогава вселена и я разруши. Изведнъж се почувствах безпомощен и изложен на опасност. Имах, наистина, неясна представа – доколкото може да я има едно дете – за войната, за окупацията, за това колко жесток може да бъде човекът; за мен ужасяващо беше откритието, че някой, който е близо до мен, когото не познавах, но бих могъл да познавам, е бил подложен на такова насилие. Склонни сме да идеализираме нашите ранни години и не би трябвало да се преобладава на свързаните с тях спомени. Но ми се струва, че не надценявам моята тогавашна чувствителност, като казвам, че имах нуждата да открия значението на онези белези, да разгадая какво се крие зад тях.

Направих всичко, което можех. И преди четях много, а сега започнах да се интересувам от Втората световна война. Четях жадно за лагерите. Служителката от нашата местна библиотека не знаеше какво да прави с мен: трябваше да ѝ нося уверения, писани вкъщи, за да я убедя, че – противно на това, което си мислеше – мога да си поръчвам всичко, което пожела. Четях исторически книги и биографии. Попаднах на автобиографията на Херман Сахновиц, един от едва тридесет и четиримата депортирани от Норвегия евреи, останали все още живи през 1945 г.

Споменът за този автор помогна да се развие у мен определено чувство за отговорност, което все още не бях в състояние да осъзная. Започнах да разбирам, че светът е опасно място, че човешкият живот е безкрайно податлив на болка, че някой трябва да носи отговорност за всичко това. Би могло да изглежда абсурдно, че на толкова млада възраст докосвах такива дълбини, но аз съм благодарен, че стана така. Започнах да разбирам сериозността на съществуването. Дадох си сметка, че за да живее, човекът трябва да се научи да гледа смъртта в очите. Бях уморен от повърхностното, преди още да узная какво означава тази дума.

Разбира се, детството ми не се ограничаваше до тези мрачни размишления. Като цяло то беше щастливо. Но ме преследваше посланието на онези белези. Сега вече разбирам, че понякога това е било нещо като капан: имах склонност да изпадам в мелодраматизъм. Обаче бремето, с което навлязох в периода на съзряването си, всъщност се дължеше на търсенето на истината. Мракът, който ме обгръщаше, в който се чуваше шепотът на безнадеждността, не беше знак – както започнах да се боя по-късно – за някаква емоционална аномалия на характера ми. Бил е проява на латентно състрадание, борещо се да намери своя израз. Желаяйки да намеря указания как да живея, аз ги търсех в литературата.

Открих близки неща в творбите на Херман Хесе, Сигрид Унгсет, Бликсен; по-късно – у Кафка и Рилке. Войната продължаваше да ме вълнува. Привличаха ме свидетелствата от онези ужасни години, когато човекът се бе оказал лишен, така да се каже, от своята същност, опитвайки се да живее според вътрешния си огън в един свят, потънал в нощта. Списъкът на творбите, посветени на тази тема, стана за мен основен отправен пункт. Формираха ме работите на автори като Ели Визел и Примо Леви, Ети Хилезум и Аарон Апелфелд, Жак Люсейран, Илзе Вебер и много други.

Би било несериозно твърдението, че детето, което бях, или мъжът, който станах, биха могли да се *разпознаят* в описанието на толкова крайни житейски съдби. Мога обаче да кажа едно нещо: още като момче си давах сметка, че да станеш човек, означава да поемеш огромно бреме; че тази тежест трябва да бъде носена с помощта на бликаща отвътре сила; че и за мен е бил предназначен конкретен, макар все още неясно какъв товар, и че трябва да бъда на висота за него.

Имаше дни, когато съзнанието за това ме смазваше. И все пак, ако не го бях придобил точно тогава, бих могъл и да не забележа светлината, която заблестя внезапно в онава, което ми се струваше непрогледен мрак. Тя достигна до мен чрез музиката. Бях почти на шестнадесет години и все повече в мен растеше интересът към Густав Малер. Като похарчих спестяванията си за CD плeър, купих си един запис на Бърнстейн на неговата втора симфония „Възкресение“. Ясно ми беше християнското звучене на творбата, но оставах безразличен към смисъла ѝ. Макар да бях кръстен, никога не бях живял вярата, по-скоро бях враждебно настроен към нея. Християнството ми се струваше нереален полет, далеч от вътрешната грама, която се опитвах да превъзмогна, изпълнен с двойственост и оставащ много далеч от наизустените уверения на проповедниците.

Като цяло вестителите на вярата не успяваха да ме впечатлят. Изпитвах гордост да се представям за агностик – термин, който заявяваше независимост на мнението, без при това да изисква никакви специални декларации. За мен Малер беше въпрос само на хармония и инструменталност. И все пак, когато слушах тази симфония, не успях да остана безразличен. Не бях предполагал, че ще ме развълнува чак до такава степен. Това, което музиката изразяваше, бе подсилено от текста на композитора, и това правеше творбата двойно по-въздействаща. Солистът контраалт в четвъртата част описва съдбата на човека колкото сурово, толкова и спокойно. С помощта на един текст, почерпен от *Des Knaben Wunderhorn*¹, оставаме сигурни, че някъде и някак искра ще озари нощното странстване на онези, които решително чакат деня.

Това спокойствие липсва в петата и последна част на симфонията, имаща силата на гръмотевична буря. Тя събужда образа на хаоса, на един свят, потопен

¹ *Вълшебният рог на момчето* – сборник немски народни песни, издадени през 1806–1808 г. от немските романтици Ахим фон Арним и Клеменс Брентано. – Б.р.

В шумотевицата, „безвиден и пуст“, както го описват първите стихове на Писанието. Постепенно в музиката, която може да се стори някому просто шум, започва да се оформя ритмичен мотив. Първоначално го свирят струните инструменти, които имат най-дълбоко и най-мрачно звучене. После го подхваща целият оркестър. Този мотив обединява безбройни гласове, давайки на слушателя усещането за посока и смисъл. Алюзиите, скрити в тази мелодична вълна, биват пряко изразени от хора:

*Wieder aufzublühn, wirst du gesät!
Der Herr der Ernte geht
und sammelt Garben
uns ein, die starben.*

*Бяхме посетил, за да разцъфнем отново.
Господарят на жътвата идва
и като снопи събира
нас, мъртвите.*

Може ли това да бъде истина? Преди неверието да има време да проговори, го заглушават гласове, пеещи за надеждата, която отдавна и тайно трябва да е започнала да узрява в мен, за да я разпозная като моя:

O glaube, mein Herz, o glaube: Es geht dir nichts verloren! Dein ist, ja dein, was du gesehnt, dein, was du geliebt, was du gestritten! O glaube: Du warst nicht umsonst geboren! Hast nicht umsonst gelebt, gelitten!

Повярвай, мое сърце, повярвай: няма да загубиш нищо! Всичко, което желаеш, е твое, да, твое; твое е това, което обичаш и за което се бориш! Повярвай: неняпразно си се родил! Неняпразно живееш и страдаш.

Когато чух тези гуми, нещо се пречупи в мен. Не можех да противостоя на повтаряните гуми: „неняпразно, неняпразно“. Не че просто исках да повярвам в това: знаех, че е така. Може да прозвучи банално, но в онзи миг съзнанието ми се промени. Благодарение на една сигурност, родена нито от прекомерни емоции, нито от хладен анализ, разбрах, че нося в себе си нещо, което надхвърля мен самия. Осъзнах, че не съм сам. Не почувствах, при това, някакъв особен жар, нито екстатичен вътрешен потрес. В очите ми нямаше сълзи. Но не можех повече да се съмнявам в истинността на онова, което открих, както не мога да се съмнявам в собственото си съществуване. Това усещане никога повече не ме напусна. Все още съм удивен, че всичко стана точно така.

А какво се бе случило? Мисля, че ще бъде вярно, ако кажа: аз си спомних. Благодарение на едно необикновено възприятие, предизвикано от музиката, намерих потвърждение на своите дълбоко скрити интуиции. Страданието на белезите, хрониката на стремежа на човека да изпреварва другия човек

отговаряха на света такъв, какъвто е, на света, в който живеех. Неговата реалност бе навлязла в мен и така стана моя болката, която усещах в нещо, което не успях да нарека все още част от моята душа; обаче тя произтичаше от извори, които предхождаха и надхвърляха моя опит. Осъзнавах осезаемо общението с цялото човечество, което виждах като страдаща тълпа, заслонена от смъртта. Не трябваше да отмествам поглед – бях сигурен в това: трябваше да имам почтеността да гледам. Но един глас пееше в мен: „Ненапрасно!“. Малер ми помогна да почувствам, че мога да посрещна живота, без да изпадам в униние или в лудост, тъй като изпитваната на този свят тъга е обгърната от безкрайна доброта, придаваща ѝ определена цел. Когато се срещнах с тази доброта – и си я спомних – аз я признах за лично присъствие, исках да я търся, да науча името ѝ, да разбера какво ѝ е присъщо.

Потърсих си водач в Библията. Дотогава тя си оставаше за мен книга, недостъпна във всяко отношение, арсенал, както мислех, пълен с клишета и неясни догми. Някои аспекти на езика ѝ ме отблъскваха. Но намирах също и приканващи, привличащи ме слова:

*С душата си се стремях към Тебе нощем,
и с духа си ще Те търся от ранни зори (Ис. 26:9).
Тъй и вие сега сте наскърбени; но Аз пак ще ви
видя и ще се зарадва сърцето ви (Иоан. 16:22).
Всичко, което бива явно, е светлина (Еф. 5:13).*

Не мога да твърдя, че още тогава съм разбирал смисъла на тези твърдения, не го разбирам и сега, но те ми дадоха усещането, че ги разпознавам. Като че ми говореха за познати неща, като че ми припомнях нещо забравено. По този начин християнската перспектива оживя вътре в мен, отеквайки във вибрациите на ума и душата ми, дори на тялото ми. Тя ми откри моя копнеж. Зная, че за някои обръщането се извършва за миг, ефект е на внезапно озарение; но в моя случай беше по-различно. В определен смисъл то нямаше особено духовен характер, ако под това разбираме видимото докосване до трансцендентното. Божията тайна ми се разкриваше под различни „покривала“, в които се бе вълпътвила. По свой начин преминавах от един етап на осъзнаване към друг. Дори чисто академичните богословски изследвания бяха (и си останаха) за мен конкретна дисциплина, форма на радикален реализъм, от който зависи целият ми живот. Когато богословието престане да бъде така необходимо, то престава да ме интересува.

Пространството, в което извършвах моите търсения, бе Католическата църква. Първоначално я наблюдавах от определено разстояние, привлечен от гългата ѝ и непрекъснатата история. Когато влязох в нея, тя се оказа място, изпълнено с топлина и гостоприемство, където се почувствах свободен. Попаднах на среда, която приемаше моята противоречивост, без при това да изневери на истината. Тя можеше да насочи и да очисти както моята болка, така и копнежите ми. Когато разбрах целта на сакраменталното действие, чрез което всичко, което е в рая и на земята, се събира в един миг, когато

Смисълът на всяко нещо, даден, за да бъде преломен, в ръцете на едно човешко същество, и то самото преломено – и все пак крепящ и оздравяващ всичко – тогава разбрах, че съм се върнал вкъщи.

Църквата стана за мен вдъхновение за памет. Позволи ми да напиша моя банален, понякога мизерен живот в един разказ за изкуплението, който не само се връща към самото начало на времето, но също помни предстоящото, гледа към вечността. Да се остане в сърцето на това наративно ядро, означава да се слуша, понякога с ужасяваща яснота, отчаяният вик на човечеството; да се слуша също и гразнещият глас на злото – и всичко това се случва не в някакво неопределено пространство, а в сърцето ни. Можем да устоим в това слушане само при условие че същевременно следваме един дискретен, но властен глас, който казва: „Свърши се!“ (Иоан. 19:30). Той успява, с порива на един гений на хармонията, да съедини бруталните крясъци: „Разни Го!“ с ангелското: „Осанна!“ в един акорд, който се въздига от дисонанс към неопикуема красота.

Бичуването, чийто образ застана пред очите ми, когато бях дете, продължава да го прави. И води до реални рани, които искат да бъдат видени и оплакани. Те обаче могат да бъдат излекувани, ако падне върху тях светлината на огъня, прогонващ нощта – на огъня, дошъл на този свят като любов, и за да гори, се нуждае единствено от гърва. Когато узнах, че да бъдеш монах, означава да даряваш живота си като сухо гърво именно с тази цел, вече бях сигурен: това е единственото, което искам. Благодарение на този начин на живот можех свободно да приема задачата, поставена ми още в детството и антиципирана по чуден начин.

Това е задача, която ми помага да израствам във всички посоки: да бъдеш монах, означава да живееш в една безкрайна вселена. То е да бъдеш тласкан към висини и дълбини, дължини и ширини, които докосват безкрая. Ако се живее искрено, монашеският живот става пространство на промяна. Отците описват как сърцето на монаха първо бива разбито, после – отворено, и в рамките на този процес – изцелено. То започва да се разширява готам, че да побере целия свят, размишлявайки над раната му пред Бога, поверявайки го на Божието милосърдие. Сърцето на монаха, подобно на Христовото сърце, е място на среща. То се стреми към висините с радост, по-силна поради факта, че преди това е била погложена на изпитание. Радостта, която често ми убягваше, когато бях млад, ми се даде сега: тя е същевременно и позната, и нова. Виждам още мрака – как мога да не го виждам? Но той е загубил своето очарование и зная, че е бил разпръснат. „Но и тъматата не е тъма за Тебе“ (Пс. 138:12): тази истина преди всичко не трябва никога да се забравя.

Когато говорим за памет, говорим за идентичност. Спомняме си кои сме били някога и какво ни е помогнало да станем такива, каквито сме. Същевременно ставаме онова, което си припомняме. Нашето помнене не се ограничава никога само до опита, бил той ограничен или богат. Ние откриваме – ако гръзнем да го направим – че паметта е нещо повече от неподвижна вода, изпълнена с

лични спомени. Помненето, истинското помнене, е изоставяне на удобното място, където сме акостирани, и поемане в открито море с всичко, с което е свързано това: опасности и еуфория. Големи умове са анализирали този процес, от Платон през Августин до Карл Густав Юнг, и по определен начин – през Пруст.

Целта на настоящата книга е скромна. Тя разказва за това как да се научим да помним. Аз я структурирах според шест от Божиите заповеди, които трябва да се помнят – заповеди, които за мен бяха фарове, осветляващи пътуването ми. Реших да я напиша въз основа на собствения си опит: затова книгата ми ще има много ограничения. Предлагам я на читателите с приятелски дух, като покана да тръгнат на път. Онези, които ме задминават, за да продължат напред сами, ще ми донесат голяма радост, когато нейде в далечината пред мен съзра белите им платна. Древните монаси често са започвали своите писания с думите: „Нека това, което написах, да бъде полезно за вас“. Точно това си пожелавам и аз.